

ISSN 2078-1628

*Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський університет
економіки і менеджменту*

***Вісник
Східноєвропейського університету
економіки і менеджменту***

Науковий журнал

***СЕРІЯ:
ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ***

Виходить 2 рази на рік

Заснований у серпні 2007 року

№ 1 (18), 2015

Черкаси 2015

ВІСНИК
Східноєвропейського університету
економіки і менеджменту

Серія: економіка і менеджмент

1 (18), 2015

Науковий журнал

*Журнал визнано ВАК України як фахове видання з економічних наук
(бюлетень ВАК України № 12, 2010 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Почесний редактор: Аблязов Р. А., д. т. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Інженерної академії України, президент Східноєвропейського університету економіки і менеджменту.

Головний редактор: д. е. н. Савченко С. О.

Заступники головного редактора: д. е. н. Козловський В. В.; к. е. н. Дмитрук Б. П.

Редакційна колегія: д. е. н. Шпак Л. О.; д. е. н. Войтоловський М. В.; д. е. н. Ус Г. О.; д. е. н. Сергєєва Л. Н.; д. е. н. Кисель Р.; д. е. н. Медведєв В. Ф.; д. е. н. Чаплигін В. Г.; к. і. н. Захарова І. В.

Відповідальний секретар: Дешевенко Л. П.

Науковий журнал публікує статті з економічних проблем підприємств різних галузей промисловості, національного господарства, менеджменту, маркетингу, підготовлені науково-педагогічними працівниками, науковими співробітниками, аспірантами та здобувачами наукових ступенів вищих навчальних закладів, а також ученими та спеціалістами інших організацій, підприємств, установ.

Призначений для науковців, викладачів, аспірантів і студентів, спеціалістів національного господарства, державних і регіональних органів управління.

- Статті для публікації в науковому журналі відбираються на умовах конкурсу.
- Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, несуть автори статей.
- Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору авторів.

ЗМІСТ

НАШІ ЮВІЛЯРИ	5
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ	
<i>Дмитрук Б. П. Особливості та перспективи використання в Україні досвіду антикорупційної політики деяких країн світу</i>	7
<i>Германенко Л. М. Продовольча забезпеченість регіону як передумова національної продовольчої безпеки</i>	20
<i>Дешевенко Л. П. Туризм – пріоритетний напрям розвитку національної культури й економіки</i>	27
<i>Міхно І. С. Методи фінансування утилізації відходів. Світовий досвід</i>	33
<i>Стрекаль О. О. Проблеми і пріоритети забезпечення ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору України</i>	46
<i>Савченко А. М., Савченко І. А. Стратегічні орієнтири розвитку регулювання конкурентних відносин в умовах глобалізації</i>	54
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ	
<i>Лук'янова В. В., Свідерська А. В. Якісний аналіз зовнішньоекономічних ризиків машинобудівних підприємств Хмельниччини</i>	64
<i>Макаренко О. І. Прогнозування розвитку промисловості Запорізької області</i>	72
<i>Плаксюк О. О. Система показників оцінки капіталу й ефективності його використання</i>	77
<i>Грібахо О. О., Демидов О. А. Формування системи контролінгу підприємств сфери послуг</i>	86
<i>Бровкіна Ю. О. Фактори внутрішнього середовища та їхній вплив на економічну безпеку хлібопекарських підприємств</i>	93
<i>Лукашев С. В., Моргун Г. В. Вибір напрямів стратегії розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємства на підґрунті результатів стратегічного контролінгу</i>	100
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ	
<i>Savchenko S., Alimov D., Savchenko M. Investigation of the effect of weights of small and big capitalization companies assets within a portfolio on returns during the crisis</i>	112
<i>Лось В. О., Синєокий А. О. Аналіз поведінки активів підприємств на ринку цінних паперів</i>	122
<i>Смаглій В. А., Хуткий О. В. Актуальні проблеми здійснення фінансового контролю у сфері оподаткування в Україні та шляхи вдосконалення</i>	130
МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ	
<i>Грабарєв А. В., Домрачев В. М. Застосування сучасних інформаційних систем бізнес-аналітики у менеджменті</i>	139
<i>Про набір до аспірантури зі спеціальності 08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці</i>	146
НАШІ АВТОРИ	149
SUMMARY	151

CONTENTS

HEROES OF THE DAY	5
ECONOMY AND NATIONAL ECONOMIC MANAGEMENT	
<i>Dmytruk B. The peculiarities and opportunities of the usage of anti-corruption policy background of some countries in Ukraine</i>	7
<i>Germanenko L. The region food provision as a prerequisite for national food security</i>	20
<i>Deshevenko L. Tourism as a priority area of the development of national culture and economy</i>	27
<i>Mihno I. Methods of waste management financing. International experience</i>	33
<i>Strekal O. Problems and priorities of the effectiveness of state-owned enterprises in the oil and gas sector of Ukraine</i>	46
<i>Savchenko A., Savchenko I. Strategic guidelines of competitive relations regulation development in globalization</i>	54
ECONOMY AND BUSINESS MANAGEMENT	
<i>Lukyanova V., Sviderska A. The quality analysis of foreign economic risks of machine-building enterprises in Khmelnytskyi region</i>	64
<i>Makarenko O. The forecasting of the development of Zaporizhya region industry</i>	72
<i>Plakhsyuk O. The system of capital estimates indices and the efficiency of the usage of the capital</i>	77
<i>Gribaho O., Demydov O. Formation of controlling system in service businesses</i>	86
<i>Brovkina Ju. The internal environment factors and their impact on economic stability of bread making businesses</i>	93
<i>Lukashev S., Morgun A. The choice of the directions of development strategy of enterprise export-import activity based on the results of strategic controlling</i>	100
MONEY, FINANCE AND CREDIT	
<i>Savchenko S., Alimov D., Savchenko M. Investigation of the effect of weights of small and big capitalization companies assets within a portfolio on returns during the crisis</i>	112
<i>Los V., Syneoky A. The analysis of corporate assets in the securities market</i>	122
<i>Smaglyi V., Khutky O. Current issues of financial control in taxation in Ukraine and the options of its improvement</i>	130
MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGY IN ECONOMY	
<i>Grabarev A., Domrachev V. The implementation of modern information systems of business analytics in management</i>	139
Postgraduate registration and enrolment in speciality 08.00.11 – mathematical methods, models and informational technologies in economics	146
OUR AUTHORS	149
SUMMARY	151

НАШІ ЮВІЛЯРИ

Професорсько-викладацький склад, студенти і випускники щиро вітають із 80-річчям свого Президента, засновника Східноєвропейського університету економіки і менеджменту, почесного редактора журналу **Рауфа Ахметовича Аблязова** – доктора технічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Державної премії СРСР, академіка Інженерної академії України, члена клубу ректорів Європи.

Рауф Ахметович народився 19 червня 1935 року в селі Камкіно Горьківської області (Росія). Після закінчення середньої школи вступив на вечірнє відділення Горьківського політехнічного інституту ім. Жданова. Одночасно працював молодшим конструктором на Горьківському заводі фрезерних станків. З 1960 по 1962 роки працював ведучим конструктором проектно-технологічного і науково-дослідного інституту Горьківського совнаргоспу. У 1962 році, отримавши диплом про вищу освіту, переїхав жити і працювати у Черкаси. У 1966 році Р. А. Аблязов отримує призначення на посаду начальника конструкторського відділу спеціального конструкторського бюро заводу «Фотоприлад». У 1974 році за його ініціативою на підприємстві створюється самостійна структура – Центральне конструкторське бюро «Сокол», головним конструктором і начальником якого став Р. А. Аблязов. За час існування ЦКБ перетворилось у наукову організацію з багатопрофільною спеціалізацією. До його складу входили наукові, виробничі та інші підрозділи, що розробляли і випробовували оптикоелектронні прилади для авіаційної, космічної, танкової промисловості.

У 1985 році Р. А. Аблязов призначається директором Черкаського заводу «Фотоприлад». На цій посаді він виконав велику роботу із реконструкції підприємства. З 1988 року Р. А. Аблязов працює в Черкаському інженерно-технологічному інституті на посаді завідувача кафедри технології машинобудування. Разом із членом-кореспондентом Академії наук України А. М. Підгорним Рауф

Ахметович виступає засновником Інженерної академії України. У цей же час обирається її академіком.

У 1980 році Р. А. Аблязов у Державному оптичному інституті (Ленінград) захищає кандидатську дисертацію, а у 1987 – докторську. У 1989 році йому присвоюється звання професора. За великий внесок у науку і освіту України Указом Президента України йому присвоюється почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

У 1992 році Р. А. Аблязов виступає засновником одного з найперших приватних навчальних закладів України – Інституту управління бізнесом, нині відомого як Східноєвропейський університет економіки і менеджменту. Сьогодні цей навчальний заклад являє собою великий навчально-науковий комплекс. Р. А. Аблязов веде велику громадську роботу. Він – член Асоціації приватних вишів України, дійсний член трьох українських і міжнародних академій, член Інженерної академії України, член клубу ректорів Європи. Крім того, має 25 авторських свідоцтв на винаходи, опублікував більше 100 наукових праць у різних виданнях. Автор двох підручників. Заслуги Р. А. Аблязова перед державою відмічені багатьма нагородами.

Колектив Східноєвропейського університету економіки і менеджменту від усієї душі бажає ювіляру невичерпної енергії та оптимізму, міцного здоров'я, душевного тепла і сімейного затишку, справжнього людського щастя, достатку і благополуччя, нових плідних успіхів і звершень.

Нехай у Ваших задумах буде мудрість, у службових справах – підтримка однодумців, у серці – добре і сонячно від людської вдячності.

Бажаємо, щоб Ваш шлях був наповнений новими злетами і досягненнями, а все добро верталось сторицею.

Творчої наснаги і великих успіхів у житті та професійній діяльності!

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.366:338.124.4.001.86

Дмитрук Б. П.¹

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ ДОСВІДУ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕЯКИХ КРАЇН СВІТУ

Проаналізовано рівень корупції в Україні як складової хабарництва, кримінально-правової, політичної, соціальної і культурної проблеми, що набрала майже відкритих форм, перетворилась у повсякденне явище і є на сьогодні головною загрозою для української демократії. Обґрунтована доцільність використання досвіду антикорупційної політики Сінгапуру, Гонконгу, Греції та інших країн у боротьбі з хабарництвом і зловживанням чиновників. Акцентована увага на тому, що скопіювати системи боротьби з корупцією неможливо, і кожна країна, зокрема і Україна, повинна створювати свої. Запропоновано здійснити ряд практичних кроків, які дозволять зменшити негативні прояви корупції в Україні.

***Ключові слова:** корупція, хабарництво, індекс сприйняття корупції, досвід антикорупційної політики.*

ВСТУП

Корупція, яка є складовою хабарництва, – це не лише кримінально-правова, а комплексна політична, соціальна, економічна і культурна проблема.

В Енциклопедії бізнесмена, економіста, менеджера це поняття трактується так: «Корупція (латинське «corruption» – підкуп). 1. Окремі злочинні угруповання, об'єднані за спільними економічними чи політичними інтересами. 2. Угруповання людей, що здійснюють протиправні дії задля власної вигоди. Це підкуп, продажність посадових осіб, державних, громадських і політичних діячів» [1].

Головний внутрішній ворог України на сьогодні – корупція. За даними аналітиків, 60–80 % української економіки повністю або частково знаходиться в тіні: зарплати видаються в конвертах, податки не платяться, закони не виконуються, процвітають відкати, продовжують працювати тіньові схеми. Держава щорічно втрачає мільярди доларів [2].

¹ Рецензент – д. е. н., професор Мігус І. П.

В Україні корупція своїми метастазами пронизала всі сфери сучасного життя. Без корупційного «змазування» не працюють деталі механізму держави, не надаються послуги в освіті, медицині, комунальні та інші види послуг населенню... Традиційні в усьому світі заходи протидії корупції в нашій країні, на переконання доктора економічних наук М. Хавронюка, не працюють через ... корупцію [3].

Як іронічно зауважує Р. Малко, «... з корупцією в Україні борються давно. Точніше, завжди. На словах. Серед визначних борців зазвичай найбільші корупціонери. Так повелося. Відповідно сам процес уже видається безнадійним, а наша країна посідає «почесне» третє місце у списку найкорумпованіших держав Європи» [4].

Головною загрозою для української демократії є саме корупція, яка в останні роки набрала майже відкритих форм і перетворилася у повсякденне явище.

Корупція підточує демократію і призводить до її моральної і культурної деградації. Щоб функціонувати, їй потрібні ті, хто дає хабарі, ті, хто їх бере, і пасивність або безпомічність решти суспільства. Вона блокує роботу інституцій, утримує медіа, змушуючи їх мовчати або працювати в режимі скандалів, не переймаючись пошуком глибшої інформації, без поваги до презумпції невинності тих, кого легковажно засуджує. У часи корупції найкраще продаються газети, які порпаються в чужій білизні, публікують провокації, роблять ставку на сексуальні плітки, здобувають таким чином читачів [4].

Корупція дискваліфікує політичний клас як такий, що живить популістські рухи, які зміщають еліти, відірвані від народу.

На переконання директора Інституту трансформації суспільства О. Соскіна, корупція вирізняється від хабарництва тим, що вона виникає там, де при владі знаходиться кланово-олігархічний капітал, який залежить від монопольного прибутку. Для збереження прибутку на керівні посади розставляються підконтрольні політики, які реалізують інтереси монополістів [5]. Так виглядає корупція в Україні, тому її наявність не залежить від людей. І подолати кланово-олігархічний капітал можливо лише за умови потужної народної підтримки [6].

Питанню боротьби з корупцією присвячені роботи відомих економістів і практиків, зокрема Блінова І., Зотова Г., Клименчика Г., Котванова В., Малко Р., Рябошапки Р., Соскіна О., Хавронюка Н., Шевчука І. та ін.

Але, як свідчить практика, нагромаджений обсяг наукових досліджень не в повній мірі розкриває особливості стану і глибини корупції в Україні та напрямки боротьби з цим ганебним явищем в умовах задекларованого вектору інтеграції України до Європейського Союзу і потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз стану та основних проблем боротьби щодо корупції в Україні, причини неефективної боротьби з цим соціальним і економічним явищем. Обґрунтована доцільність і можливість використання досвіду антикорупційної політики Сінгапуру, Гонконгу, Греції та інших країн у боротьбі з хабарництвом і зловживанням чиновників як важливої передумови економічних реформ в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Про успіхи будь-якої країни у боротьбі з хабарництвом і зловживанням чиновників у світовій практиці судять за індексом сприйняття корупції, який щорічно, починаючи з 1995 р., розраховує міжнародна неурядова організація Transparency International. У 2013 році найменш корумпованими країнами виявились Данія і Нова Зеландія (в них індекс становив 91 за максимально можливого значення 100). Прикладом країни, яка з самого початку свого створення поставила за мету не допустити корупції, є Нова Зеландія.

Більша частина населення Данії взагалі не розуміє, як може існувати корупція в країні як явище. Така ж тенденція склалася і в інших скандинавських країнах. Так, Фінляндія і Швеція ділять в рейтингу 3–4 місця (індекс 89), а Норвегія – 5–6 місце (індекс 86) з Сінгапуром [7].

Результати дослідження «Барометр світової корупції» від Transparency International та Gallup International Association свідчать, що кожен четвертий житель у 107 країнах світу причетний до хабарництва. Україна посідає одне з останніх місць за рівнем віри у можливість подолання корупції: лише 29 % її громадян вважають, що боротьба проти хабарництва має сенс.

У 2012 році Україна «покращила» рейтинг «Індекс сприйняття корупції» і знаходилася на 144 місці серед 170 країн світу (табл. 1), а в 2013 р. – на 144–149 місці (табл. 2).

Боротьбу з корупцією попередній уряд здійснював лише декларативно. «Паперових кроків» було зроблено багато. У 2011 році була схвалена урядова програма боротьби з корупцією, і в бюджеті були передбачені кошти в сумі майже мільярд гривень. Національний антикорупційний комітет, який очолював Президент, демонстрував «бурхливу діяльність», але за рік так нічого і не було зроблено.

За даними Transparency International, у 2012 році 95 % усіх коштів (понад 820 млн грн) державної антикорупційної програми України були спрямовані на заходи, далекі від боротьби з корупцією [8].

Таблиця 1

«Індекс сприйняття корупції» економіками деяких країн світу, 2012 р.

№ п/п	Країна	Місце в рейтингу
1	Данія	1
2	Фінляндія	2
3	Нова Зеландія	3
4	Польща	41
5	Туреччина	54
6	Румунія	66
7	Росія	133
8	Україна, Центральна Африканська Республіка, Республіка Конго, Сирія	144
9	Папуа-Нова Гвінея	150
10	Туркменістан	170

Джерело: за даними Transparency International

Таблиця 2

«Індекс сприйняття корупції» економіками деяких країн світу, 2013 р.

Місце в рейтингу	Країна	Індекс
1–2	Данія	91
1–2	Нова Зеландія	91
3–4	Фінляндія	89
3–4	Швеція	89
5–6	Норвегія	86
5–6	Сінгапур	86
7	Швейцарія	85
8	Нідерланди	83
9–10	Австралія	81
9–10	Канада	81
	* * *	
144–149	Україна	25

Джерело: за даними Transparency International

За даними опитування респондентів, органами державної влади в останні роки здійснювалось недостатньо заходів щодо боротьби з корупцією. Корумпованість державного сектору досягла 88 %; при вирішенні питань у державному секторі, вважають респонденти, важливо мати особистий контакт (83 % відповідей респондентів), а дії уряду в боротьбі з корупцією неефективні (80 % відповідей) [8] (табл. 3).

Таблиця 3

Відношення респондентів до органів державної влади і до здійснюваних нею заходів щодо боротьби з корупцією, 2012–2013 рр.

№ п/п	Відповіді респондентів	Відсоток відповідей респондентів
1	Корумпованість державного сектору	88
2	Урядом країни керують організації, які діють у власних інтересах	84
3	При вирішенні питань у державному секторі важливо мати особистий контакт	83
4	Дії уряду у боротьбі з корупцією неефективні	80
5	За останні роки (2012–2013) рівень корупції значно зріс	43
6	Державна антикорупційна боротьба має бодай якийсь результат	4

Джерело: [8]

Дані табл. 3 свідчать, що державні органи влади були корумпованими, а здійснювані нею заходи були неефективними.

За рівнем корупції Блінов А. поділив країни світу на три групи [9]:

1. Країни, в яких рівень корупції спостерігається у верхніх ешелонах влади, і вона направлена на підміну інтересів виборців інтересами владної верхівки.
2. Країни, в яких до цього виду корупції додається ще й бюджетно-комерційна, яка виникає у взаємодії влади і бізнесу, наприклад, при здійсненні державних закупівель і отриманні квот і ліцензій.
3. Країни, в яких до цих двох видів корупції додається ще один вид, який розпочинається з дачі хабарів міліції, лікарям, посадовим особам освіти тощо.

В Україні «процвітають» усі три види корупції. Про це свідчать дані табл. 4 і 5.

Як свідчить досвід багатьох країн світу, побороти корупцію можна. Потрібна лише політична воля. Для України найбільший практичний інтерес являє досвід Сінгапуру, Гонконгу, Греції, інших країн, де традиції хабарництва мали не менш глибоке коріння, ніж у нашій країні. У рік отримання незалежності (в 1965 році) Сінгапур був злиденною країною, яка імпортувала навіть прісну воду і будівельний пісок. Це була найбільш корумпована країна світу – держава бандитів і казнокрадів. Цю невеличку за своїми розмірами острівну країну з населенням 5,4 млн осіб, за самих несприятливих умов, наскільки це

можливо, впродовж декількох десятиліть Лі Куан Ю перетворив з бідної британської колонії в одну з найрозвиненіших країн світу.

Таблиця 4

Найкорумпованіші сфери в Україні

№ п/п	Основні сфери	Відсоток відповідей респондентів
1	Судова система	66
2	Правоохоронні органи	64
3	Державна служба	56
4	Охорона здоров'я	54
5	Парламент	53
6	Політичні партії	45
7	Освітня система	43
8	Бізнес	36
9	Військова сфера	28
10	Засоби масової інформації	22
11	Релігійні інституції	21
12	Громадські організації	20

Джерело: [8]

Таблиця 5

Сплачували хабар, щоб дістати послуги

№ п/п	Сфери України	Відсоток відповідей респондентів
1	Правоохоронні органи	49
2	Медичні установи	41
3	Освітні заклади	33
4	Земельні служби	25
5	Ресстраційні та дозвільні служби	22
6	Суди	21
7	Податки	18
8	Комунальні підприємства	6

Джерело: [8]

Боротьба з корупцією в Сінгапурі розпочалася з таких ключових моментів:

1. Була спрощена процедура прийняття рішень і вилучені будь-які двозначності в законах.
2. Відмінені практично всі дозволи і ліцензії для здійснення підприємницької діяльності.

3. Були різко підняті зарплати суддів, і на ці посади залучили кращих приватних адвокатів. Заробітна плата сінгапурського судді досягла декількох тисяч доларів на рік, а з 1990-х років перевищує 1 млн.
4. Державним службовцям, що займають відповідальні посади, заробітна плата була піднята до рівня топ-менеджерів приватних корпорацій (до 20–25 тисяч доларів на місяць). Нині місцева бюрократія вважається однією з найефективніших і найбільш високооплачуваних – заробітна плата сінгапурських чиновників вища, ніж у рівних їм за статусом службовців у США [7].

Антикорупційне бюро Сінгапура працювало наскільки ефективно, що у народі його називали «Бюро розслідувань заразної жадібності» [10].

Довговічні вироки великим корупціонерам, конфіскація майна і в'язниця за подарунки, величезні штрафи за відпочинок на навіть недорогих курортах за державний кошт, покарання штрафами й тюрмою як хабарника, так і того, хто дає хабар, – усе це дало надзвичайні результати.

За даними Всесвітнього банку, на сьогодні Сінгапур посідає друге місце (після нафтового Катару) за розміром національного доходу на душу населення за паритетною купівельною спроможністю. У 2013 році цей показник становив для Сінгапура 76 860 дол. США. За останні десять років він виріс майже втричі [10].

Починаючи з 2006 року і до сьогодні, Сінгапур впевнено утримує звання найбільш бізнес-привабливої економіки у світі. Це третій фінансовий центр світу після Нью-Йорка і Лондона. Перше місце в світі Сінгапур посідає за питомою вагою високотехнологічних виробництв (хай-тек) у валовому внутрішньому продукті – близько 25 %. У найближчих «переслідувачів» Японії і США – 13 і 12 % відповідно [10]. Сінгапур, в якому кілька десятиліть тому було 40 % неписьменних, зараз – найбільший науковий центр Південно-Східної Азії, де 170 наукових центрів займаються розробкою високих технологій, де є два надсучасних університети і два політехнічних інститути.

Сьогодні Сінгапур – це електроніка і точне приладобудування, виробництво оптичних інструментів і лінз, найсучасніших бурових платформ для нафто- і газовидобутку, комп'ютерної техніки, літакобудування і нафтохімія, металургія і нанотехнології.

Сінгапурський порт (5 портів, розміщених у межах міста) – другий у світі з перевалки вантажів після Шанхаю [10].

Сінгапур, скориставшись розширенням світової торгівлі, залучив інвестиції і впродовж життя однієї генерації людей перестрибнув із третього світу в перший, золотий мільярд.

У вересні 2010 р. Лі Куан Ю зустрівся з В. Януковичем. Через півроку Янукович побував у Сінгапурі, зустрівся з Лі Куан Ю. Проте досвід його країни, перевірений на практиці, так і не був

запроваджений в Україні, а Національний антикорупційний комітет, що очолював Президент В. Янукович, – орган, який повинен був оцінювати ефективність антикорупційних зусиль влади, не збирався більше трьох років [7].

У китайців, як і в українців, здавна існують традиції «подякувати за допомогу» «за сприяння у вирішенні питання» чи «... дати потрібній людині». Гонконг (який був англійською колонією, а на сьогодні є спеціальним адміністративним районом Китайської Народної Республіки зі своїм урядом і своєю валютою) вважався одним із найкорумпованіших міст світу. Проте достатньо було в 1974 р. створити Незалежну комісію проти корупції з підпорядкуванням особисто губернатору – і все зразу ж змінилося. Тепер хабарі в Гонконзі беруть не частіше, ніж в Англії [11].

Заступник директора прес-служби Незалежної комісії В. Чен переконана, що гонконгський досвід дозволяє перемогти хабарництво в будь-якій країні, зокрема і в Україні, але лише репресивними методами викоринити цю ганебну звичку неможливо. Потрібно ліквідувати саму можливість для дачі хабара. Раніше в Гонконзі, щоб відкрити приватне підприємство, необхідно було зібрати до двадцяти дозвільних документів, і для цього необхідно було витратити цілий рік. На сьогодні всі довідки видаються в одній інстанції.

У Гонконзі, де заробітна плата чиновників значно нижча, однією із головних умов для перемоги над корупцією стала зміна способу мислення.

Жителям міста постійно пояснюють: якщо вам не подобається система, коли без хабара нічого не можна зробити, тоді розпочніть з себе: не платіть, жалійтеся, вимагайте!

Працівникам міністерств зараз заборонено брати подарунки від незнайомих людей: дарувати можуть лише друзі – вартість подарунку не більше 500 доларів. У залежності від кількості хабарів чиновник може отримати до 15 років в'язниці. Майно, походження якого чиновник не може пояснити (наприклад, будинок, яхта тощо, придбані, але не підтвержені доходами), конфіскуються в казну [7].

Людина, яка працює на державній службі, зобов'язана бути прозорою для всіх.

В Гонконзі, безумовно, трапляються окремі випадки корупції в сфері бізнесу. Надходять скарги і на поліцейських, яким інколи важко утриматися від хабара навіть за умови суворого покарання. Але це лише поодинокі випадки.

Коли в Гонконзі вирішили покінчити з корупцією, в успіх ніхто не вірив. Але результати перевершили всі сподівання [11].

Ще декілька років тому менталітет греків в сенсі корупції був схожим з українським. Тут теж в ходу були «подяки» потрібним людям за «допомогу». Чиновники, поліцейські, лікарі, вчителі, інші

«потрібні люди», по суті, відкрито брали гроші в конвертах і приймали дорогі подарунки. І це вважалось частиною національного менталітету. До кризи 2008–2009 рр. Греція була найкорумпованішою країною ЄС, обійшовши за цим «показником» навіть Румунію і Болгарію [7]. Проте з 2012 р. в країні розгорнулася жорстка боротьба з корупцією: прем'єр ухвалив службу перевірки органів влади (Генеральна інспекція), яка підпорядкована безпосередньо парламенту. Лише за 2014 рік інспекторами розглянуто 1515 випадків корупції, відсторонені від роботи 100 вищих чиновників, экс-міністра оборони Акіса Цохадзопулоса посадили до в'язниці на 20 років (він отримував бонуси від бізнесменів за вигідні збройні контракти), а 10 осіб потрапили під суд [13].

На відміну від Сінгапуру, в Греції співробітники Генеральної інспекції не отримують підвищеної заробітної плати: їхня зарплата (за вирахуванням податків) становить 1000 євро [13]. В умовах кризи уряд не може дозволити собі платити державним службовцям великі зарплати.

Як тільки чиновників почали сажати і звільняти, греки зразу ж повірили в реформи. За одну добу на «гарячу лінію» Генеральної інспекції надходить 20–30 дзвінків.

Співробітники служби Генеральної інспекції переконані – це відбулося виключно завдяки тому, що людей постійно інструктують по телебаченню в рекламних роликах: як діяти, коли чиновник вимагає хабара. Зазвичай рекомендують брати на розмову із хабарником цифровий диктофон або включати функцію запису в мобільному телефоні. По телебаченню постійно йде соціальна реклама для службовців, яка пояснює, наскільки аморально красти, коли в країні криза.

Приклад Греції дуже показовий: тут знайшли ефективний спосіб знизити рівень хабарів у органах влади без драконівських законів і застосування смертної кари. Якщо сінгапурський і гонконгський способи боротьби з корупцією нам не підходять, як стверджують деякі експерти, необхідно перейняти досвід греків, коли влада і народ у боротьбі з корупцією працюють разом.

Протистояти корупції можна різними способами [11]:

- через формування негативного ставлення громадян до всіх проявів цього рудимента, який істотно спотворює демократичні засади суспільства;
- через запровадження системного висвітлення у засобах масової інформації роз'яснень та популяризацію норм антикорупційного законодавства;
- через реалізацію державної антикорупційної політики;
- через проведення інших комунікативних заходів.

Але скопіювати ту чи іншу систему боротьби з корупцією неможливо [14]. Кожній країні, на переконання голови Комісії із запобігання корупції Словенії Горана Клименчича, треба створювати і

розвивати свою. Корупція – хвороба без універсального засобу лікування. Допоки його не визначиш, марно сподіватися на результат [15]. Цієї точки зору притримується і В. Котванов [16]. У цивілізованих країнах посадові особи, як і відомство, в якому ця людина працює, має не загальні, а детально регламентовані обов'язки і чітко визначену відповідальність за їхнє виконання. В цих країнах боротьба з хабарництвом ведеться шляхом жорсткого покарання, яке має сенс, оскільки хабар штовхає чиновника на порушення чітко сформованих норм.

В умовах України чиновник не завжди має мотивацію своєї діяльності. Закони, якими після їхнього прийняття керуються наші відомства, вони ж самі й створювали і при цьому проявляли чудеса винахідливості, щоб не обтяжувати себе необхідністю їх виконувати. А депутати їх приймали. Але такі заходи владу ні до чого не зобов'язували [15].

Боротьба з корупцією на сьогоднішній день – один з головних викликів нової влади.

Верховна Рада проголосувала, а Президент України підписав Закони «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції», «Про основи антикорупційної політики в Україні на 2014–2015 рр.», а також про внесення змін у деякі законодавчі акти з приводу визначення кінцевих вигодонабувачів юридичних осіб і публічних діячів» [17].

В Україні вибудована вертикальна корупційна піраміда, в якій нерозривно пов'язані чиновники найнижчого і найвищого рангу, політики, судді. На відміну від корупції західних країн, українська корупція афілійована, тобто один високопосадовець може збагатитись на кілька мільйонів за день. Бо він здатен впливати на діяльність сотень підприємців, не виходячи зі свого кабінету і ніби не втручаючись у справу: це роблять його підлеглі на нижчих рівнях. А він лише перерозподілить суспільні ресурси на коло зацікавлених осіб [18].

Така корупційна схема працює чітко і довести, до кого веде ниточка і в чий кишнях осідають найбільші капітали, буває неможливо. Можливість зловживати службовим становищем в особистих інтересах та задля збагачення афілійованих осіб – це, на переконання О. Хмари, виконавчого директора «Transparency International», «хребет» української корупції, який важко переламати [18].

З приходом нової влади дещо змінилось: держава перестала вилучати гроші з бюджету в інтересах «сім'ї». Вертикаль, яку вибудувала попередня влада, впала. При цьому все ще працюють на рівні відомств, областей, конкретних осіб. Тотальна корупція нікуди не ділась, і в 2014 році, на думку В. Шубініна, голови правління Центру протидій корупції, вона на державному рівні провалена [18] з вини державних структур, покликаних вести антикорупційну боротьбу (рис. 1).

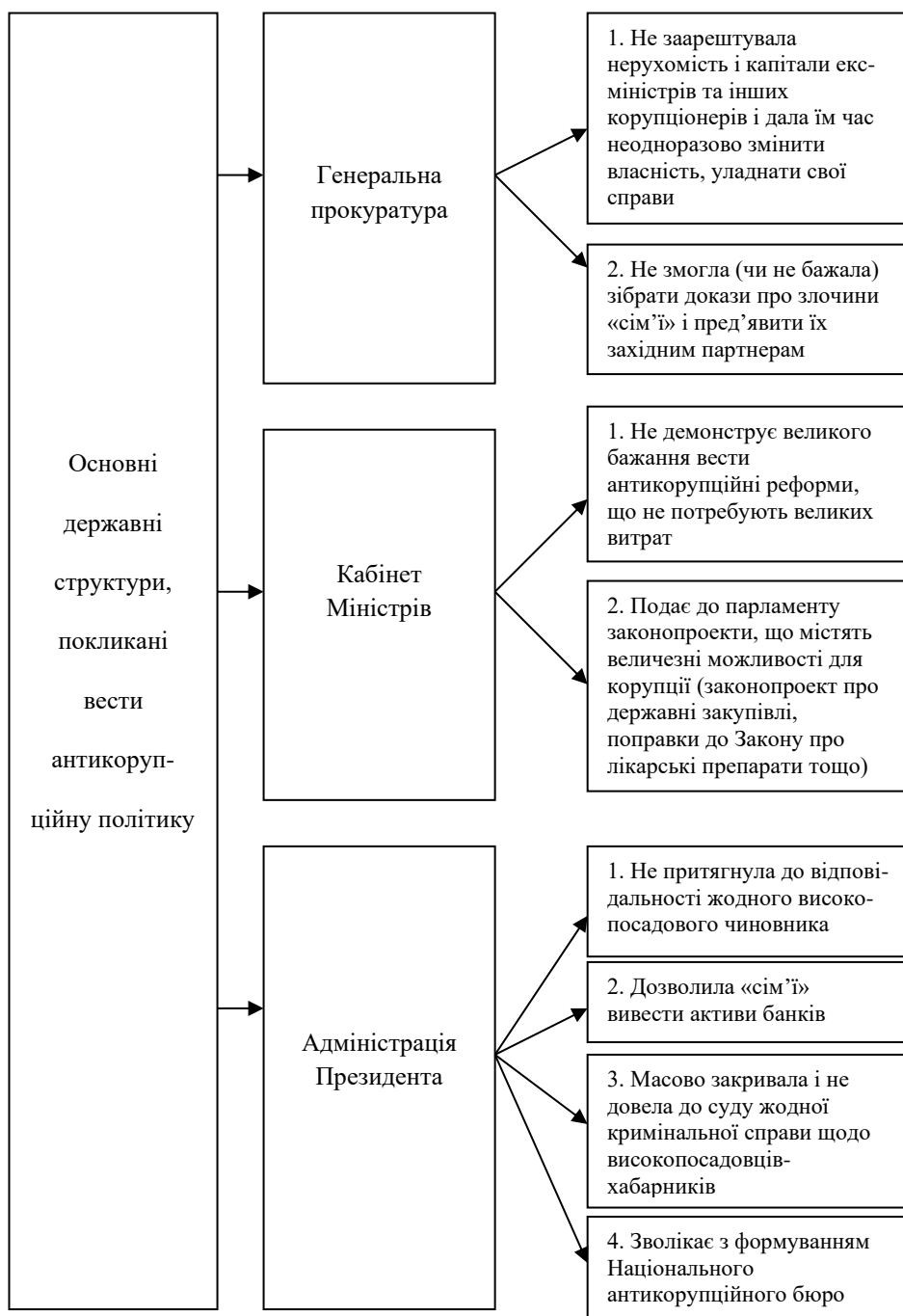

Рис. 1. Державні структури, покликані вести антикорупційну боротьбу, й основні упущення в їхній роботі

Джерело: розроблено автором з використанням [18]

Представники міжнародних фінансових фондів і організацій відкрито запитують: «Ваш президент говорить багато правильних слів, але де результати?» І це справді соромно, бо ми видаємося

посміховиськом в очах західних партнерів, проте з умовою, що не будемо розкрадати цю допомогу [18].

В Україні продовжують скорочуватись суми надходжень іноземних інвестицій. Західні інвестори відкрито заявляють, що саме рівень корупції є перешкодою до збільшення інвестицій. Ніхто не хоче вкладати гроші в країну, яка за 2013–2014 роки не піднялась, а навіть опустилась в рейтингу протидії корупції (табл. 1, 2). І це сталося після Революції Гідності, після загибелі людей, які вийшли проти бандитів і злодіїв.

Україна залишається в групі країн підвищеного ризику, перебуваючи на одному рівні з Камеруном, Іраном, Нігерією, Центральною Африканською Республікою та Папуа – Новою Гвінеєю! Дослідження показує, що за нової влади чиновники частіше і в більших розмірах вимагають хабарі від представників бізнесу. У державі погіршуються умови підприємницької діяльності та й загальні умови життя більшої частини населення.

За даними дослідження, більш як дві третини українців готові протестувати проти корупції. Це позитивний момент. Але водночас 60 % зізнаються, що дають хабарі [18].

Рецепт боротьби з корупцією простий. Передусім кожен хабарник має знати, що в нього конфіскують майно, суворо покарають, і він сидітиме у в'язниці, йому заборонять працювати в державних органах.

Але поки що в тюрмі не сидить жоден великий корупціонер. На сьогодні він нічим не ризикує. У найгіршому випадку отримає догану або його звільнять з роботи. Маючи гроші та зв'язки, він завжди зможе знайти собі хорошу роботу.

На нашу думку, побороти корупцію в Україні за короткий період часу неможливо. Коли у чиновника виникає можливість швидко поліпшити свій матеріальний стан – віддати борги, купити машину чи квартиру, навчати дітей за кордоном, вилікувати маму, відпочити за кордоном, – він не зможе утриматись від спокуси і не порушити закон. А «забруднившись» один раз – вже важко зупинитись.

ВИСНОВКИ

Щоб подолати корупцію в Україні, потрібна всеохоплююча комплексна стратегія боротьби з цим явищем. Запобіганню прояву корупції сприятиме застосування урядом таких кроків.

1. Запровадження ефективного і прозорого рівня влади.
2. Забезпечення верховенства права, яке ускладнювало б вплив різних чинників на прояви корупції і хабарництва. Якщо в системі вже є люди, які за її допомогою реалізують власні корумповані інтереси (інспектори, чиновники, прокурори, судді тощо), зламати цю ситуацію дуже важко.
3. Дерегуляція бізнесу. На сьогодні Закони України вимагають від підприємств величезних затрат часу на зовнішні інспекції, багато складної паперової роботи, великої кількості перевірок

контролюючих органів. Усе це має бути спрощено, інакше новий бізнес створюватиметься в інших країнах, а не в Україні.

4. Зміна податкової системи, скасування усіх законів, які сприяють хабарництву та заохочують його. Без цього жодна формальна антикорупційна агенція, ніяка боротьба з корупцією нічого не досягнуть.
5. Забезпечення високого рівня освіченості працівників антикорупційних структур, заповнення вакансій на ці посади працівниками, які отримали освіту за кордоном.
6. Підвищення рівня свідомості людей, усвідомлення ними розуміння в незворотності покарання у випадку корупційних проявів незалежно від приналежності до політичної партії чи державного органу.
7. Проведення спеціальних антикорупційних заходів.
8. Належне розслідування випадків корупції та шахрайства, яке є невід'ємною частиною цього процесу.

Отже, використання досвіду антикорупційної політики Сінгапуру, Гонконгу, Греції та інших країн дозволило б суттєво зменшити негативні прояви корупції в Україні, що сприяло б ефективному розвитку економіки країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / за ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. – С. 312.
2. Березовец Т. Не давай нікогда! / Т. Березовец // Аргументы и факты в Украине. – 2005. – № 1–2. – С. 9.
3. Хавронюк Н. Коррупция: как «шук» выпускают «в реку» / В. Хавронюк // Зеркало недели. – 2009. – № 19. – С. 6.
4. Малко Р. Корупційні канікули / Р. Малко // Український тиждень. – 2014. – № 41. – С. 4.
5. Вівьорка М. Корупція й «віткання» посад по-французьки / М. Вівьорка // Український тиждень. – 2013. – № 15. – С. 30.
6. Аргументы и факты в Украине. – 2011. – № 11. – С. 5.
7. Шевчук И. Украинское время идей Ли Куан Ю / И. Шевчук // Деловая столица. – 2014. – № 16. – С. 23.
8. Український тиждень. – 2013. – № 28. – С. 6.
9. Блинов А. Заостренный взгляд на коррупцию / А. Блинов // Зеркало недели. – 2014. – № 14. – С. 7.
10. Пидлуцкий О. Смерть титана / О. Пидлуцкий // Зеркало недели. – 2015. – № 11. – С. 1.
11. Дмитрук Б. П. Антикорупційна діяльність уряду України як важлива передумова проведення економічних реформ / Б. П. Дмитрук, О. Ю. Мельник // Економіка та держава. – 2014. – № 1. – С. 66.
12. Рябошапка Р. Не брать нельзя? / Р. Рябошапка // 2000. – 2014. – № 3. – С. В3.
13. Зотов Г. Сражение с гидрой / Г. Зотов // Аргументы и факты в Украине. – 2014. – № 36. – С. 12.
14. Стюард М. Только жесткость и непримиримость победят коррупцию / М. Стюард // Аргументы и факты в Украине. – 2008. – № 41. – С. 10.
15. Клименчич Г. У Словенії немає недоторканих / Г. Клименчич // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 208. – С. 5.
16. Котванов В. Коррупция в законе. Что делать? / В. Котванов // 2000. – 2011. – № 41. – С. F5.
17. Зеркало недели. – 2014. – № 39. – С. 1.
18. Львова І. Чому вони так тирять? / І. Львова // Експрес. – 2015. – № 18. – С. 9.

Дата надходження до редакції – 05.03.2015 р.

УДК: 338.439.68+353.1(477)

Германенко Л. М.¹

ПРОДОВОЛЬЧА ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ РЕГІОНУ ЯК ПЕРЕДУМОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуті теоретичні аспекти застосування понятійного апарату щодо формування та регулювання продовольчої безпеки на макро- і мезорівнях, виявлені особливості вирішення проблеми продовольчого забезпечення регіону.

Ключові слова: безпека, регіон, продовольча забезпеченість, споживання, продовольство.

ВСТУП

Інтеграція України у світову економіку в період загострення світової продовольчої кризи обумовлює необхідність удосконалення науково обґрунтованої політики продовольчого забезпечення країни, а також потребу максимально об'єктивного оцінювання кон'юнктури національного продовольчого ринку та визначення перспектив його розвитку з урахуванням регіональних особливостей. Продовольча забезпеченість регіону – це економіко-управлінське поняття, що характеризує діяльність як органів регіональної влади, так і економічних суб'єктів ринку з використання продовольчого потенціалу регіону і задоволення потреб населення у продовольстві. Вона досягається за рахунок раціонального використання внутрішніх продовольчих та інших ресурсів регіону й ефективної міжрегіональної і міжнародної співпраці.

Окремі питання продовольчої безпеки та продовольчого ринку досліджуються в роботах Березіна О. В., Бойка В. І., Борщевського П. П., Гайдуцького П. І., Гойчук О. І., Лисецького А. С., Лукінова І. І., Месель-Веселяка В. Я., Саблука П. Т., Трегобчука В. М., Шевченка О. О., Шпичака О. М., Щербаня В. П. та інших. Проте дослідження проблеми формування продовольчої забезпеченості на регіональному рівні не можна вважати вичерпним, зокрема необхідне уточнення понятійного апарату з урахуванням специфіки рівня досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження сутності поняття «продовольча безпека», обґрунтування необхідності і доцільності використання на

---

¹ Рецензент – д. е. н., професор Яценко В. М.

рівні регіону категорії «продовольча забезпеченість», а також дослідження місця і ролі регіональної продовольчої забезпеченості в системі національної безпеки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Тлумачні словники трактують поняття «безпека» як стан, коли немає небезпеки, або як стан, за якого ніщо нікому або нічому не загрожує [1, 2]. У науковій літературі наводиться досить багато визначень та трактувань безпеки. Згідно із Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-15, під поняттям «національна безпека» розуміється захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам [3]. Виділяються різні види національної безпеки: економічна, військова, технологічна, екологічна, інтелектуальна, громадська, інформаційна та ін. Однією з найважливіших ланок в системі безпеки суспільства є економічна складова, де відбуваються виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ. Економічна безпека країни передбачає загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на стабільний стійкий розвиток і вдосконалення її економіки, і включає механізм протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам або ризикам, часто супутнім діяльності держави як суб'єкта фінансових відносин [4]. Стабільний і стійкий розвиток економіки – це зростання ефективності виробництва і якості продукції, забезпечення її конкурентоспроможності, захист усіх форм власності, нейтралізація чинників дестабілізації економіки, здатність до саморозвитку і прогресу. Економічна безпека країни залежить передусім від здатності наявних ресурсів і виробничих можливостей забезпечити власне населення продовольчими товарами і, в першу чергу, хлібом (зерном) і м'ясо-молочними продуктами [5]. У цьому аспекті продовольча безпека є важливою умовою безпечного або нормального існування соціуму, складовою частиною економічної безпеки.

Закон України «Про основи національної безпеки України» серед визначальних сфер забезпечення національної безпеки не виділяє продовольчу безпеку в окрему сферу. У державних документах та їхніх проектах продовольча безпека України розуміється як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якою гарантується фізична і економічна доступність та якість життєво важливих продуктів харчування для всіх громадян згідно з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування, забезпечується продовольча незалежність держави і підтримується стабільність продовольчого забезпечення населення [6].

На міжнародному рівні термін «продовольча безпека» почав вживатися після продовольчої кризи 1972–1973 рр., коли економічний стан країн, залежних від імпорту зерна, внаслідок неврожаїв ускладнився, що призвело до загострення у деяких з них політичної ситуації. Саме в цей період у рамках Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (далі – ФАО) була розроблена «Концепція всесвітньої продовольчої безпеки» (1973 р.), де сформульовані положення щодо отримання достатньої кількості продовольства, стабільних обсягів міжнародної торгівлі і допомоги голодуючим шляхом постійного і надійного забезпечення необхідними базовими продуктами. У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, «Міжнародні зобов'язання по забезпеченню продовольчої безпеки у світі» (1974 р.) продовольча безпека була визначена як «забезпечення гарантованого доступу всього населення у будь-який час до продовольчих ресурсів у кількостях, необхідних для активного здорового життя» [7]. У подальшому вона була доповнена пропозиціями щодо розробки Плану дій з проблем продовольства, створення фондів світової продовольчої безпеки і прийняття Всесвітнього пакту продовольчої безпеки. У Всесвітньому пакті проголошувалося, що продовольча безпека є загальною відповідальністю людства і що бути вільним від голоду є одним з фундаментальних прав людини, а постачання продовольства не повинно використовуватися як інструмент політичного або економічного тиску на інші країни [8]. Основоположним міжнародним актом, який регулює питання забезпечення глобальної продовольчої безпеки, можна вважати прийняту у 1996 р. Римську декларацію «Про всесвітню продовольчу безпеку», положення якої визначають шляхи міжнародної політики щодо боротьби з голодом, комплексну стратегію подолання світової продовольчої кризи на глобальному та регіональному рівнях. У прийнятій ФАО Концепції багатofункціональності сільського господарства (Маастрихт, 1999 р.) уточнюються додаткові аспекти поняття продовольчої безпеки: підвищення ролі навколишнього середовища і розвиток сільських регіонів. Питання продовольчої безпеки є також предметом уваги пострадянських міждержавних об'єднань. Зокрема, у листопаді 2008 року рішенням Ради глав урядів СНД був затверджений Комплекс спільних заходів з підвищення продовольчої безпеки держав-учасниць СНД.

Продовольчу безпеку слід розглядати з двох сторін – соціально-економічної та екологічної. Перша з них охоплює питання, пов'язані з нарощуванням обсягів продовольства, або імпорт нестачі продуктів, а також із забезпеченням доступності його для всіх верств населення. Це характеризує здатність держави забезпечувати своїм громадянам споживання продуктів харчування відповідно до встановлених норм з

одночасним захистом внутрішнього ринку від необґрунтованих імпорتنих поставок продовольчих товарів і підтримки економічного становища вітчизняних агровиробників.

Екологічна сторона проблеми – це дотримання необхідних для виробництва продукції стандартів, що задовольняють вимоги забезпечення безпеки навколишнього середовища. Якщо виробництво продовольства здійснюється шляхом посиленої експлуатації невідновлюваних природних ресурсів і деградації навколишнього середовища, це призведе до ускладнення продовольчого забезпечення в довгостроковій перспективі.

Продовольча безпека має багаторівневу структуру, для кожного рівня якої характерні різні цілі та завдання. За концепцією ФАО розрізняють такі рівні продовольчої проблеми: глобальний, міждержавний, національний, місцевий (регіональний), соціальні групи населення, сімейний [9, с. 35].

На глобальному рівні ООН спеціалізовані організації (ФАО, Всесвітній банк та ін.) сприяють стабільному економічному розвитку держав, розробляють довготривалі програми боротьби з голодом, створюють запаси продовольства. На міжнаціональному (міждержавному) рівні суб'єкти забезпечують стабільний економічний розвиток і формують державні й місцеві продовольчі фонди, покращують якісні параметри продовольства. На національному (державному) рівні уряд і законодавчі органи влади забезпечують стабільний економічний розвиток, формують державні продовольчі фонди, регулюють баланс попиту і пропозиції. На місцевому рівні регіональні органи управління створюють умови для отримання доходів населенням регіону, забезпечують поставки продовольства у торгову мережу, контролюють якість продуктів харчування. На сімейному рівні домогосподарства займаються придбанням і споживанням продуктів харчування та ін.

Між різними рівнями продовольчої безпеки існує певний взаємозв'язок. Вирішуючи її на глобальному рівні, світова спільнота сприяє подоланню голоду у конкретних регіонах і країнах. Стимулюючи розвиток власного виробництва продовольства і сприяючи підвищенню продовольчого забезпечення, держава робить внесок у формування глобальної продовольчої безпеки. У свою чергу, досягнення національної продовольчої безпеки можливе за умови продовольчої забезпеченості окремих її регіонів.

Оскільки всі розглянуті рівні виступають взаємопов'язаними і взаємозалежними елементами єдиної інтегральної ієрархії продовольчої безпеки, то найкращим варіантом вирішення продовольчої проблеми є узгодження дій суб'єктів усіх рівнів [10]. Продовольче забезпечення регіонів на сучасному етапі розвитку продовольчої сфери виступає у якості базового елемента, від

ефективності функціонування якого залежить реалізація продовольчого потенціалу всіх елементів ієрархії.

Що стосується визначення самого поняття «продовольче забезпечення», то слід відзначити, що більшість дослідників, як правило, чітко не розмежовують категорії «продовольча безпека» і «продовольче забезпечення». На наш погляд, застосування терміну «безпека» є виправданим лише на макрорівні, де реально або потенційно існують загрози економічній самостійності, територіальній цілісності, політичній чи іншій незалежності держави. Оскільки на мезорівні зазначені загрози з боку інших регіонів країни малоімовірні, тому, досліджуючи продовольчу проблему в регіональному аспекті, ми вважаємо доцільним застосування поняття «продовольча забезпеченість». З такою точкою зору погоджуються й інші автори. Наприклад, Алтухов А. вказує на те, що «в межах однієї країни обговорювати продовольчу безпеку окремого регіону видається некоректним. Мова в цьому випадку повинна йти про його продовольче забезпечення, оскільки розвиток економіки вимагає врахування національних інтересів, раціонального територіально-галузевого поділу праці, удосконалення міжгалузевих, міжрегіональних і міжнародних продовольчих і сировинних зв'язків» [11].

На сучасному етапі розвитку наукової думки продовольче забезпечення у найбільш поширеному трактуванні визначається як:

– характеристика стану захищеності продовольчих інтересів особи, суспільства, держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, що дозволяє забезпечити функціонування людини, економіки та промисловості, контролювати виникнення і перебіг кризових ситуацій та забезпечення всіх верств населення якісними продуктами в достатній кількості [12];

– спроможність держави забезпечити достатнє харчування всім громадянам за нормальних умов і мінімально необхідне за надзвичайних обставин [13];

– стан захищеності населення від недостатнього харчування, а тим більше від голоду, та наявність у держави необхідних для цього можливостей [14];

– комплекс економічних, технологічних і організаційних заходів, які здійснюються державою та іншими суб'єктами ринку на рівні країни і регіонів з метою задоволення потреб населення у харчових продуктах і включають стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та її переробки, забезпечення належної якості й безпеки харчових продуктів та їхньої цінової доступності [15].

Вирішення проблеми продовольчого забезпечення на регіональному рівні відрізняється від його забезпечення на

національному і світовому рівнях. Поділяючи думку Шевченка О. О., Шадури-Никипорець Н. Т., Мудрака Р. П. та інших науковців, зазначимо, що вимога досягнення самозабезпечення продовольством для регіонального рівня, на відміну від національного, втрачає свою актуальність, оскільки це суперечить логіці раціонального використання обмежених ресурсів, різні види яких нерівномірно розміщені на території країни [10, 12, 16]. На мезорівні суттєвим регулятором продовольчого забезпечення виступає обмін. Як відзначає Романюк І. М. [15], розподіл продовольства між регіонами й усередині регіонів здійснюється з урахуванням ресурсних можливостей товаровиробників і постачальників, потреб регіонального ринку, необхідності створення продовольчих резервів. Якщо власних джерел продовольства недостатньо для внутрішнього споживання, його необхідна кількість формується за рахунок обміну на іншу продукцію, що виробляється у регіоні. Продовольства може бути і більше існуючих потреб регіону, в такому випадку його надлишки можуть бути реалізовані за межі регіону для отримання інших продуктів, що усуває продовольчу або в цілому товарну асиметрію.

Отже, враховуючи наявний науковий досвід теоретичного обґрунтування продовольчої забезпеченості регіону, нами пропонується розглядати регіональну продовольчу забезпеченість як характеристику, що відображає спроможність державних структур та інших суб'єктів ринку задовольнити реально існуючі потреби регіонального ринку у продовольстві відповідно до економічних можливостей на основі розвитку внутрішнього потенціалу та міжрегіонального і міжнародного товарообміну. Слід зазначити, що на даний час через невизначеність єдиних критеріїв регіональної продовольчої забезпеченості її оцінка може здійснюватись як за допомогою показників національної продовольчої безпеки [17], так і з використанням самостійно розроблених коефіцієнтів і граничних значень з урахуванням специфіки рівня досліджень. У цілому критерії оцінки регіональної продовольчої забезпеченості умовно можна поділити на дві групи [12]: ті, що характеризують наявність продовольчих товарів (виробництво, імпорт і т. д.), і ті, що характеризують доступ населення до продуктів харчування (рівень доходів, безробіття, цін), а також їхнього співвідношення на регіональному рівні.

Продовольча забезпеченість регіону за своїм змістом є водночас категорією економічною і управлінською. Вона визначається, з одного боку, рівнем ресурсного, виробничого та інноваційного потенціалу регіону і ефективністю його використання, а з іншого – ступенем впливу дестабілізуючих чинників на регіон як соціально-економічну систему, характером зв'язків між складовими елементами регіональної економіки, збалансованістю міжрегіональних і зовнішньоекономічних

відносин, дієвістю механізму формування товарної пропозиції на територіальному продовольчому ринку.

Регіональна політика продовольчого забезпечення повинна будуватися на балансі регіональних інтересів держави і місцевих інтересів, пошуку компромісів у досягненні державної, регіональної і корпоративної мети. Тому однією із складових ефективного функціонування продовольчого ринку є досягнення балансу у забезпеченні продовольством населення країни і регіонального продовольчого забезпечення.

ВИСНОВКИ

Продовольча безпека країни є інтегрованим параметром, що формується на основі продовольчої забезпеченості регіонів.

На формування продовольчої забезпеченості регіону впливає ряд чинників, зокрема: потенціал та інвестиційна привабливість регіону; характер соціально-економічних зв'язків і розвиненість торговельної і транспортної інфраструктури; кількість, структура і якість трудових ресурсів; купівельна спроможність населення і культура споживання; конкурентоспроможність суб'єктів господарювання і виробленої в регіоні продовольчої продукції та ін.

Успішне вирішення проблеми регіонального продовольчого забезпечення повинно враховувати необхідність максимального використання внутрішніх ресурсів регіону зі збереженням основних напрямів спеціалізації сільського господарства, які найповніше відповідають його природним і економічним умовам. У той же час широке розповсюдження можуть і повинні отримати напрямки вдосконалення внутрішньогалузевих пропорцій і оптимізація галузевої структури з урахуванням кон'юнктури світового і регіональних ринків, орієнтація на самозабезпечення пріоритетними для даного регіону видами продовольства, раціональне використання ресурсів і підвищення ефективності виробництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Осовська Г. В. Економічний словник / Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський. – К. : Кондор, 2007. – 290 с.
2. Экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 2007. – 1152 с.
3. Про основи національної безпеки України : закон України від 19 червня 2003 року № 964-15 зі змінами і доповненнями / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
4. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : моногр. / за заг. ред. проф. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2011. – 299 с.
5. Басюркіна Н. Й. Продовольча безпека як системна характеристика функціонування агропромислового сектору економіки / Н. Й. Басюркіна // Економіка харчової промисловості. – 2011. – № 2 (10). – С. 5–10.
6. Про продовольчу безпеку України : проект закону України від 07.09.2005 № 8098 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:0TmvL3X9jeYJ:search.ligazakon.ua/1_doc.
7. Farmer K. Ressourcenökonomik / K. Farmer, K. Steininger. – Wien : BOKU, 1999. – 167 s.
8. Резолюция 7/14 «Право на питание» Совета по правам человека (40-е заседание 27.03.2008) [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:9RO1LGJC4uMJ:ap.ohchr.org/documents/R/HRC/resolutions/A_HRC_RES_7_14.doc 9. Нуралиев С. У. Продовольственный рынок: проблемы становления и перспективы развития / С. У. Нуралиев. – Волгоград : Издательство Волгоградского государственного университета, 2003. – 280 с. 10. Шадура-Никипорець Н. Т. Методологічні аспекти оцінки продовольчої безпеки на мезорівні [Електронний ресурс] / Н. Т. Шадура-Никипорець. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Vcndtu/2011_48/46.htm 11. Алтухов А. И. Методология и методика определения уровня продовольственной безопасности страны / А. И. Алтухов // АПК: экономика и управление. – 2006. – № 8. – С. 2–6. 12. Шевченко О. О. Продовольче забезпечення України: використання світового досвіду, державна політика, теорія та практика управління : моногр. / О. О. Шевченко. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 385 с. 13. Gros D. Banking Reform in Eastern Europe with Special Reference to Ukraine / Gros D., Steinherr A. // Siedenberg A., Hoffman T. Ukraine at the Crossroads: Economic Reforms in International Perspective. – Heidelberg : Physica Verlag, 1999. – 311 p. 14. Storch Stuart A. Примеры комплексного и интегрированного подхода к анализу риска в пищевой цепи – накопленный опыт и полученные уроки : доклад для конференции / Storch Stuart A., Maijala Riitta, Belveze Henri // Панъевропейская конференция ФАО / ВОЗ по безопасности и качеству пищевых продуктов. – Будапешт, Венгрия, 25–28 февраля 2002 г. – 11 с. 15. Романюк І. М. Організаційно-економічні засади продовольчого забезпечення та напрями його удосконалення в регіоні : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / І. М. Романюк. – К., 2007. – 190 с. 16. Мудрак Р. П. Національна продовольча безпека в умовах відкритої економіки: суть, проблеми та способи вирішення : моногр. / Мудрак Р. П. – Умань : Видавець «Сочінський», 2011. – 307 с. 17. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки : затв. постановою КМУ від 5 грудня 2007 р. № 1379 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1136.1378.0>.

Дата надходження до редакції – 30.01.2015 р.

УДК 338.484.2

Дешевенко Л. П.¹

ТУРИЗМ – ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ Й ЕКОНОМІКИ

В умовах сучасності сфера туризму стала досить важливим соціально-економічним явищем глобального значення, одним із провідних напрямів соціально-економічного, культурного і політичного розвитку більшості держав та невід'ємним елементом споживчої моделі поведінки значної частини населення світу.

Ключові слова: рекреаційні ресурси, галузь економіки, спеціалізоване підприємство, туристичний бізнес, ринкові умови, туристична діяльність.

---

¹ Рецензент – д. е. н., доцент Шпак Л. О.

ВСТУП

Україна, володіючи численними історичними та культурними цінностями, унікальними рекреаційними ресурсами, зможе досягти значного економічного ефекту в туристичному бізнесі. Туризм визнано одним із пріоритетних напрямків національної культури й економіки. І це повністю погоджується зі світовими тенденціями, які свідчать, що туристична сфера буде індустрією XXI століття. Природно-кліматичні та історичні умови створили на Україні потужну ресурсну базу для розвитку туристично-рекреаційної індустрії та розбудови відповідної інфраструктури. Основними факторами привабливості рекреаційно-туристичних ресурсів є природа, клімат, мистецтво, історія, харчування, архітектура, релігія.

Уся територія України характеризується виключно сприятливими умовами для проведення різних видів туристичної діяльності та наявністю різноманітних рекреаційних ресурсів для відпочинку і лікування населення.

Світові економічні процеси, що знаходять свій вплив на економіку кожної країни та впливають на динамічність процесів розвитку майже усіх галузей національної економіки, не оминули рекреаційну індустрію, обумовлюючи необхідність ґрунтового вивчення кожної складової, що забезпечить стійкість процесу адаптації спеціалізованих підприємств рекреаційної сфери до змінних умов ведення бізнесу. Умови ведення бізнесу в середовищі рекреаційної індустрії характеризуються загостренням конкурентної боротьби серед суб'єктів підприємницької діяльності. Особливо це чітко проявляється серед суб'єктів спеціалізованих підприємств. Характерною рисою, що виділятиме успішне мале спеціалізоване підприємство, є інтенсивність використання у своїй діяльності інноваційної активності. Дослідженню інноваційних процесів у різних сферах економіки присвячена велика кількість робіт. На даному етапі вдосконаленню інноваційної діяльності та вирішенню зазначених проблем присвячені дослідження вітчизняних учених С. Васильчак, М. Йохна, В. Стадника, О. Амоши, Ю. Бажала, В. Гейця, О. Лапко, Б. Маліцького, С. Ілляшенко, О. Барикіна, І. Ніконова та ін.

Так, О. Барикін та І. Ніконов розглядають поняття «інноваційний розвиток комерційної організації», під яким розуміють «... прогресивну форму розвитку соціально-економічних систем, виражену в зміні їх якісного стану в рамках прийнятої моделі в результаті приросту компетенцій в області ведення інноваційної діяльності» [1, с. 19]. С. Ілляшенко визначає інноваційний розвиток як «... процес господарювання, що спирається на безупинні пошук і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємства у мінливих умовах зовнішнього середовища у рамках обраної місії та прийнятої

мотивації діяльності і який пов'язаний з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту» [2, с. 23].

М. Йохна та В. Стадник під інноваційним типом розвитку розуміють «... спосіб економічного зростання, заснований на постійних і систематичних нововведеннях, спрямований на суттєве поліпшення усіх аспектів діяльності господарської системи, періодичному «перегрупуванні» сил, можливістю використання певних ресурсних чинників для створення інноваційних товарів і формування конкурентних переваг» [3, с. 65].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку туристично-рекреаційної галузі України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ефективність рекреаційної діяльності значною мірою залежить від розгалуженості об'єктів інфраструктури та наявності кваліфікованих трудових ресурсів. Особливе місце в інфраструктурі туризму посідають підприємства готельного і ресторанного господарства, адже вони сприяють задоволенню базових потреб туристів – проживання та харчування. Суттєвим фактором для формування інфраструктури гостинності в Україні є наш менталітет, риси слов'янського темпераменту, особлива увага до гостей, створення для них комфортних умов при розміщенні, забезпечення їх якісною їжею.

Туризм як специфічний вид діяльності охоплює безліч галузей економіки, починаючи з будівництва і закінчуючи транспортними перевезеннями. Досить важко дати точну оцінку чисельності працівників, зайнятих у сфері туризму. Крім того, туризм підтримує різноманітні зв'язки з підприємствами інших секторів економіки: сільськогосподарськими підприємствами, заводами з виробництва транспортних засобів, меблевими фабриками та ін.

Територія України являє собою неоднорідні регіони як в історичному контексті, так і за рівнем соціально-економічного розвитку. Вони відрізняються між собою природними умовами, національним складом населення, системами розселення, напруженістю екологічної ситуації, економічним потенціалом, системою міжрегіональних зв'язків тощо, у результаті чого сформувався відповідний територіальний поділ праці. Всі ці фактори знаходять своє відображення в економічному районуванні території.

Факторами формування територіальних туристично-рекреаційних об'єднань виступають: спільність території; ступінь зосередження рекреаційних закладів; інтенсивність зв'язків між ними та закладами, що їх обслуговують; наявність туристичних маршрутів; обсяг рекреаційних послуг тощо.

Найпростішою формою сучасної територіальної організації рекреаційно-туристичного обслуговування є рекреаційний пункт, який являє собою окремо розміщені спеціалізовані заклади. За умов просторової замкнутості окремо розміщені об'єкти не можуть забезпечити рекреантам необхідний комплекс послуг.

Туристичний бізнес у ринкових умовах може бути здійснений за наявності чотирьох важливих елементів: капіталу, технології, кадрів, туристичних ресурсів.

Адже недостатньо, маючи капітал, купити технологію, найняти кадрову команду і зайнятися туризмом. Потрібно вибрати або створити місце, де є туристично-рекреаційні ресурси.

Туристичні ресурси є національним надбанням. Проте ті з них, які мають особливе значення, належать до об'єктів і пам'яток світового значення. Їхній перелік встановлює і щорічно оновлює ЮНЕСКО.

Туристичні ресурси визначають формування туристичного бізнесу в тому чи іншому регіоні, мають такі основні властивості: привабливість, кліматичні умови, доступність, ступінь дослідженості, екскурсійна значущість, пейзажні й екологічні характеристики, соціально-демографічний стан, природничий запас, спосіб використання та ін.

Ці ресурси використовують в оздоровчих, туристичних, спортивних та пізнавальних цілях.

Використання природно-кліматичних рекреаційно-туристичних ресурсів обумовлюється специфікою їхнього функціонального призначення. Саме вона і визначає пріоритетний профіль туристично-рекреаційного освоєння окремих територій, районів та місцевостей.

Як правило, туристичні ресурси визначають формування туристичної діяльності в тому чи іншому регіоні. Наприклад, основними критеріями, які визначають придатність території для санаторно-курортного лікування, є наявність родовищ лікувальних мінеральних вод, озокериту, сприятливі кліматичні умови, екологічно чисте природне середовище. При цьому чим більші запаси лікувальних ресурсів, вища їхня лікувальна ефективність, тим вищу цінність мають рекреаційні території. Адже такі території невеликі за площею, обмежуються границями населеного пункту, в якому розташовані ресурси.

Індустріальний розвиток цивілізації, забруднення довкілля, збільшення психологічного навантаження на людину через прискорення темпу життя все частіше змушує людей шукати місця відпочинку та оздоровлення в екологічно благополучних регіонах світу. Сьогодні рекреація постає як глобальне явище, що має стабільні темпи зростання, тому її вважають одним із найперспективніших напрямків суспільно-економічного розвитку. Таким чином, у багатьох

державою рекреаційний та пізнавальний туризм є не лише самостійною галуззю економіки, але й життєво необхідною формою задоволення потреб людини. Важливо сприяти розвитку рекреаційного туризму і його інфраструктури на основі врахування регіональних особливостей України. Пріоритетними напрямками для урізноманітнення туристичних пропозицій України на міжнародному ринку є розвиток культурно-пізнавального, екскурсійного, релігійного, екологічного, спортивного, а також сільського зеленого туризму. Наша країна має багаті туристичні можливості, вигідне для туризму місце розташування на перехресті шляхів між Заходом та Сходом. Отже, в Україні є всі умови для того, щоб стати туристичною державою світового рівня.

Зростання обсягів туризму впливає позитивно на економіку країн, створюючи додаткові робочі місця, сприяючи розвитку малого підприємництва. Доведено, що вплив туризму на зайнятість стає визначальним для багатьох країн, які головним чином залежать від цього сектору економіки. Так, економіка Ізраїлю страждає через значне скорочення туристського потоку, безробітними стали сотні висококваліфікованих гідів-перекладачів, закриваються кафе, перукарні, порожніють готелі. Досить напруженою є ситуація й у Єгипті, де зберігається загроза терористичних актів. У таких країнах діяльність понад 50 % працездатного населення прямо чи опосередковано пов'язана з туризмом. На відміну від невеликих держав, у великих індустріальних країнах у туристичній сфері зайнято лише 5 % працездатного населення. Однак зі зростанням значення туризму, збільшенням туристського потоку, розширенням будівництва готелів та інших об'єктів інфраструктури туризму ця цифра збільшується. Наприклад, Німеччина ще кілька десятиліть тому не була настільки популярною серед туристів, тепер же за відвідуваністю вона входить у першу десятку.

Під час туристичного сезону кількість зайнятих у туристичній сфері також зростає, значною мірою за рахунок молоді, студентів, які, крім заробітку, бажають удосконалити свої знання іноземної мови.

Зайнятість характеризується як кількісними, так і якісними показниками, до яких належать рівень кваліфікації працівників, зайнятих у туризмі. У туризмі здебільшого використовується низькокваліфікована праця: швейцари, підношувачі багажу, покоївки, кур'єри та ін., але водночас існують спеціальності, що вимагають високої кваліфікації: гід-перекладач, шеф-кухар, менеджер.

Статистика свідчить, що частка жінок у готельному господарстві перевищує 50 %. У готельній індустрії Франції, Німеччини, Австрії зайняті переважно іноземці, особливо на роботах, що не вимагають високої кваліфікації, здебільшого вихідці з країн Південно-Східної Азії.

Інформаційні туристичні ресурси – сукупність форм і видів інформації про конкретну територію чи об'єкти, про історію території, про культуру, природу і населення, отримана туристами безпосередньо під час подорожі, у процесі підготовки до неї чи після подорожі. Автори «Енциклопедії туризму» до інформаційних туристичних ресурсів зараховують інформацію про розташовані на туристичному маршруті матеріальні об'єкти, які володіють історичною, художньою, науковою чи пізнавальною цінністю; відомості про топоніміку міст, сіл, селищ, природних урочищ, пов'язані з ними легенди і міфи, а також присвячені їм літературні твори, наукові праці, путівники, карти, художні альбоми, фотографії, аудіо- чи відеопродукти, і про тих, хто володіє необхідною інформацією та вміє передати цю інформацію в цікавій для туристів формі.

Інформаційні ресурси потрібні як туристам, так і організаторам туризму.

Турист, готуючись до подорожі, а також під час неї потребує додаткової інформації про місце перебування, норми, правила і звичаї місцевості та країни, детального опису пам'яток, схем і карт, схем транспортних магістралей. Варто нагадати, що перші путівники були видані понад двісті років тому.

Описи подорожей можна знайти як у популярній, так і в спеціальній літературі, на електронних носіях. У сучасній індустрії туризму велику увагу приділяють виданню яскравих буклетів, проспектів, які безкоштовно роздають потенційним туристам. Туристична галузь генерує реклами приблизно в три-п'ять разів більше, ніж будь-яка інша.

Велике значення мають сучасні електронні засоби інформації, наприклад, мережа Інтернет, багато тисяч сайтів якої пропонують користувачам детальний опис туристичних центрів, пам'яток і навіть віртуальні подорожі, наприклад, музейними експозиціями. Видавництво «Columbus Press» кожних два роки перевидає всесвітній туристичний путівник «World Travel Guide», який містить укладені за однаковими схемами детальні описи 200 країн, туристичних центрів і територій.

ВИСНОВКИ

Сфера туризму – це велика самостійна галузь економіки, що складається з групи галузей і підприємств, функції яких полягають у задоволенні різноманітного попиту на різні види відпочинку і розваг. При інноваційному підході до розвитку рекреаційної індустрії необхідно враховувати специфічні особливості даної сфери національної економіки, оскільки інновація завжди налаштована на отримання практичного результату (підвищення іміджу України як рекреаційної держави, конкурентоспроможності національного рекреаційного продукту, максимальне задоволення потреб туристів,

раціональне використання наявних ресурсів, забезпечення сталого розвитку рекреації), а рекреаційна індустрія характеризується схильністю до інноваційних процесів, які набувають більш динамічного розвитку і ширшого розповсюдження, ніж інновації у суспільстві та культурі в цілому.

Україна володіє значним природним потенціалом для розвитку внутрішнього та міжнародного туризму, а отже має всі передумови, щоб увійти до найбільш розвинених у туристично-рекреаційному відношенні країн світу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барькин А. Н. Решение динамических задач инновационного развития коммерческих организаций: основы методики / А. Н. Барькин, И. М. Никонов // Менеджмент инноваций. – 2010. – № 1 (9). – С. 13–39.
2. Ілляшенко С. М. Управління інноваційними розвитком: проблеми, концепції, методи : навчальний посібник / С. М. Ілляшенко. – Суми : Університетська книга, 2003. – 278 с.
3. Стадник В. В. Економіка і організація інноваційної діяльності / В. В. Стадник, М. А. Йохна. – К., 2005. – 400 с.

Дата надходження до редакції – 03.04.2015 р.

УДК 628.4.02

Міхно І. С.¹

МЕТОДИ ФІНАНСУВАННЯ УТИЛІЗАЦІЇ ВІДХОДІВ. СВІТОВИЙ ДОСВІД

У статті висвітлена проблема утилізації відходів та шляхи її фінансування у світі, досвід інших країн у вирішенні даного питання. Проаналізовано участь держави у сфері утилізації відходів і податкові механізми. Проаналізовано стан, проблеми та шляхи утилізації відходів в Україні, запропоновано методи фінансування, що базуються на досвіді розвинутих країн. Запропоновано використовувати системний підхід для вирішення даної проблеми, заснований на децентралізації влади та екологічному і фінансовому контролю.

Ключові слова: утилізація сміття, екологічні податки, фінансування утилізації, економічні інструменти в утилізації, досвід в утилізації розвинутих країн.

---

¹ Рецензент – д. е. н., професор Скрипник А. В.

ВСТУП

Зі зростанням показників економічного розвитку (рівня життя мешканців) країни суттєво зростають обсяги побутових і промислових відходів життєдіяльності та промислового виробництва. Природної потужності зовнішнього середовища вже стає недостатньо для своєчасної утилізації зростаючої кількості побутового сміття. Першими з цією проблемою зіштовхнулись країни з високим рівнем доходів і значною щільністю населення. Це, в першу чергу, високорозвинуті країни Західної Європи. До сучасного моменту всі ці країни вже мають відпрацьовані технології з переробки відходів і збалансовану систему фінансування цієї галузі економіки. Звичайно, що стан зовнішнього середовища у найбільшому ступені цікавить місцевих мешканців, тому, як правило, збори і платежі, необхідні для ефективної і швидкої утилізації, встановлюються місцевими органами влади та їх отримують місцеві бюджети. Це не виключає прийняття деяких раціональних рішень щодо покращення екологічного стану на загальнонаціональному рівні. Крім того, суттєві досягнення розвинутих країн у проблемі утилізації пояснюються рівнем свідомості населення та його бажанням робити зусилля для покращення стану зовнішнього середовища і збереження ресурсів.

Що стосується країн, які розвиваються, то для них проблема утилізації виникла суттєво пізніше, оскільки вважалось, що природних можливостей поглиблення достатньо і ніяких додаткових витрат для прискорення процесу не потрібно. Цей шлях особливо характерним є для країн з низькою щільністю населення на одиницю площі та нездійсненим інституціональним перетворенням до приватної власності на землю. До перерахованих вище факторів додається низький рівень надходжень до місцевих бюджетів (надмірна централізація), нетривалий горизонт планування інвестиційної діяльності (велика ставка дисконтування) і велика вартість фінансових ресурсів.

Всі вищеперераховані фактори характерні для України, де ситуація з відходами життєдіяльності наближується до катастрофічної [1], особливо це стосується околиць великих міст, в яких рівень життя суттєво перевищує середньостатистичні показники по країні [2].

Накопичення значної кількості промислових і побутових відходів у навколишньому середовищі, що викликане збільшенням обсягів залучення природних ресурсів у виробництво і низьким рівнем їхнього корисного використання, ставить перед суспільством питання збалансування еколого-економічних інтересів суспільства і господарюючих суб'єктів [3]. Суттєвим кроком на цьому шляху може бути побудова збалансованої системи фінансування утилізації відходів життєдіяльності та промислової діяльності.

Для надання рекомендацій щодо вирішення проблеми фінансування утилізації відходів в Україні потрібно проаналізувати зарубіжний досвід й адаптувати можливі рішення до умов України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної роботи є аналіз методів та інструментів фінансування утилізації відходів у країнах з різним рівнем економічного розвитку (доходів населення), щільністю населення, культурними традиціями і рівнем бюджетної децентралізації. Пропонується детально розглянути як економічну, так і природоохоронну ефективність діючих схем екологічного оподаткування (ставка і база оподаткування).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із перших, хто займався методологією управління природокористуванням, був А. Пігу, який розглядав вплив екстерналій на суспільну ціну процесу виробництва. Типовим прикладом негативних екстерналій може бути забруднення навколишнього середовища промисловими підприємствами, що, збільшуючи прибуток через нарощення потужностей, знижують собівартість продукції через зменшення витрат на природоохоронне обладнання. А. Пігу запропонував увести екологічний податок, який і зараз використовується в багатьох розвинених країнах світу. Метою його впровадження була мотивація для екологічної відповідальності бізнесу і виправлення провалів ринку [4]. Американський економіст С. Кузнець виявив взаємозв'язок між зростанням рівня добробуту і деградацією навколишнього середовища: при зростанні доходу на душу населення до певного моменту деградація навколишнього середовища зростає, а потім починає знижуватися [5]. Американський економіст К. Боулдинг увів термін «ковбойська економіка», що являє собою економіку без ресурсних обмежень, тобто поняття з категорії фронтальної економіки. Він закликав до врахування фактора ймовірності деградації навколишнього середовища при прийнятті рішень [6].

Канадський економіст Дж. Хартвік розробив таке правило: збіднення природного капіталу можна компенсувати за рахунок реінвестування ренти, що одержана від експлуатації невідновлюваних ресурсів [7].

Як зазначає Дутта Брісті, що займається розв'язанням цієї проблеми в Індії, окрім браку коштів для будівництва сміттепереробних комплексів і відсутності законодавства, постає велика проблема несвідомості населення, кількість якого постійно збільшується [8].

Том Сзакі пише, що методи поводження з відходами суттєво відрізняються у різних країнах і залежать від рівня економічного розвитку [9]. Наприклад, у багатьох країнах Африки досі не прийнято

законодавство і відсутні принципи утилізації. Низький рівень освіченості та відсутність статистичної інформації роблять майже неможливим оцінити дану проблему, уряд залишає без уваги накопичення сміття і вплив на екологію та здоров'я населення [10].

В Україні багато вчених займались розв'язанням проблеми засміченості та ресурсозбереження.

Гетегуха Г. Г., Железна Т. А., Жовмір М. М. та інші автори у своїх роботах зазначають, що сільськогосподарське виробництво є потужним джерелом різних видів відходів, що являють собою біомасу, придатну для виробництва енергії [11]. Трофімов І. Л. підкреслює у своїх роботах, що важливим є економічна ефективність утилізації, яка залежить від умов і рівня кожної країни. Наприклад, для України він пропонує використовувати обладнання для збору біогазу через велику кількість сміттєвих полігонів, що потім би реалізовувався на ринку як джерело отримання енергії та в якості автомобільного палива [12]. Горобець О. В. вважає, що без системи управління і підтримки держави неможливо побудувати екологічно орієнтоване суспільство. Зараз, зазначає вона, практично не використовується економічний інструментарій для боротьби з відходами, не запроваджуються новітні технології через брак коштів і нестабільність у країні [13]. Малей О. В. вважає, що перманентне збільшення споживання природних ресурсів призводить як до виснаження природи, так і до забруднення її різними відходами виробництва [14]. Ю. Маковецька зазначає, що сьогодні внаслідок недостатнього врахування значення вторинного ресурсного потенціалу значна частина відходів, що можуть бути використані як матеріальні та енергетичні ресурси, втрачається [15]. Темп накопичення сміття з кожним роком постійно збільшується, тоді як технології утилізації в багатьох країнах знаходяться на первинному рівні, коли сміття вивозиться на полігони чи незаконні звалища, що призводить до деградації навколишнього середовища і загрожує існуванню населення. Останні тенденції свідчать про загальносвітову проблему, яка потребує негайного рішення, та необхідність запобігання утворенню відходів.

Існує декілька шляхів фінансування утилізації сміття, які використовують різні країни світу, іноді їх поєднуючи (рис. 1).

Податки населення. Спосіб фінансування як сплата податків населенням використовують такі країни, як Нова Зеландія, Великобританія, Фінляндія, Австрія, Швейцарія, Мальта та інші. Особливістю його є те, що всі зібрані кошти направляються на підприємства, які займаються утилізацією, не використовуються інші інстанції, що робить цей процес більш прозорим, ніж при фінансуванні із загального бюджету. Даний податок (Landfill tax) визначається місцевими органами влади, враховуючи тарифи компанії з утилізації, що включають транспорті, виробничі та інші витрати [16].

Умовні позначення:

Рис. 1. Шляхи фінансування утилізації відходів життєдіяльності
Джерело: побудовано автором

Розглянемо середню суму зборів за тону з людини за утилізацію сміття в різних країнах у 2014 р. (табл. 1). Усереднений показник за регіонами чи областями країни вираховуємо як середньозважене за всією вибіркою (кількістю регіонів). Дані розраховувались за курсу €:\$ = 1,17:1 станом на січень 2015 року.

Таблиця 1

Тариф на вивіз та утилізацію 1 тонни сміття в різних країнах (Landfill tax), 2014 р. (усереднено за регіонами чи областями країни)

Країна	Сума збору на утилізацію сміття, \$/t (усереднена за районами та провінціями)	Відсоток сміття, що перероблюється вторинно, %
Австрія	102	62
Болгарія	3,6	27
Естонія	24	40
Угорщина	29	26
Нідерланди	20	50
Словенія	13	47
Великобританія	55	46
Швеція	51	47
США	27	35
Швейцарія	17	48
Грузія	1,5	10
Польща	31	25
Китай	11	21

Джерело: дані з розрахункових рахунків жителів країн та <http://www.cewep.eu> [16]

Податок з населення – основний метод фінансування утилізації відходів у багатьох країнах світу, але багато країн застосовують поєднання методів фінансування утилізації відходів.

Податки з виробників. Податки з виробників здебільшого поширені у розвинутих країнах, що мають систему сортування сміття, рециклінг і дотримання екологічного законодавства. Заздалегідь цей податок визначається як «екологічний» (Ecotax), ставка якого варіює від 3 до 6 відсотків від прибутку компанії (наприклад, у Польщі) або визначається впливом на екологію (за кількістю та структурою викидів) і називається податком на забруднення навколишнього середовища [17]. Він платиться окремо від інших податків і є самостійним. У деяких країнах (наприклад, у Франції) податок залежить від методу утилізації. Наприклад, за полігонну утилізацію він складає до 150 €/t і знижується в залежності від екологічного навантаження до 20 €/t [16].

Його використовують такі країни, як Франція, Хорватія, Японія, Німеччина, Литва та багато країн ЄС, що мають розвинене екологічне законодавство. Зібрані кошти найчастіше перераховуються до бюджету країни, потім розподіляються між екологічними службами і йдуть на розвиток і покращення екологічної ситуації. Також з цих коштів отримують фінансування і підприємства з утилізації сміття. Даний податок є стимулюючим для більш раціонального та екологічно чистого виробництва і є гнучким. При збільшенні викидів чи використанні більш токсичних речовин, аваріях, що призвели до збільшення екологічного навантаження, використовуються штрафи, що регламентуються законодавством, і навпаки, при зменшенні навантаження на екологію та впровадженні нових, екологічно безпечних технологій, сума податку може бути зменшена.

Найчастіше Ecotax вираховують у кількісній та якісній структурі впливу на навколишнє середовище (іноді враховують тільки податок на вуглець, сірчані та азотні сполуки). Розглянемо екологічний податок на вуглець, сірчані та азотні сполуки у різних країнах світу (табл. 2).

З таблиці 2 слідує, що більш розвинуті країни мають більший податок, а тому і більші відрахування на покращення екологічної ситуації. У деяких країнах існують таблиці, де вказані тарифи здійснюються через диференційоване оподаткування утилізації в залежності від ступеня небезпеки матеріалу, ціни за тонну викидів окремої речовини чи забруднюючих матеріалів [18].

Таблиця 2

Есотах у різних країнах світу
(усереднено за класами та структурою викидів)

Країна	Рівень податку, \$/t,
Великобританія	7,7
Індія	0,81
Росія	5
Таджикистан	1
Литва	55
Естонія	45
Австралія	23
Норвегія	86
Франція	36
Німеччина	87
Японія	64

Джерело: на основі даних <http://geoheat.oit.edu/>, <http://www.eaere.org/>, <http://www.unece.org/>, <http://www.oecd.org/>

У Німеччині, наприклад, існує й інша форма екологічного оподаткування, коли кожна упаковка обкладається спеціальним збором, гроші з якого йдуть у компанію DSD (Duales System Deutschland), що займається переробкою сміття, тобто збір на утилізацію сміття вже закладений у ціну товару. Це стосується і харчових товарів, які проходять перевірку на якість та упаковку за сучасними стандартами, продаж яких можливий тільки при сплаті виробником збору на утилізацію. Комунальний збір за утилізацію сміття з громадян відсутній, адже майже все сміття сортується населенням і переробляється приватними компаніями, що отримують прибутки від продажу вторсировини, чи компаніями-виробниками. Але зазвичай цей метод поєднують разом з використанням податку з населення при утилізації побутових відходів.

Податок з виробника та податок з населення. На початку 2000-х років Японія використовувала податок з населення (табл. 1), що здебільшого залежав від тарифів компанії-переробника, які вона затверджувала й узгоджувала з органами місцевого самоврядування. Але уряд зіткнувся з проблемою марнотратства деяких підприємств з утилізації відходів, використання тіньових схем, невідповідності кількості утилізованого сміття встановленим тарифам. Тому стали впроваджувати комбіновану систему фінансування утилізації, коли населення платить за масу окремого сміття (в залежності від фракції та групи товару, класифікація яких вказана у спеціальних довідниках), і деякі підприємства утилізують виготовлені товари самостійно, виплачуючи населенню гроші за здачу використаних продуктів. Побутові відходи утилізують приватні компанії. В деяких провінціях населення має пільги на використання електроенергії при здачі зазначеної кількості побутового сміття. В Японії існують заставні ціни

(виплачується населенню виробником за здачу товару і визначається виробником на рівні «стимулюючої ціни» для населення [19]. Розглянемо основні з них (табл. 3).

Таблиця 3

Заставна ціна на товари в Японії

Назва товару	Ціна, \$	Назва товару	Ціна, \$
Відеообладнання	1,7	Велосипед	4,24
Газова плита	4,24	Диван	8,48
Посудомийна машина	8,48	Килим	4,24
Пилосос	1,7	Сноуборд	1,7
Шафа для книг	12,72	Газонокосарка	1,7

Джерело: Бюро переробки вторинних ресурсів [19]

Компанія самостійно утилізує використані товари.

У розвинених країнах, таких як США, Канада, Нова Зеландія компанії-виробники самостійно утилізують використані товари, збираючи їх у населення у спеціальних пунктах прийому. Найбільш великі корпорації і підприємства мають свою лінію утилізації та отримують від неї прибутки, інші підприємства співпрацюють з компаніями, що займаються утилізацією. Характерною рисою даного способу фінансування є відсутність взаємодії з державою, адже компанія-виробник бере на себе всі зобов'язання по утилізації своїх товарів. Поєднання способів фінансування спостерігається в США. У США використовується загальний податок з населення (Utility Commission), (табл. 1), який складає близько 30 дол. на рік з людини у Техасі [20] і варіює в залежності від штату (у середньому 27 дол. (табл. 1)). У цьому податку врахована і оплата за утилізацію сміття. Але основну плату за утилізацію вносить виробник або підприємство, що самостійно скуповує використану продукцію у населення і переробляє його.

Наприклад, американська компанія Johnson & Johnson Services у 2012 р. витратила \$ 6,4 млн на утилізацію власної продукції, використовуючи послуги компанії, що займається утилізацією сміття [21]. Такі компанії, як Hewlett-Packard Development Company, Apple, Ford Motor мають свою лінію утилізації та перероблюють використані продукти самостійно. Продукцію цих компаній можна здати у спеціальні центри обслуговування [22]. Наприклад, компанія HP у країнах, де велика кількість населення користується даним товаром, має свої системи утилізації, в інших випадках компанія співпрацює з фірмами, що займаються переробкою матеріалів. Часто в США використовують інструмент заставної ціни для збору використаних товарів.

Створення умов для прибутковості утилізації. Одним із найперспективніших шляхів фінансування утилізації відходів є створення умов для прибутковості утилізації. За допомогою цього держава перекладає проблему накопичення і утилізації відходів на

приватні компанії, які в умовах конкуренції, використовуючи новітні технології, перетворюють сміття у прибутковий бізнес, вирішуючи також і питання браку сировини. Це поширено в таких країнах, як Бельгія, Швеція, Данія, Швейцарія, Нідерланди та ін. Деякі з цих країн поєднують цей метод фінансування з використанням податку з населення. У цих країнах переробка сміття – вигідний бізнес. Так, наприклад, у Швейцарії існує 30 заводів з утилізації сміття [16]. За здачу певної кількості відсортованого сміття надаються знижки на використання електроенергії згідно з тарифікацією оплати і кількістю та структурою сміття, що утилізується. Існують спеціальні пункти прийому відсортованого сміття, де його зважують і перераховують у бали, які потім можна витратити при розрахунку за електроенергію. Але в деяких країнах поєднують використання податку з населення з даним способом фінансування. Наприклад, сума ставки податку з населення у Швейцарії складає \$ 17 за тонну, що значно нижче, ніж у багатьох розвинених країнах (наприклад, у Великобританії \$ 55). Зменшена сума податку зумовлена діяльністю приватних підприємств з утилізації та покращує екологічну ситуацію в країні, адже підприємства працюють в умовах конкуренції, що зумовлює використання новітніх технологій і розвитку галузі [23].

Такий спосіб фінансування також використовують карликові держави (Монако, Андорра, Ліхтенштейн), що продають сміття сміттєпереробним компаніям на конкурентних умовах.

Фінансування із загального бюджету. У країнах, що розвиваються, найчастіше використовується фінансування із загального бюджету. В Україні кошти на утилізацію здебільшого вираховуються із місцевого бюджету населеного пункту. Відповідно до розділу 8 статті 246 Податкового кодексу України плата за утилізацію включена у загальну плату за комунальні послуги і перераховується до Державного бюджету України через податкового агента, який потім їх перерозподіляє, у тому числі і на утилізацію сміття [24]. Податковим агентом можуть виступати органи місцевої влади населеного пункту, місцева податкова служба чи приватне підприємство, що реєструє всі податки, контролює їхню сплату і шляхи надходження, займається перерахуванням до Державного бюджету України. У 2014 р. середня оплата всіх комунальних послуг (вивіз сміття, утримання будинків і споруд та прибудинкових територій, централізоване водовідведення, послуги з ремонту будинків, обслуговування ліфтів, прибирання) з однієї людини на місяць склала 253,2 грн при розрахунку на одного власника з урахуванням плати за електроенергію 150 кВт·год [25]. За офіційними даними, тільки 25 % коштів ідуть на послуги та благоустрій в будинку і на його території, інші 75 % поповнюють місцевий бюджет і перераховуються на заробітну плату робітників та адміністративного персоналу. Звичайно,

при недостатньому фінансуванні реалізувати всі послуги неможливо. Тому ЖКГ використовують найдешевші способи утилізації сміття і намагаються зекономити на всіх видах послуг.

Але в комунальних будинках (стаття 14 Податкового кодексу України) гроші за утилізацію сміття є цільовими і перераховуються комунальним службам (не у загальний бюджет). Такий податок (в середньому в Україні) у 2014 році склав 12 грн на місяць з однієї людини і враховує тільки вивіз і утилізацію сміття. В даному випадку утилізацією сміття займаються самі комунальні служби або вони співпрацюють з приватними компаніями на ринкових умовах. Це набагато ефективніше, ніж співпраця з ЖКГ, де гроші перерозподіляються через загальний бюджет. Перерозподіл коштів через загальний бюджет викликає деформацію у структурі податків, збільшення витрат на адміністративні послуги, непрозорість і відсутність контролю. Через велику кількість установ, що займаються податками, формуванням бюджету, плануванням, екологічними питаннями тощо створюється бар'єр для впровадження нових технологій та удосконалення галузі.

Спосіб фінансування через загальний бюджет також використовують такі країни, як Іран, ОАЕ, Пакистан та ін. Але характерною особливістю є відсутність податків за житлово-комунальні послуги і благоустрій з населення. Ці країни здебільшого мають великі запаси нафти і поповнюють бюджет країни через продаж нафти, при цьому витрачаючи кошти і на благоустрій країни.

Крім процесу утилізації, існує трансфер сміття. Розглянемо ситуацію поводження з відходами на прикладі м. Києва. На даний час кожний перевізник сміття у Києві працює за індивідуальним тарифом. У середньому на рік від однієї особи утворюється близько 2 м³ твердих побутових відходів, а населення міста складає 2,87 млн осіб. Таким чином, від усіх статистичних мешканців столиці у житловому фонді на рік утворюється приблизно 5,74 млн м³ відходів. Якщо середній тариф на вивезення 1 м³ побутових відходів станом на 2014 рік становить 43 гривні, отримуємо 246,82 млн грн плати за вивезення відходів (отриманих від населення); 2/3 вказаної суми повинні отримати полігон № 5, завод «Енергія» та обласні звалища.

Тариф за утилізацію однієї тонни з жовтня 2014 року на заводі «Енергія» становить 87 грн, а на звалищах – близько 50 грн за тону. Тому компанії, що займаються вивезенням сміття, не хочуть платити за його переробку і замість того, щоб везти його на сміттепереробний (або спалювальний) завод, відправляють прямо на полігони або звалища, часто – на незаконні. Так, відповідно до Звіту про поводження з твердими побутовими відходами за № 1-ТПВ [26], на полігоні № 5 та № 6 у 2013 році поховано 1,55 млн м³ побутових відходів, технічно знешкоджено на заводі «Енергія» 0,13 млн тонн

(близько 0,78 млн м³). Отже, різниця – 3,41 млн м³ сміття – щорічно відвантажується на нелегальні звалища, облік яких не ведеться [27]. Компанія-перевізник частину сміття відвантажує на полігони (для ведення документації та звітування діяльності), частину сміття відвозить на завод «Енергія» (часто це використовується для отримання пільг і підвищення рейтингу компанії-перевізника), але основну частину сміття відвантажує на нелегальні сміттєзвалища, облік яких не ведеться і де оплата за утилізацію відсутня. Таким чином, компанії-перевізники, отримуючи гроші від населення або із загального бюджету регіону, за утилізацію більшої частини сміття не платять, а використовують гроші для власних цілей. Існування таких тінювих схем, крім відсутності обліку сміття та викривлення даних і зменшення величини податків (компанія-перевізник повинна платити податок за здійснення підприємницької діяльності), негативно впливає на стан навколишнього середовища і здоров'я населення. Ситуація вигідна багатьом: населенню мегаполісів, яке виробляє сміття і платить невелику фіксовану суму, компаніям-перевізникам, що заробляють кошти, і місцевому самоврядуванню, яке також отримує гроші для замовчування ситуації, тобто розвиток іде за рахунок забруднення навколишнього середовища. Погіршується ситуація навколо мегаполісів, погіршується здоров'я і життя населення. На даний момент в Україні плата за утилізацію сміття складає у середньому 12 грн на місяць. Виходячи з того, що кожна людина продукує по 3 кг відходів на день, утилізація 1 тонни сміття становить 133,3 грн, що складає \$ 5,77 за офіційним курсом станом на 12 травня. Такі країни, як Данія, платять \$ 71, Фінляндія – \$ 60, Великобританія – \$ 55, що майже у 10 разів вище, ніж в Україні. Тобто мала оплата за утилізацію сміття призводить до гальмування впровадження нових технологій, використання застарілих схем, що впливає на екологічну ситуацію і здоров'я населення, тоді як розвинуті країни використовують прогресивні технології, що засновані на впровадженні зелених технологій та повній переробці сміття. Ми вважаємо, що виходом з цієї ситуації може стати децентралізація влади, яка б слідувала за ситуацією і була відповідальна.

Україні слід аналізувати досвід інших країн та створити своє екологічне законодавство, що не копіювало б іноземні, а було адаптоване до умов країни. Крім екологічних, сировинних та інших проблем, в Україні є проблема нераціонального використання земельного фонду, тому що основний метод утилізації відходів – полігонне поховання, що виводить території під сміттєзвалищами і поблизу них з використання.

ВИСНОВКИ

Економічне зростання і збільшення різноманіття товарів, спричинене ростом споживання, викликає збільшення кількості

залишків, які постійно накопичуються, створюючи глобальну проблему засміченості планети.

У багатьох країнах світу за збір та утилізацію сміття громадяни платять певну суму грошей. Існує декілька варіантів фінансування утилізації сміття, які використовують різні країни світу, іноді їх поєднуючи. Основними з них є податок з населення, податок з виробників, фінансування із загального бюджету, створення умов для прибутковості утилізації і метод фінансування, коли за утилізацію платить компанія, що виробляє дану продукцію.

Найперспективнішим із них є створення умов прибутковості утилізації, що викликає появу приватних підприємств, які працюють в умовах конкуренції. Цей спосіб фінансування притаманний розвинутим країнам, де сформовано природоохоронне законодавство і здебільшого має місце дефіцит сировини для виготовлення товарів та брак площ під захоронення відходів.

Важливим фактором в економіці утилізації відходів є співпраця з державою. У розвинутих країнах держава виступає законодавчою структурою і контролюючим органом, має опосередкований вплив, тоді як у багатьох країнах, що розвиваються, держава бере на себе відповідальність за всі ланки галузі утилізації відходів, включно з фінансовими інструментами. Але, як показує практика, у країнах, що розвиваються, це призводить до гальмування розвитку процесів утилізації, спотворення обліку відходів у країні, використання застарілих схем утилізації та збільшенню екологічного навантаження.

В Україні використовується фінансування із місцевих бюджетів за рахунок збору коштів, які надходять за рахунок податку з населення, що призводить до деформації структури використання грошей, розвитку тіньових схем і гальмування процесу впровадження нових технологій. Замала плата населення за утилізацію і нерозвинений механізм податку на утилізацію з виробників в Україні, порівняно з розвинутими країнами, призводить до накопичення сміття, використання застарілих і дешевих методів утилізації, що здебільшого погіршують екологічний стан. Вирішення проблеми транспортування і утилізації сміття йде за рахунок навколишнього середовища великих міст, що потім впливає і на здоров'я населення, і, за теорією зовнішніх ефектів Пігу (існує альтернативна ціна такого підходу), може призвести до екологічного колапсу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Скрипник А. В. Оптимізація утилізації відходів в Україні / А. В. Скрипник, І. С. Міхно // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – № 2 (17). – 2014. – С. 14–25.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Довгань Л. Є. Формування організаційно-економічного механізму ефективного управління підприємством [Електронний ресурс] / Л. Є. Довгань, Г. О. Дудукало. – Режим доступу : <http://economy.kpi.ua/ru/node/376>.
4. Pigou Arthur C. The Economics of Welfare /

- A. Pigou. – London : Macmillan and Co, 1932. – 73 p. 5. Simon Smith Kuznets. Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure / S. Kuznets // Belknap Press of Harvard University Press. – Cambridge, 1971. – 363 p. 6. Kenneth Ewart Boulding. The Economics of the Coming Spaceship Earth / K. Boulding // Environmental Quality in a Growing Economy. – Washington, 1966. – 137 p. 7. Hartwick J. M. Intergenerational Equity and the Investing of Rents from Exhaustible Resources / J. M. Hartwick // The American Economic Review. – 1977. – Vol. 67. – № 5. 8. Bristi D. Solid Waste Disposal and its Management: a Case of Sibsagar Urban Area in Assam, India / Dutta Bristi // International Journal of Bio-resource and Stress Management. – 2013. – Vol. 4. – № 1. – P. 68–71. 9. Szaky T. Outsmart Waste: The Modern Idea of Garbage and How to Think Our Way Out of It / Tom Szaky // Berrett-Koehler Publishers. – 14.01.2014. – P. 168. 10. Nzeadibe T. C. Informal Waste Management in Africa: Perspectives and Lessons from Nigerian Garbage Geographies / Thaddeus Chidi Nzeadibe // Geography Compass. – 2013. – Vol. 7. – № 10. – P. 729–744. 11. Оцінка енергетичного потенціалу біомаси в Україні. Ч. 1: Відходи сільського господарства та деревна біомаса / Г. Г. Гелетука, Т. А. Железна, М. М. Жовмір та ін. // Промышленная теплотехника. – 2010. – № 6. – Т. 32. – С. 58–65. 12. Трофімов І. Л. Оцінка впливу відходів побутового походження на екологічний стан України / І. Л. Трофімов // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – 2014. – № 10 (68). – Т. 2. – С. 25–39. 13. Горобець О. В. Напрями удосконалення управління поводженням з відходами в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Горобець // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2013_1_16.pdf. 14. Малей О. В. Щодо питання розвитку сучасної системи поводження з відходами в Україні [Текст] / О. В. Малей, А. О. Ключка // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : збірник тез доповідей Тринадцятої щорічної Всеукраїнської наукової конференції, м. Суми, 17–18 квітня 2013 р. / відп. за вип. О. М. Теліженко. – Суми : СумДУ, 2013. – С. 91–94. 15. Маковецька Ю. М. Вторинне ресурсокористування в Україні і регіональні аспекти його становлення / Ю. М. Маковецька // Регіональна економіка. – 2011. – № 3. – С. 172–180. 16. Stengler E. Confederation of European Waste-to-Energy Plants e.V. [Електронний ресурс] / E. Stengler. – Режим доступу : <http://www.cewep.eu/contact/index.html>. 17. The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/>. 18. Экономические моменты в процессе утилизации отходов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ereading.club/chapter.php/84466/68/Novikova_Tualety,_komposty,_utilizaciya_othodov.html. 19. Бюро переробки вторинних ресурсів Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.city.yokohama.lg.jp/shigen/sub-shimin/dashikata/das3-1.html>. 20. Public Utility Commission of Texas [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.puc.texas.gov/>. 21. Johnson & Johnson Services [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jnj.com/>. 22. Hewlett-Packard Development Company [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www8.hp.com/us/en/hp-information/environment/product-recycling.html>. 23. Мировой опыт в решении проблем утилизации отходов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cerpic.ru/articles/102/>. 24. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dtkt.com.ua/show/2nid1633.html>. 25. Інформаційне агентство «Україна комунальна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://statistic.jkg-portal.com.ua/>. 26. Про затвердження форми звітності № 1-ТПВ та Інструкції щодо заповнення форми звітності № 1-ТПВ «Звіт про поводження з твердими побутовими відходами» : наказ Міністерства будівництва, архітектури і житлово-комунального господарства України від 19.09.2006 № 308 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN33391.html. 27. Тарчинський В. Чи вигідний сміттєвий бізнес у Києві [Електронний ресурс] /

УДК: 352:334.724.6(477)

Стрекаль О. О.¹

ПРОБЛЕМИ І ПРІОРИТЕТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті здійснено дослідження передумов формування та розвитку, проблем і пріоритетів забезпечення ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору України у контексті необхідності лібералізації нафтогазового ринку країни та забезпечення конкурентоспроможності цих підприємств за вказаних умов. Охарактеризовано особливості діяльності державних нафтогазових підприємств України в сучасних умовах з огляду на конкретні чинники, що сприяють чи перешкоджають процесам розвитку. Визначено напрямки підвищення ефективності діяльності державних нафтогазових підприємств України. Виявлено, що забезпечення ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору України залежить від рівня розвитку і опрацьованості певних груп складових державного регулювання.

Ключові слова: державні нафтогазові підприємства, нафтогазовий сектор, конкурентоспроможність, ринок нафти і газу, лібералізація ринку, державний фінансовий контроль.

ВСТУП

В умовах глобалізації основними суб'єктами енергетичного ринку є вертикально інтегровані за виробничим типом та/або за фінансовою ознакою компанії, що діють на всіх етапах виробничого циклу: від геологорозвідувальних робіт і видобутку нафти, вугілля і газу, транспортування, переробки до їхнього збуту [4].

Державні нафтогазові компанії контролюють близько 90 % світових резервів нафти і газу і 75 % їхнього виробництва, а також велику частину відповідної інфраструктури. Серед 25 найбільших світових нафтогазових корпорацій 18 є державними. Таким чином, державні нафтогазові компанії відіграють важливу роль в економіці,

¹ Рецензент – д. е. н. Шилепницький П. І.

забезпеченні енергетичної безпеки і збереженні стабільності на ринках нафти і газу [15, 18].

В Україні компанією, що монопольно діє на переважній більшості сегментів нафтогазового ринку країни, є Національна акціонерна компанія (далі – НАК) «Нафтогаз України», яка діє на ринку не лише як провідне підприємство нафтогазового сектору країни, але і в якості найбільшого підприємства країни взагалі. НАК «Нафтогаз України» здійснює повний цикл операцій із розвідки та розробки родовищ, експлуатаційного і розвідувального буріння, транспортування та зберігання нафти і газу, постачання природного і скрапленого газу споживачам. Понад 97% нафти і газу в Україні видобувається дочірніми підприємствами та структурними підрозділами даного підприємства [7]. Підприємство здійснює переробку газу, нафти і конденсату на п'яти газопереробних заводах (ГПЗ), має фірмову мережу автозаправних станцій.

НАК «Нафтогаз України» та державні нафтогазові підприємства, що входять до його складу як суб'єкти нафтогазового сектору України, визначають ефективність функціонування даного сектору і в значній мірі – економічну стабільність та розвиток економіки країни через особливу роль компаній енергетичного комплексу в національній економіці, вплив аспекту безпеки і політичного аспекту. Вказані обставини визначають актуальність дослідження процесів розвитку державних нафтогазових підприємств енергетичного комплексу. Крім того, слід відзначити недостатню наукову розробленість низки проблемних моментів забезпечення в сучасних нестабільних умовах розвитку економіки країни ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору, що й визначає важливість теми даної наукової статті для розкриття і формування нових наукових рішень.

До останнього часу експерти значною мірою ігнорували потребу дослідження впливу державних нафтогазових компаній на світову і національну економіку. У великій частині досліджень (як закордонних [14, 17], так і вітчизняних авторів [1, 6, 13]) акцентовано увагу на різниці в ефективності між державними нафтогазовими підприємствами і приватними корпораціями і випущено з уваги, що державні компанії ставлять перед собою складніші і ширші соціально-економічні і політичні завдання – на відміну від приватних власників, орієнтованих тільки на максимізацію віддачі на вкладений капітал.

Натомість на даний момент є актуальними питання не лише порівняння ефективності приватних і державних компаній, але й питання виявлення проблеми і пріоритетів забезпечення ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору України в сучасних умовах з огляду на макроекономічні проблеми країни, економічну та політичну нестабільність, потребу дотримання вектору євроінтеграції, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних

нафтогазових підприємств на європейському енергетичному ринку тощо. У процесі дослідження даної проблематики стануть у нагоді праці таких закордонних і вітчизняних дослідників ефективності нафтогазового сектору, як А. Альберт, Г. Бурлака, З. Буцьо, В. Геєць, В. Данніков, М. Делягін, С. Денисюк, О. Кириленко, В. Омельченко, Т. Орехова, Є. Панченко, І. Прокоф'єв, О. Харченко, Т. Морт, Дж. Фіннерті та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є виявлення та дослідження проблем і пріоритетів забезпечення ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору України в сучасних умовах.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасні національні нафтові компанії здійснюють свою діяльність у різних формах. Вони можуть виступати у ролі монополістів або діяти на конкурентному ринку, здатні керувати активами або існувати у формі фінансових холдингових компаній. Істотно розрізняються також:

- характер їхньої спеціалізації у рамках ланцюжків доданої вартості;
- міра комерціалізації;
- рівень інтернаціоналізації виробництва.

Слід зважати на те, що державні нафтогазові підприємства займають істотні або навіть домінуючі позиції на внутрішніх нафтогазових ринках. Часто будь-які аргументи як на користь, так і проти розвитку державних підприємств нафтогазового сектору, зокрема в Україні, носять або занадто загальний [13], або спрощений характер [5]. Насправді державна власність не має на увазі обов'язкову державну монополію (як і приватна власність далеко не завжди спричиняє за собою конкуренцію) [16].

Результати аналізу тенденцій розвитку нафтогазового сектору вказують на необхідність урахування відмінностей у впливі факторів на стан енергетичної безпеки при формулюванні пріоритетних напрямів енергетичної політики країн, залежних від імпорту вуглеводневої сировини, зокрема України. Так, для промислово розвинутих країн, які є імпортерами вуглеводневої сировини, пріоритетними напрямками щодо забезпечення їхньої енергетичної безпеки мають залишатися:

- забезпечення надійності постачань енергоресурсів;
- диверсифікованість джерел постачань енергоресурсів;
- забезпечення безпеки енергетичної інфраструктури;
- впровадження нових технологій для зниження залежності від імпорту енергоресурсів.

З урахуванням зростаючих потреб людства у первинних джерелах енергії, збільшенням залежності багатьох країн від імпорту енергоносіїв, необхідністю суттєвих інвестиційних вкладень у

паливно-енергетичний комплекс і розвиток енергетичної інфраструктури досягнення глобальної енергетичної безпеки є неможливим зусиллями окремої країни. Тому Україна є важливим елементом системи енергетичної безпеки європейського масштабу, має свою енергетичну стратегію до 2030 року, ратифікувала Енергетичну хартію, Кіотський протокол, а отже, інтегрована у світову енергетичну систему. Завдання забезпечення національної енергетичної безпеки знайшло своє відображення в таких державних документах, як «Енергетична стратегія України на період до 2030 року» [11], Закон України «Про основи національної безпеки» [9], укази Президента України щодо першочергових дій уряду із забезпечення енергетичної безпеки (2006 року) і щодо питань енергетичної безпеки України [8], Стратегія національної безпеки України [10] та в багатьох інших документах.

Функціонування компаній нафтогазового сектору пов'язане зі створенням капіталомісткої інфраструктури – розвідувальної, виробничої, збутової, що обумовлює тісний зв'язок процесів концентрації капіталу та інтеграції учасників ринку з процесами розвитку галузі. Вирішення проблем доступу до джерел сировини, зниження витрат і економії на масштабах, підвищення рівня конкурентоспроможності безпосередньо впливає на економічне зростання. Всі ці завдання вимагають від підприємств нафтогазового сектору України масштабних зусиль, а актуальне на даному етапі завдання реструктуризації галузі на сучасній технологічній основі потребує значних капіталовкладень і формування ефективних галузевих і регіональних структур, їхнього зв'язку і взаємопроникнення у процесі формування енергетичного простору національного та глобального рівнів.

У таблиці 1 показано результати здійсненої О. А. Швидким оцінки потенціалу власного видобутку газу в Україні, які свідчать як про досить суттєвий потенціал ринку на найближче десятиліття, так і про потребу залучення суттєвих, багатомільярдних інвестицій у розвиток видобутку газу в Україні.

Для забезпечення вказаних обсягів інвестицій потрібна або концентрація капіталу вітчизняних підприємств, або суттєва участь держави у фінансуванні видобутку газу в Україні, у т.ч. через державні нафтогазовидобувні компанії, або залучення іноземних інвесторів та іноземних компаній для безпосереднього видобутку газу на території країни. Постає питання як про дотримання національних інтересів, так і про здатність власними зусиллями забезпечити потреби розвитку нафтогазового сектору країни.

На думку автора, у реальних умовах, з урахуванням тенденції євроінтеграції, доцільним є залучення різних, навіть більше – всіх можливих (за умови дотримання принципів енергетичної та економічної

безпеки) джерел інвестування для забезпечення максимально можливої динаміки розвитку вітчизняного нафтогазового сектору.

Таблиця 1

Оцінка потенціалу власного видобутку газу в Україні

Ресурси газу	Оціночні характеристики			Обсяг інвестицій до 2030 р., млрд грн	Собівартість, грн / тис. м ³
	Прогноз запасів, трлн м ³	Прогноз видобутку в 2030 р., млрд м ³	Обмежуючі фактори		
Традиційний газ	5,4	15-24	Виснаження запасів високої якості, збільшення глибини буріння	100–115	650–900
Нетрадиційний газ, у тому числі: – газ глибоководного шельфу	4–13	7-9	Висока вартість розвідки, значні капіталовкладення в інфраструктуру	80–90	600–1000
– газ щільних порід	2–8	7-9	Велика глибина залягання	55–65	1500–2200
– сланцевий газ	5–8	6-11	Невисока концентрація газу, низька проникність газонесних порід, екологія	35–45	2100–2800
– метан вугільних пластів	12–25	2-4	Велика глибина залягання і невелика товщина вугільних пластів	12–15	2300–3300

Джерело: за даними [12]

Проте масштаби діяльності на ринку не є самоціллю, більш важливими є характеристики ефективності процесів видобування, транспортування і реалізації нафтогазової продукції, характеристики співвідношення вигоди з ресурсами, витраченими на її отримання. І тут визначальним є курс на забезпечення ефективності вітчизняних нафтогазових підприємств, передусім домінуючих на ринку державних компаній у складі монополіста ринку ДАК «Нафтогаз України».

Проте в умовах переходу на ринкові відносини і лібералізації до процесу аналізу і прийняття рішень стосовно розвитку таких великих компаній, як НАК «Нафтогаз України» залучається багато учасників (суб'єктів відносин) з різними інтересами: державні регуляторні органи, органи влади національного і місцевого рівня, політичні структури, фінансово-промислові групи із впливом на прийняття рішень органами влади (парламентом, урядом тощо), приватні енергетичні компанії, споживачі, інвестори, громадські організації. Тому лібералізація та реструктуризація нафтогазового ринку з метою

підвищення ефективності діяльності нафтогазових компаній, у т. ч. державних внаслідок стимулювання їхньої ефективної діяльності в конкурентних умовах, може призвести до негативних наслідків щодо стабільного функціонування нафтогазового сектору України, пов'язаних з такими обставинами:

- внаслідок наявності багатьох суб'єктів відносин породжується відмінність критеріїв управління для нафтогазового сектору як системи, так і окремих його частин, зокрема державних нафтогазових підприємств;
- виникає суперечність між комерційними інтересами підприємств і необхідністю забезпечення надійності нафтогазового сектору та енергетичної безпеки країни;
- у процесі функціонування оптового ринку нафти і газу виникають суттєві і різкі зміни, внаслідок чого можуть мати місце зниження запасів готової продукції, проблеми з постачанням сировини тощо, тобто нафтогазовий сектор може на деякий період зменшити у цілому ефективність функціонування;
- змінюються критерії управління у складних аварійних ситуаціях, при системних аваріях.

Перспективними кроками у напрямку підвищення ефективності підприємств нафтогазового сектору і країни в цілому є зменшення енергоспоживання промисловістю і населенням, а також підтримка державою розвитку «зеленої» енергетики. На даний момент в Україні введений і діє «зелений тариф», скасовані усі податки на ввезення енергозберігаючого устаткування, скасований податок на прибуток для вітряних електростанцій. У результаті прийнятих заходів у 2011 р. деякі компанії вже отримали дозвіл на безмитне ввезення енергозберігаючого устаткування, декілька проектів знаходяться на стадії завершення складання проектної документації, більше 40 компаній вже продають електроенергію за «зеленими» тарифами [1].

На особливу увагу в сенсі перспектив розвитку вітчизняного нафтогазового сектору заслуговує сфера максимізації доданої вартості через інтеграцію з нафтогазовою промисловістю електроенергетики. Наприклад, лібералізація електроенергетики Великої Британії та інших країн ЄС сприяла зростанню привабливості електроенергетики для потужних газових компаній, які раніше здійснювали виключно видобувну та газотранспортну діяльність, і навпаки [3].

Таким чином, особливості діяльності державних нафтогазових підприємств України пов'язані з рядом чинників, що на них впливають:

1) причини процесів реформування та реструктуризації, що відбуваються і мають продовжитись у процесі євроінтеграції: хвилі дроблень, злиттів і поглинань традиційно супроводять стадію економічного зростання, а в умовах України вони відбуваються

незалежно від стадій розвитку економіки, тому чинниками, що визначають особливості цих процесів:

– були: постприватизаційний перерозподіл власності, експансія і реорганізація великих груп або галузей;

– мають бути: потреба зростання ефективності підприємств у конкурентних умовах;

2) специфіка структури власності та контролю використання ресурсів вітчизняних нафтогазових компаній: незважаючи на певні правові механізми, приватні акціонери компаній-монополістів відіграють пасивну роль і не можуть виступати повноцінними учасниками фінансового і корпоративного контролю. Тому актуальним є забезпечення ефективного фінансового контролю вітчизняних державних нафтогазових підприємств;

3) особисті інтереси керівників державних нафтогазових підприємств, що часто не співпадають з потребами ефективності, розвитку, забезпечення національних, а не приватних інтересів;

4) складна структура власності державних нафтогазових компаній обумовлює мінімум відкритості в діяльності та складність контролю з боку держави і громадськості.

5) порівняно високі вимоги до частки в акціонерному капіталі для здійснення контролю над підприємством;

6) неформальний контроль (через «контрактні групи», контроль фінансових потоків, «давальницькі» механізми, угоди про використання «грошових сурогатів» тощо), що є більш прийнятним для керівництва державних нафтогазових компаній та фінансових груп, інтереси яких вони можуть обслуговувати, ніж юридичне оформлення угод, фінансовий контроль, публічність, громадський нагляд.

Підвищення ефективності діяльності державних нафтогазових підприємств України передбачає, на думку автора, таке (рис. 1):

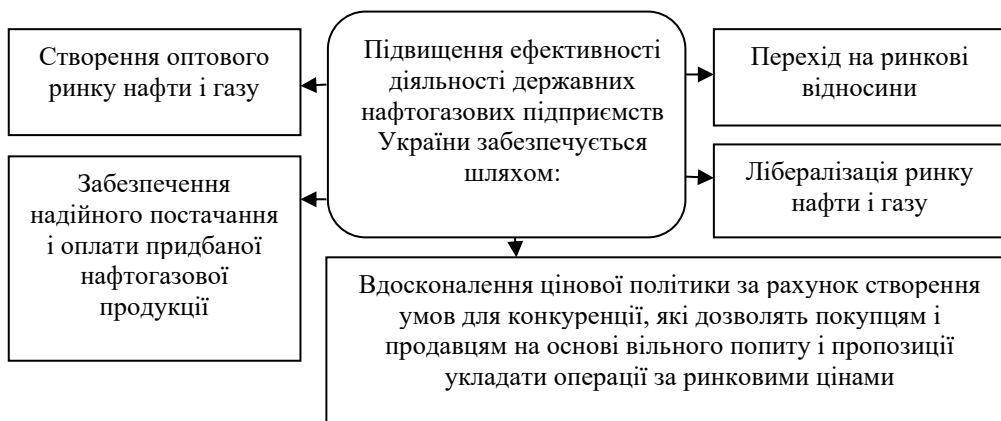

Рис. 1. Напрямки підвищення ефективності діяльності державних нафтогазових підприємств України

Джерело: власна розробка

Забезпечення ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору України залежить від рівня розвитку і спрацьованості таких груп складових державного регулювання нафтогазового сектору:

- нормативні документи, на основі яких здійснюється взаємодія між підприємствами та між підприємствами і державою;
- особливі умови обороту продукції і ресурсів (наприклад, обмін акціями, надання кредитів, використання пільгових цін для взаємних розрахунків, безоплатна передача основних засобів у постійне або тимчасове використання тощо);
- зобов'язання учасників щодо спільних дій, гарантії таких зобов'язань і санкції за їхні порушення;
- система управління господарською взаємодією, що забезпечує (за можливих змін умов функціонування) потрібну синхронізацію діяльності його учасників, захист інтересів кожного з них і своєчасне коригування їхніх подальших дій;
- заходи фінансової, організаційної підтримки, включаючи державну.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у статті здійснено дослідження передумов формування та розвитку, проблем і пріоритетів забезпечення ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору України в контексті необхідності лібералізації нафтогазового ринку країни і забезпечення конкурентоспроможності та ефективності діяльності державних нафтогазових підприємств за цих умов. Сформовано напрямки підвищення ефективності діяльності державних нафтогазових підприємств України.

Охарактеризовано особливості діяльності державних нафтогазових підприємств України у сучасних умовах з огляду на конкретні чинники, що сприяють чи перешкоджають процесам розвитку.

Для державних підприємств нафтогазового сектору України пріоритетами розвитку, на думку автора, є: можливість задоволення зростаючого попиту на імпортовані енергоресурси; забезпечення притоку капіталу та фінансування інвестицій в енергетичну інфраструктуру і розробку ресурсів; забезпечення базової потреби населення в енергоресурсах та створення активного попиту на послуги паливно-енергетичного комплексу. Слід також звернути увагу на диверсифікацію джерел постачань енергоресурсів і впровадження нових технологій для зниження залежності від імпорту сировини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Анализ топливно-энергетического комплекса Украины [Электронный ресурс]. – К. : Pro Capital Group, 2012. – 10 с. – Режим доступа : <http://www.fixygen.ua/rs/companiesreviews/4069/>.
2. Бараннік В. О. Комплексна методика оцінки та шляхи

забезпечення енергетичної незалежності держави: дис... канд. екон. наук : 21.04.01 «Економічна безпека держави» / В. О. Бараннік ; Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. – К., 2008. 3. Европейская стратегия безопасности энергоснабжения [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://escosocsys.narod.ru/2006_7/art063.pdf. 4. Ігнатюк А. І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання : монографія / А. І. Ігнатюк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 465 с. 5. Мархасина М. В. Реструктуризация как инструмент развития нефтегазового бизнеса : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / М. В. Мархасина. – СПб., 2010. – 136 с. 6. Моделювання впливу інтеграційних рішень в енергетиці на передумови досягнення сталого розвитку території : монографія / [І. І. Гусева, В. В. Дергачова, Н. В. Караєва та ін.] ; за заг. ред. Н. В. Караєвої. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2010. – 346 с. 7. НАК «Нафтогаз України» : офіційний сайт компанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/>. 8. Питання енергетичної безпеки України : указ Президента України від 14.03.2007 № 204/2007 (зі змін. та допов.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/204/2007>. 9. Про основи національної безпеки України : закон України від 19.06.2003 № 964-IV (зі змін. та допов.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. 10. Про Стратегію національної безпеки України : указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007 (зі змін. та допов.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#n10>. 11. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 № 145-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-%D1%80>. 12. Швидкий О. А. Розвиток газового ринку в сучасній енергетичній стратегії України / О. А. Швидкий // Схід : аналітично-інформаційний журнал (UlrichsWeb, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), РИНЦ Library.ru, EBSCO, Philosophy Documentation Center, Index Copernicus, WorldCat). – 2013. – № 6 (126), листопад – грудень. – С. 186–191. 13. Швидкий О. А. Нафтогазові ТНК і глобальна енергетична безпека / О. А. Швидкий // Ринок цінних паперів України. – 2012. – № 10. – С. 25–31. 14. Al-Kasim F. Managing Petroleum Resources: The Norwegian Model in a Broad Perspective / F. Al-Kasim. – Oxford : Oxford Institute of energy studies, 2006. 15. Stevens P. National Oil Companies: Good or bad? A Literature Survey / P. Stevens // CEPMLP : International Journal. – 2004. – № 14. – P. 10. 16. Vickers J. Economic Perspectives of Privatization / J. Vickers, G. Yarrow // Journal of Economic Perspectives. – 1991. – № 2. – P. 111–132. 17. Von der Mehden F. R. Petronas: A National Oil Company with an International Vision / Von der Mehden F. R., A. Troner // Baker Institute for Public Policy. – 2007. – Rice University, Houston. 18. Yergin D. The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power / D. Yergin. – London : Simon & Schuster, 1991. – 912 p.

Дата надходження до редакції – 08.04.2015 р.

УДК 339.972: 339.137.21

Савченко А. М., Савченко І. А.

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджено сучасні тенденції розвитку конкурентних відносин в умовах глобальної трансформації ринкового середовища.

Ідентифіковані ключові напрями формування системи регулювання конкуренції економічних суб'єктів.

Ключові слова: конкурентні відносини, регулювання конкуренції, глобальний ринок, конкурентна культура, адвокатування конкуренції.

ВСТУП

Принципового значення сьогодні набуває взаємодія інституційного середовища різних рівнів для формування консолідованих позицій щодо ключових проблем розвитку учасників глобальних конкурентних відносин, механізмів їхнього вирішення та конструктивного лобювання спільних інтересів.

Дослідження впливу глобальних перетворень на розвиток конкурентних відносин активізувалися у новітню добу в контексті пошуку шляхів найбільш ефективної системи їхнього регулювання і специфіки формування конкурентної політики та її інституційного забезпечення, зокрема в роботах таких учених, як А. Алчіян, Г. Андрошук, З. Борисенко, А. Бранденбургер, В. Венгер, С. Гіль, Е. Грехем, М. Датц, Ч. Кіндлбергер, Р. Кейохен О. Костусев, Ш. Кхемані, З. Луцишин, А. Мазаракі, Т. Мельник, Н. Мисліцька, Н. Михальчишин, О. Мицик, Дж. Мур, Б. Нейлбафф, Т. Оболенська, В. Охота, Г. Паламарчук, А. Полянська, В. Радаєв, С. Стрейндж, В. Точилін, Г. Філюк, Б. Хокман, П. Холмс, Т. Циганкова та ін.

Разом із тим залишається дискусійним питання щодо розвитку глобальної системи регулювання конкурентних відносин, до якої належить, з одного боку, визначення меж впливу і ступеня врахування цілей суб'єктів глобального ринку, з іншого – проблематика формування соціально справедливих і рівноправних умов реалізації їхніх комерційних інтересів.

Недостатньо комплексно розробленими є підходи до гармонізації як існуючих, так і стратегічних інтересів суб'єктів конкурентних відносин, подолання суперечностей у формуванні системи регулювання конкуренції, забезпечення її дієвої глобальної координації.

Вирішення цієї проблеми передбачає органічне поєднання правових, адміністративних, економічних, соціально-психологічних методів на різних ієрархічних рівнях їхнього застосування.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є вивчення сучасних особливостей, тенденцій розвитку регулювання конкурентних відносин суб'єктів глобального ринкового середовища.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ієрархія глобальної системи регулювання конкурентних відносин представлена корпоративним, національним, регіональним і

наднаціональними рівнями. Провідні позиції сьогодні займає інституційна концепція всесвітнього цивілізованого суспільства, що сформувалася на міждисциплінарній основі і дала змогу методологічно розмежувати поняття управління і регулювання: управління локалізовано національним, а регулювання детерміновано глобальним рівнем взаємодії. У цьому контексті слід трактувати глобальне інституціональне регулювання як сукупність наднаціональних механізмів управління на універсальних правових засадах з метою упорядкування взаємодії всіх суб'єктів, запобігання потенційних негативних наслідків міжнародних процесів для світового співтовариства, а також підвищення синергічного позитивного ефекту взаємодії.

Інструментарій національного регулювання має бути орієнтованим, у першу чергу, на створення умов для розвитку ринкового бізнес-середовища, що передбачає вдосконалення правового поля конкуренції, забезпечення політичної та соціальної стабільності. На регіональному рівні необхідним є уніфікація принципів регулювання конкуренції в різних сферах і збалансування її рівня на національному та міжнародних ринках. Функції регулювання на наднаціональному рівні виконують міжнародні інститути, функціонування яких спрямовано на координацію діяльності суб'єктів глобального ринку і забезпечення суспільних цінностей.

Організаційно-інституційними важелями розвитку глобальної системи регулювання конкурентних відносин є реформування існуючих інститутів задля пошуку колективних регулятивних механізмів, орієнтованих на якісні перетворення економічних систем на основі: по-перше, трансформації програмних універсальних концепцій міжнародних організацій у функціональні; по-друге, утворення глобальних фондів для диверсифікації кредитних, фінансово-інвестиційних і валютних ризиків; по-третє, підвищення ефективності міжінституційної координації; по-четверте, започаткування дієвого глобального моніторингу економічних процесів.

У сучасних умовах виключного значення набуває формування Світової ради регулювання конкурентних відносин, основними завданнями якої є: створення прозорості глобальної системи регулювання та підзвітності її структурних елементів; чіткий розподіл формальних і неформальних повноважень між різними суб'єктами глобальної системи прийняття рішень з метою уникнення дублювання форм і функцій інститутів; організація різнорівневої системи примусу і покарання на основі економічних санкцій за порушення конкурентного законодавства; розроблення уніфікованої системи норм, правил і стандартів для однорівневих учасників глобального ринку.

Реалізація комплексу сформованих завдань у межах повноважень Світової ради регулювання конкурентних відносин унеможлиблюється в умовах існуючих принципів регулювання та закономірностей сучасної організації конкурентних відносин. У цілому принципи системи регулювання конкуренції універсальні та засновуються на базових положеннях теорії конкуренції, теорії економічної поведінки, теорії глобалізації (глобалістики), а також визначаються економічною ідеологією, а саме: по-перше, регулювання повинно спрямовуватися на формування економічної і соціальної поведінки учасників глобальних конкурентних відносин, яка відповідає критеріям суб'єктів; по-друге, суб'єктно-об'єктні відносини у системі регулювання мають симетричну природу; по-третє, співвідношення різних напрямів та інструментів регулювання визначається відносинами у системі «глобальне – регіональне – локальне (національне) – корпоративне – індивідуальне».

Проведений аналіз дозволяє відзначити, що традиційний спектр принципів регулювання конкурентних відносин варто розширити такими:

– *паритетність співробітництва учасників конкурентних відносин*, яка передбачає врахування інтересів як провідних країн світу та їхніх інтеграційних угруповань, так і слаборозвинених учасників, що унеможлиблюватиме монополізацію окремими учасниками розроблення орієнтирів розвитку глобалізованого простору; реалізація принципу передбачає об'єктивну необхідність субординації їхніх інтересів із виокремленням пріоритетних;

– *селективність підходів до регулювання конкурентних відносин конкретних їх учасників*, яка передбачає набір найбільш адекватних і раціональних механізмів та інструментів, ґрунтується на визначенні поточного інтегрального рівня регулювання та його часткових показників; доцільність реалізації принципу зумовлена значною диспропорційністю високорозвинених країн і країн, що розвиваються, а також складною архітектонікою глобальної економіки;

– *поєднання глобальних і локальних інтересів та орієнтації учасників конкурентних відносин*, що передбачає регулювання конкурентних відносин, спрямованих на зростання конкурентоспроможності учасників конкурентних відносин у контексті еволюційно-прогресивного напрямку розвитку конкурентного середовища;

– *принцип самоорганізації*, що реалізується за рахунок зворотного зв'язку між ієрархічними рівнями системи регулювання конкурентних відносин, умовами реалізації принципу є максимально повне інформаційне забезпечення регулювання; наявність інструментів формування управлінських впливів (механізмів управління, стимулів і важелів впливу);

– *інтегрованість* – під впливом законів інтернаціоналізації виробництва та обігу як факторів посилення господарських зв'язків у глобалізованому просторі реалізація принципу дозволяє підвищити рівень задоволення суспільних потреб і раціональної діяльності завдяки консолідації ресурсів та зусиль усіх суб'єктів конкурентних відносин і встановлення пріоритету інтересів, пов'язуючи тим самим економічні системи окремих країн в єдине ціле.

Організаційні важелі системи регулювання глобальних конкурентних відносин мають спиратися на розуміння того, що забезпечення еволюційно-прогресивного вектору розвитку глобалізованого простору є можливим за рахунок збалансованого регулювання основних його складових: 1) створення умов для розвитку конкуренції; 2) задоволення суспільних цінностей та раціональної діяльності учасників конкурентних відносин. А відтак об'єктивною необхідністю системи регулювання є досягнення синергетичного ефекту від взаємодії виокремлених складових на всіх ієрархічних рівнях.

Узагальнення широкого кола літературних джерел і наукових праць дозволяє відзначити, що сучасні підходи до вдосконалення системи регулювання здебільшого мають загальний характер, хоча розвиток учасників конкурентних відносин характеризується значною диспропорційністю. Відтак загальні підходи не дозволяють виокремити пріоритетні напрями вдосконалення системи регулювання відповідно до існуючого рівня системи регулювання учасників конкурентних відносин. З огляду на це важливим є формування інформаційного базису для вдосконалення системи регулювання. Створення інформаційного підґрунтя для коригування стратегічних напрямів удосконалення системи регулювання можливе за рахунок оцінювання інтегрального рівня регулювання.

Загальними напрямами розвитку глобальної системи регулювання є такі: подальше активне формування конкурентного середовища, вдосконалення конкурентної політики, адвокатування конкуренції, забезпечення конкурентної культури, активізація соціального партнерства.

Стратегічні напрями системи регулювання конкурентних відносин у глобальному середовищі повинні, на нашу думку, бути зосередженими не лише на протидії світовим економічним кризам, а здебільшого забезпечувати гармонійний економічний розвиток. У цьому контексті великого значення набуває формування конкурентної культури. Доцільність ідентифікації конкурентної політики як напряму підвищення ефективності регулювання конкурентних відносин значно зростає в умовах глобалізації. Флуктуаційні процеси в усіх сферах економіки змінюють культурні цінності та породжують неефективні форми конкурентної боротьби, які не відповідають суспільним

вимогам. Варто зазначити, що термін «конкурентна політика» ще не набув ні широкого використання у категоріальному апараті економічних, юридичних, соціальних наук, ні, відповідно, широкомасштабної реалізації у практиці регулювання конкурентних відносин. На об'єктивній необхідності культурного виміру економічного життя наголошував ще А. Сміт, який зазначав, що економічне життя глибоко вкорінене у соціальному і його неможливо зрозуміти окремо від культури суспільства [3].

Формування конкурентної культури у суспільстві необхідне ще й тому, що характерною особливістю суб'єкта конкурентних відносин є моральна категорія «економічний егоїзм», під яким розуміють такі ціннісні орієнтації економічного суб'єкта, які приводять до переважання в його економічній поведінці корисних власних інтересів, що суперечать інтересам і потребам інших економічних суб'єктів [2, с. 124]. Економічний егоїзм має як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивну роль егоїзму відзначав французький філософ-матеріаліст К. Гельвецій, на думку якого, егоїзм іманентно властивий людині, є її природною властивістю і головним фактором суспільного розвитку [1]. Негативна роль егоїзму проявляється у взаємній антипатії економічних суб'єктів, яку вони імплементують у середовище функціонування свого бізнесу. Економічний егоїзм є характерною ознакою ринку, тож у реальному житті ігнорувати його повністю не можна.

У цьому аспекті не можна не погодитися з висновками дослідників стосовно необхідності формування раціонального економічного егоїзму, який ґрунтувався б на принципах взаєморозуміння, довіри між економічними суб'єктами, які задля досягнення власних цілей не ігнорують правами та законними інтересами інших суб'єктів, у тому числі й конкурентів [2, с. 125–126]. З огляду на це саме конкурентна культура здатна забезпечити формування розумного (раціонального) економічного егоїзму та допомагає сформувати особливі управлінські установки економічних суб'єктів, що стимулюють їх дотримуватися етичних норм і чесних звичаїв у процесі ведення конкурентної боротьби [4].

Конкурентна культура є специфічною формою економічної культури. Відомі російські дослідники А. Шастітко і С. Авдашева трактують конкурентну культуру як створення різними групами у суспільстві переваг і вигід, пов'язаних із захистом і розвитком конкуренції та втілених у системі цінностей, у неформальних правилах [6, с. 116]. Поглиблюючи змістовне наповнення цього терміну, Г. Филюк зазначає, що конкурентна культура – це поняття, у якому відображено, з одного боку, рівень розвитку конкурентних відносин у суспільстві, а з другого – ступінь поінформованості його членів про вигоди конкуренції для окремого ринку і для економіки в цілому, про необхідність і позитивні результати застосування антимонопольного

законодавства, про доцільність утримання від антиконкурентних узгоджених дій тощо [4].

Узагальнення літературних джерел дозволяє відзначити фрагментарність існуючих підходів щодо сутності і процесів формування конкурентної культури в контексті глобалізаційних процесів: по-перше, сучасні визначення «конкурентної політики» ідентичні змістовному наповненню поняття «адвокатування конкуренції», що потребує їхнього більш чіткого розмежування; по-друге, увага акцентується виключно на антимонопольному аспекті регулювання, що звужує можливості практичної реалізації конкурентної культури, оскільки конкурентним відносинам притаманний не лише антагоністичний характер; по-третє, конкурентна культура розглядається виключно як елемент державної конкурентної політики, тоді як система регулювання конкурентних відносин у світогосподарському просторі має три взаємопов'язаних ієрархічних рівні: національний, наднаціональний, глобальний.

У нашому розумінні *конкурентна культура* – це сукупність заходів, методів та інструментів, спрямованих на створення і захист конкурентного середовища і підвищення конструктивної складової співіснування суб'єктів глобального ринку: усунення асиметрії в акумулюванні інформаційно-комунікаційного потенціалу; генерування нових знань і стимулювання інноваційної діяльності; створення інноваційних альянсів; підвищення міжнародної економічної мобільності на всіх рівнях; формування соціальної політики активного типу; модифікація механізму конкурентних відносин у відповідності до принципів справедливого розподілу екологічної відповідальності.

Основні завдання конкурентної політики полягають у підвищенні знань економічних агентів, державних органів управління, органів судової влади і суспільства в цілому про переваги розвитку конкуренції, про ту роль, яку конкурентна політика може відіграти для розвитку й підтримання конкуренції в умовах глобалізації, а також у переконанні економічних агентів дотримуватися морально-етичних норм і цінностей у процесі ведення конкурентної боротьби. За результатами дослідження встановлено, що формування конкурентної культури на сучасному етапі визначається низкою взаємопов'язаних факторів: для країн, які зараховані до груп із середнім і низьким рівнем регулювання конкурентних відносин, характерним є невисокий рівень конкурентної культури внаслідок традицій економічного розвитку; у більшості країн питання формування конкурентної культури не входить до числа пріоритетних завдань регулювання конкуренції; країни, що орієнтовані на розвиток конкурентної культури, мають найвищі темпи економічного зростання.

Відтак, не заперечуючи вищезазначені завдання конкурентної культури, що відповідають першій складовій (створення умов для

розвитку конкуренції), вважаємо за необхідне розширити сферу її завдань з огляду на другу складову (забезпечення суспільних цінностей та раціональної діяльності учасників конкурентних відносин), а саме: генерація розвитку учасників конкурентних відносин за рахунок підвищення кількісно-якісних складових обміну інформаційними ресурсами; вдосконалення форм міжсуб'єктної взаємодії в контексті нарощування інтелектуально-інноваційного потенціалу; формування загальноцивілізаційних принципів раціонального використання природних ресурсів, зменшення навантаження на навколишнє середовище.

Щодо стратегічних напрямів удосконалення системи регулювання конкурентних відносин, то аналіз і дослідження наявних наукових результатів, присвячених стратегічному плануванню та управлінню, дозволяють окреслити два методологічні підходи до суті поняття «стратегія», а саме: 1) стратегія як результат; 2) стратегія як процес.

Найбільш продуктивним, на нашу думку, з практичної точки зору буде поєднання обох підходів. Результати ретроспективного аналізу та оцінювання поточного рівня системи регулювання конкурентних відносин з урахуванням концептуальних орієнтирів їхнього розвитку створили передумови для формування організаційно-економічної моделі системи регулювання конкурентних відносин. Відповідно до виокремлених підгруп, доцільним є реалізація таких стратегічних напрямів удосконалення системи регулювання конкурентних відносин: для групи країн з дуже високим рівнем доцільним є реалізація підтримуючої стратегії; для групи країн з високим рівнем розвитку найбільш дієвою стане стратегія, спрямована на усунення певних диспропорцій у регулюванні і орієнтована, по-перше, на збереження своїх позицій, а по-друге – спрямована на поступовий перехід у вищу рейтингову позицію.

Для групи країн із середнім рівнем необхідним є трансформований перехід від впровадження адаптаційної стратегії до проривної. Реалізація цього напрямку передбачає вдосконалення інституційного середовища, пристосування існуючої промислової бази до вимог високотехнологічного розвитку країн-лідерів світової економіки, формування перспективної моделі міжнародної спеціалізації.

Для групи країн із низьким рівнем доцільним на першому етапі є дотримання імітаційних стратегій, що передбачають поступове впровадження найкращих моделей управління, адаптованих до практики господарювання учасників конкурентних відносин; для груп країн з дуже низьким рівнем регулювання перспективними є стратегії, спрямовані на розвиток ринкового середовища, підвищення соціального базису суспільства, створення умов для людського

розвитку та ідентифікації, нарощення та реалізації конкурентних переваг у світогосподарському просторі.

У контексті запропонованого підходу формування пріоритетних стратегічних напрямів удосконалення системи регулювання конкурентних відносин визначається, з одного боку, поточним рівнем та виявленими диспропорціями у регулюванні, з другого – загальними складовими системи регулювання, а саме: об'єктивною необхідністю розвитку конкурентного середовища, удосконаленням конкурентної політики відповідно до трансформації зовнішніх умов розвитку глобалізованого простору; адвокатуванням конкуренції; формуванням конкурентної культури; соціального партнерства; активізацією раціональної діяльності учасників конкурентних відносин задля вирішення глобальних проблем суспільства.

Інтеграційні та глобалізаційні тенденції у світовій економіці підтверджують той факт, що конкурентна політика не може залишатись, як раніше, обмеженою рамками окремої держави, а стає предметом міжнародної взаємодії. Посилення міжнародного характеру конкуренції супроводжується розвитком як позитивних, так і негативних явищ, зумовлює необхідність формування нового формату міжнародної конкурентної політики, створення адекватного сучасним вимогам наддержавного механізму регулювання конкурентних відносин [5]. Це забезпечить реалізацію потенційних можливостей конкуренції та підтримку оптимального балансу економічних інтересів суб'єктів різних рівнів – окремих країн, регіонів і світової спільноти в цілому. За результатами дослідження щодо оцінювання інтегрального рівня системи регулювання конкурентних відносин відзначено, що сучасну стадію в розвитку глобальних процесів відрізняє розрив між зростанням темпів економічної глобалізації та досить слабкими зусиллями держав зі створення узгодженої політичної системи її регулювання. Якість та ефективність стратегії перспективного розвитку конкурентної політики знаходиться в безпосередній залежності від ґрунтового наукового забезпечення, вивчення та структурування напрацьованих практичних результатів, розроблення науково-методичних підходів до вирішення нових завдань і мають стати пріоритетами для країн, яких за результатами досліджень зараховано до груп країн із середнім і низьким рівнем системи регулювання конкурентних відносин.

Таким чином, стратегічні напрями вдосконалення системи регулювання конкуренції знаходяться під впливом процесу трансформації, основу якого складають різновекторні, але взаємопов'язані тенденції. Особливістю оптимальної стратегії реформування системи регулювання конкурентних відносин є більш тісна кооперація, що визначає пріоритетність розвитку конкурентної культури і соціального партнерства, подальший розвиток

конкурентного середовища та вдосконалення конкурентної політики, широкомасштабне впровадження практики адвокатування конкуренції.

ВИСНОВКИ

Основними компонентами конфігурації системи регулювання конкурентних відносин глобального рівня є інституційна складова цілеупорядкування конкурентних відносин, суб'єкти, об'єкти, сфери, методи, інструменти та рівні. Пріоритетними принципами регулювання визначено: паритетність співробітництва, селективність підходів до регулювання, поєднання глобальних і локальних інтересів, самоорганізацію, інтегрованість.

Організаційно-економічними передумовами трансформації існуючої системи регулювання є оцінювання її поточного рівня та ідентифікація проблемних зон на підставі таких основних імперативів: подальший розвиток конкурентного середовища, вдосконалення конкурентної політики, адвокатування конкуренції, формування конкурентної культури, активізація раціональної діяльності та соціального партнерства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гельвеций К. А. О человеке, его умственных способностях и его воспитании / К. А. Гельвеций ; Акад. наук СССР, Ин-т философии. – М. : Соцэкгиз, 1938. – 482 с.
2. Петросян Д. Экономический эгоизм и гуманизация экономики / Д. Петросян, Н. Фаткина // Вопросы экономики : [теорет. и науч.-практ. журн.]. – 2010. – № 8. – С. 123–131.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит ; пер. с англ. В. С. Афанасьев. – М. : Эксмо, 2007. – 957 с. – (Антология экономической мысли).
4. Филюк Г. Адвокатування конкуренції як складова конкурентної політики / Г. Филюк // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України : наук. журн. – 2011. – № 1. – С. 38–43.
5. Хрестоматия по истории древнего мира / под ред. В. В. Струве. – М. : Учпедгиз, 1953. – Т. 3: Рим. – 276 с.
6. Шаститко А. Адвокатирование конкуренции как часть конкурентной политики / А. Шаститко, С. Авдашева // Вопросы экономики : [теорет. и науч.-практ. журн.]. – 2005. – № 12. – С. 109–121.

Дата надходження до редакції – 06.03.2015 р.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 658:330.131.7

Лук'янова В. В., Свідерська А. В.

ЯКІСНИЙ АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Досліджено теоретичні та методичні аспекти якісного аналізу зовнішньоекономічних ризиків. Проаналізовано основні сфери підвищеного ризику та особливості факторів ризиків у зовнішньоекономічній діяльності машинобудівних підприємств Хмельницької області.

***Ключові слова:** ризик, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічний контракт, ймовірність, міжнародна виробничо-збутова кооперація, контрактні застереження.*

ВСТУП

Будь-яке підприємство несе ризики, пов'язані з його господарською діяльністю, адже ризик є невід'ємною характеристикою ринкового господарювання, що набуває особливого значення в умовах динамічності та нестабільності зовнішнього середовища. Ризики зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) за своїм рівнем є вищими, ніж ризики діяльності підприємства на внутрішньому ринку, оскільки додається вплив чинників зовнішнього середовища, тому своєчасне їхнє виявлення й ефективне управління ними є пріоритетним фактором під час проведення зовнішньоекономічної діяльності.

Потреба у підвищенні ефективності процесу управління зовнішньоекономічними ризиками підприємства зумовлює необхідність проведення якісного аналізу ризиків, що полягає у виявленні зовнішніх і внутрішніх факторів ризику, здійснення ідентифікації всіх можливих ризиків, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю підприємства, групування ідентифікованих ризиків за ступенем ймовірності.

Серед науковців відсутній єдиний підхід щодо співвідношення понять «оцінка» та «аналіз ризиків ЗЕД», щодо вибору методів оцінювання, обґрунтування доцільності їхнього застосування з урахуванням видового різноманіття даних ризиків. Одні дослідники надають перевагу статистичному методу, другі – методу експертних

оцінок, треті закликають комплексно використовувати методи двох вищезазначених груп.

Ступінь розробки даної проблематики у наукових дослідженнях є різним: від окремих теоретичних положень до концепцій та методик оцінювання. Проблема якісного аналізу ризиків ЗЕД досліджена меншою мірою, ніж оцінювання. Проте, на нашу думку, варто відзначити напрацювання у даній сфері М. Гулієвої, С. Чанишевої, І. Вербіцької та В. Буйкіна [1–4].

Вважаємо, що найбільш повно враховано специфіку зовнішньоекономічних ризиків у системі їхнього аналізу в працях М. Гулієвої, що включає такі елементи:

1) збір інформації про партнера, країну партнера, прогнозування змін на період здійснення угоди, прогнозування ситуації на зовнішніх ринках;

2) визначення ризиків, які підприємство приймає, а також тих, щодо яких можливо або доцільно застосувати визначені методи управління [1].

С. Чанишева зосереджує увагу на визначенні важливості кожного зовнішньоекономічного ризику для підприємства та необхідності проводити ранжування ризиків ЗЕД [2].

За визначенням І. Вербіцької, аналіз ризику ЗЕД – це систематичне використання наявної інформації для ідентифікації небезпек та оцінки ризиків у ЗЕД. Даний автор є прихильником методу аналізу ієрархій, застосування якого передбачає побудову матриць, діаграм Парето, обчислення коефіцієнтів кореляції ризиків, визначення і ранжування вагомості альтернатив рішень [3].

Науковці також не є одностайними у питаннях обґрунтування вибору конкретного методу оцінювання, застосовуючи при цьому такі критерії вибору:

- різновид зовнішньоекономічного ризику [5];
- завдання оцінювання [6];
- етап процесу управління; кількість, повнота і достовірність задокументованої інформації про окремі зовнішньоекономічні операції на підприємстві та їхні аналоги; бажання і можливості залучення та збору такої інформації; наявність кадрових ресурсів, їхня якість; вартість оцінювання і ресурсні обмеження [4].

Досить поширеними серед дослідників є критичні зауваження на адресу статистичних методів у оцінці ризиків ЗЕД. М. Салун вважає недоцільним застосування статистичних методів оцінювання в умовах нестабільного середовища. Даний автор виділяє два типи оцінки ризику зовнішньоекономічної угоди: оцінка стартового ризику (до прийняття рішення) та оцінка фінального ризику (з урахуванням заходів управління ризиком) [7].

К. Захаров зазначає, що ризики ЗЕД практично неможливо коректно представити й оцінити за допомогою статистичних методів оцінювання [8].

Кожна з існуючих на сьогодні методик проведення якісного аналізу ризиків ЗЕД безумовно має право на існування, володіє певними перевагами та недоліками, досить часто враховує специфіку галузі. На наше переконання, дане питання залишається маловивченим і потребує ґрунтовних досліджень та авторського підходу до його вирішення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є проведення якісного аналізу всіх можливих ризиків, пов'язаних із різними видами зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств Хмельницької області.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для здійснення якісного аналізу зовнішньоекономічних ризиків доцільно застосовувати експертний метод в умовах неповноти і суттєвої нестачі об'єктивної статистичної інформації щодо ризикованості ЗЕД.

Алгоритм проведення якісного аналізу ризиків ЗЕД на підприємстві, на нашу думку, передбачає послідовне здійснення таких дій:

- 1) формування переліку респондентів, до функціональних обов'язків яких належить управління і забезпечення нормального протікання усіх процесів у ЗЕД;
- 2) збір первинного матеріалу, зокрема за допомогою спеціально розробленої анкети;
- 3) обробка даних, їхня систематизація та групування із застосуванням графічного і табличного методів;
- 4) аналіз отриманої інформації та формулювання відповідних висновків.

У проведеному нами дослідженні взяли участь вісім підприємств різних форм власності та величини, розташовані у м. Хмельницькому та у м. Красилів Хмельницької області. В анкетуванні взяло участь сорок респондентів, а саме найвище керівництво і топ-менеджмент, що здійснює управління ЗЕД (планово-економічний відділ, відділ збуту, відділи маркетингу та зовнішньоекономічних зв'язків).

У процесі якісного аналізу нами було встановлено певні особливості прояву факторів зовнішньоекономічного ризику в діяльності досліджуваних підприємств. Зокрема, це стосується одноманітності джерел і шляхів залучення до співпраці нових партнерів з-за кордону та невикористання багатьма підприємства усіх

наявних можливостей для диверсифікації напрямків реалізації експортної продукції або постачання імпортованих ресурсів.

Половина респондентів опитаних підприємств стикалась з практикою розриву відносин із закордонними контрагентами з різних причин досить часто. П'ять із восьми опитаних підприємств зазнавали втрат, пов'язаних із порушенням партнером умов зовнішньоекономічного договору. Респонденти лише двох підприємств зізнались у подібних діях.

Той факт, що для вирішення третини конфліктів у процесі виконання зовнішньоекономічних договірних зобов'язань підприємства змушені звертатись до судових інстанцій, не може характеризуватись позитивно. Адже це підвищує втрати з огляду на технічні витрати на судовий розгляд справи, на оплату гонорарів арбітрів і послуг юридичних радників. Крім того, судовий розгляд є достатньо тривалим у часі, що генерує додаткові витрати, ризики та втрати.

Оцінюючи внутрішньоорганізаційні фактори, що мали вплив на виконання зовнішньоекономічних контрактів підприємствами, респонденти не віддали помітної переваги жодному із запропонованих факторів.

Лише одне підприємство із восьми опитаних використовує різноманітні види валютних застережень: прямі, непрямі, мультивалютні. Інші підприємства залишаються не достатньо захищеними від втрат, зумовлених коливаннями валютних курсів. 57 % опитаних респондентів оцінюють контрактні застереження, що використовуються як малоефективні.

Настання ризикових подій у процесі транспортування експортної продукції було притаманне двом підприємствам, а саме зафіксовано факти пошкодження вантажу і порушення термінів доставки.

Випадки несвоєчасної сертифікації та помилок у розрахунках митних платежів траплялись лише на одному з аналізованих підприємств і не частіше двох разів протягом останніх п'яти років. Даючи оцінку маркетинговим факторам у зовнішньоекономічній діяльності, 37 % опитаних респондентів зазначили, що ефективність маркетингових заходів у ЗЕД є низькою.

37,5 % опитаних вважають, що погіршення міждержавних стосунків з Російською Федерацією не вплинуло на виконання зовнішньоекономічних угод як з боку російських партнерів, так і самих підприємств. 62,5 % опитаних вважає, що політичні фактори не мали негативного впливу на проведення ЗЕД у країнах місцезнаходження партнерів.

11,25 % респондентів відзначили вплив таких факторів на ЗЕД, як односторонній розрив контракту, несплата за зобов'язаннями, відмова від поставки продукції за контрактом, невиконання постанов арбітражного суду державним підприємством із закордону. Така ж

частка опитуваних стикалася у діяльності на зовнішніх ринках із анулюванням ліцензій, перешкоджанням здійсненню операцій та бюрократизмом чиновників за кордоном.

Серед інших факторів політичного характеру, що чинили несприятливий вплив на ЗЕД у формі призупинення чи цілковитого припинення співпраці, були також:

- введення в дію міжнародними організаціями, регіональними об'єднаннями нових правил торгівлі, стандартів, режимів заборонних і стимулюючих заходів (7,5 % опитаних);
- війни, протести, конфлікти (3,75 %);
- заборона конвертації та переказу грошових засобів за кордон, введення обмежень експортних чи імпортних операцій, радикальні зміни курсу економічної політики держав, з суб'єктами господарювання яких працює підприємство (3,75 %).

Можемо зробити висновок про стриману, але загалом позитивну реакцію опитаних підприємств щодо підписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Деякі вищими значеннями порівняно з іншими факторами характеризуються фактор загострення конкурентної боротьби за споживача на зовнішніх ринках та фактор падіння попиту на продукцію підприємств. Якщо перший є закономірним і певним чином мотивуючим до розвитку чинником, то інший потребує більш ґрунтовного аналізу та з'ясування причин на самих підприємствах.

У результаті опитування топ-менеджменту підприємств було встановлено, що лише одне із них купує 10 % валютних коштів для здійснення платежів у комерційних банківських структурах. Інші підприємства формують свій баланс руху валютних цінностей таким чином, щоб не виникала потреба у додатковому їхньому придбанні. Такий крок, безумовно, суттєво знижує валютний ризик, що в сучасних умовах є надмірно високим.

Деякі заходи державного валютного регулювання, як було з'ясовано в результаті аналізу, доцільно вважати додатковими факторами, що підвищують сукупний ризик ЗЕД.

Незважаючи на яскраво виражену експортну орієнтацію досліджуваних підприємств, девальвація національної валюти розглядається ними як несприятливий фактор. Це пояснюється тим, що усі ці підприємства здійснюють імпорتنі операції та реалізують свою продукцію на внутрішньому ринку також.

Досить цікавий факт пов'язаний із факторами правового регулювання ЗЕД: підприємства відчували на собі вплив змін у вітчизняному законодавстві з питань ЗЕД значно частіше у порівнянні з правовими змінами на зовнішніх ринках.

Респонденти оцінили вплив правових факторів на ЗЕД підприємства досить стримано. Найбільш поширені оцінки звучали як

«радіше позитивний» і «радіше негативний». Наприклад, вплив змін у законодавстві та правовій системі зарубіжних країн-споживачів продукції підприємства 75 % респондентів оцінили як «радіше позитивний», тоді як у відношенні до вітчизняного правового регулювання помічаємо зовсім іншу оцінку – «радіше негативну», що становить 62,5 % всіх оцінок.

Зміни у правовому регулюванні ЗЕД, пов'язані із законодавством зарубіжних країн, в основному привели до:

- початку підприємством нового виду ЗЕД (42,86 % респондентів);
- припинення одного із видів ЗЕД (28,57 %);
- появи додаткових можливостей для зростання обсягу зовнішньоекономічних операцій (21,43 %);
- порушення умов контракту (7,14 %).

Натомість результатами впливу нововведень у вітчизняному нормативно-правовому регулюванні на досліджувані підприємства були:

- зростання витрат (45,45 %);
- поява можливостей розвитку ЗЕД (45,45 %);
- невиконання зобов'язань за контрактом (9,1 %).

Варто зауважити, що лише одне підприємство з-поміж досліджуваних співпрацює із закордоном у науково-технічній сфері. Можна стверджувати, що зазначена форма кооперації є досить ризиковою для даного підприємства, адже в минулі роки траплялись випадки розкриття та витоку технологічної інформації, не захищеної відповідними правовими інструментами.

Нами було ідентифіковано ознаки підвищеного ступеня ризику в таких формах міжнародної виробничо-збутової кооперації:

1) спільна участь у торгах. Встановлено, що лише 25 % підприємств досягли поставлених цілей, тоді як для 75 % досвід такої співпраці характеризувався відхиленням від запланованих результатів. Зокрема, відхилення негативного характеру стосувались 50 % підприємств, а 25 % суб'єктів ЗЕД отримали більше, ніж очікували;

2) консультування у сфері сучасних економічних знань і практики ведення бізнесу (лише 50 % успіху);

3) кооперація у сфері рекламно-збутової діяльності. Працівники одного із підприємств засвідчили, що досягнуті результати перевищили прогнозовані.

Також на досліджуваних підприємствах існує практика передачі збутових функцій щодо експорту посередницьким структурам (наприклад, дилерам), через які відбувається координація процесу виконання замовлень, у тому числі і на етапі транспортування. І хоч у такому випадку зменшується ступінь контролю за збутом з боку підприємства, це водночас підвищує ефективність здійснення цього виду діяльності та чинить суттєвий вплив на рівень ризиків, пов'язаних із виконанням контрактних зобов'язань підприємством.

Варто зауважити, що серед семи опитаних підприємств лише два не зафіксували жодних відхилень від бажаної мети участі у міжнародних заходах (виставках, конференціях тощо), а п'ять підприємств мали негативний досвід.

Негативний досвід участі у проведенні міжнародних заходів більшість опитаних пояснюють недосконалим або, навпаки, дуже вдалим підбором, а також рівнем якості підготовки персоналу. Вагоме значення також мали організаційні та маркетингові фактори, ефективність планування й управління.

Узагальнюючи результати ідентифікації та якісного аналізу зовнішньоекономічних ризиків, нами було застосовано методику ABC-аналізу, що дозволило виокремити три групи ризиків у ЗЕД машинобудівних підприємств Хмельниччини (табл. 1).

Таблиця 1

Ризики ЗЕД підприємств за ймовірністю настання ризикових подій

Група ризиків за ймовірністю настання ризикових подій	Ідентифіковані ризики ЗЕД досліджуваних підприємств
Ризики з високою ймовірністю	Ризики, пов'язані з вимогами щодо упаковки та маркування продукції за зовнішньоекономічним контрактом. Ризики, пов'язані з контрактними умовами поставки та оплати. Правові ризики. Ризики участі у міжнародних заходах на комерційній основі.
Ризики із середньою ймовірністю	Ризики контрагента. Ризики, пов'язані з ціною товару, зазначеною у контракті. Ризики виконання контракту підприємством. Політичні ризики. Загальноєкономічні ризики. Ризики рекламно-збутової кооперації. Ризики консультування у сфері управління, маркетингу та контролю за якістю. Ризики науково-технічної кооперації.
Ризики з низькою ймовірністю	Ризик невірного визначення характеру зовнішньоекономічного контракту. Ризики, пов'язані із предметом контракту, кількісними та якісними характеристиками продукції. Ризики, пов'язані із пред'явленням рекламацій та застосуванням штрафних санкцій. Ризики, пов'язані з визначенням форс-мажорних обставин у контракті. Ризики форс-мажорних обставин природно-суспільно характеру. Ризики підготовки і використання спільних техніко-комерційних пропозицій. Ризики часткової комплектації імпортованого обладнання.

Джерело: власна розробка

ВИСНОВКИ

Отже, на основі отриманих результатів можемо зробити висновок, що труднощі на різних етапах виконання зовнішньоекономічних угод, безумовно, траплялись, проте дані фактори варто трактувати як такі, що чинили не загрозливий, а радше несприятливий вплив на ЗЕД підприємств. Особам, які здійснюють управління зовнішньоекономічними ризиками на аналізованих підприємствах, варто звернути особливу увагу на фактори ризиків у міжнародній виробничо-збутовій кооперації та участі підприємств у міжнародних заходах. Адже зазначені проблемні сфери потребують більш ґрунтовних управлінських заходів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гулиева М. С. Проблемы прогнозирования и минимизации внешнеторговых рисков / М. С. Гулиева // Вестник Российского государственного торгово-экономического университета. – М., 2009. – № 3. – С. 6–11.
2. Чанышева С. Ю. Формирование организационно-экономического механизма управления ВЭД промышленного предприятия : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05. «Экономика и управление народным хозяйством» / С. Ю. Чанышева. – Саратов, 2013. – 28 с.
3. Вербіцька І. І. Управління економічними ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств: дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / І. В. Вербіцька. – Тернопіль, 2011. – 193 с.
4. Буйкин В. Ю. Организационно-экономический механизм управления рисками внешнеэкономической деятельности промышленного предприятия : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / В. Ю. Буйкин. – М., 2010. – 28 с.
5. Евтеев А. М. Минимизация рисков во внешнеторговой деятельности: структурно-функциональный подход : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.14 «Мировая экономика» / А. М. Евтеев. – Ростов-на-Дону, 2006. – 25 с.
6. Левченко М. О. Формування механізму управління ризиками у зовнішньоекономічній діяльності машинобудівних підприємств : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / М. О. Левченко. – Хмельницький, 2013. – 249 с.
7. Салун М. М. Економічна оцінка ризиків у зовнішньоекономічній діяльності промислового підприємства : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / М. М. Салун. – Харків, 2002. – 186 с.
8. Логистика, эффективность и риски внешнеэкономических операций / К. В. Захаров, В. П. Бочарников, А. К. Захаров, А. В. Циганок. – К. : ИНЭКС, 2006. – 310 с.

Дата надходження до редакції – 10.04.2015 р.

УДК 330.43

Макаренко О. І.¹

ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано тенденції розвитку промисловості у Запорізькій області. Побудовано прогноз розвитку промисловості із застосуванням моделі Холта – Уінтерса та використовуючи підхід комбінування прогнозів, зокрема дисперсійно-коваріаційний метод.

***Ключові слова:** модель, промисловість, прогнозування, розвиток, модель Холта – Уінтерса, комбінований прогноз.*

ВСТУП

Розвиток промисловості є вирішальним чинником як для економіки певного регіону, так і для національної економіки. Процес розвитку промисловості спрямований на посилення промислового потенціалу регіону, задоволення потреб населення, зростання обсягів виробництва, підвищення конкурентоспроможності промислової продукції та в кінцевому результаті – на зростання рівня життя населення в регіоні.

Прогнозування розвитку промисловості є актуальним у процесі прийняття стратегічних рішень в управлінні соціально-економічним розвитком країни в цілому та Запорізької області зокрема. Врахування тенденцій розвитку промисловості регіону дозволяє розробляти стратегічні заходи щодо підвищення конкурентоспроможності промислової продукції. Тому, на нашу думку, одним із основних завдань є побудова науково обґрунтованих прогнозів із застосуванням сучасних методів прогнозування.

Однією з провідних галузей економіки є промисловість, здатна забезпечити: зростання національного багатства та продуктивного капіталу, розширене відтворення валового регіонального продукту, умови для економічного та соціального розвитку суспільства.

Метою аналізу розвитку промисловості є створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво промислового комплексу, здатного в умовах інтеграції та глобалізації розв'язувати основні завдання соціально-економічного розвитку й утвердження регіону. Питанням розвитку промисловості України та її регіонів присвячені дослідження багатьох українських учених. Питання державного регулювання промислового виробництва, інноваційних аспектів у промисловості, інвестиційної діяльності, структурної побудови

---

¹ Рецензент – д. е. н., професор Сергеева Л. Н.

промисловості досліджено в працях О. І. Амоші, Л. І. Федулової, Н. В. Погуди, В. В. Підгірного, О. К. Семеренка, Л. О. Збаразької та ін.

Так, в роботах Л. І. Федулової [1] досліджено формування стратегії управління інноваційним розвитком підприємств у галузі технологій, техніки, організації виробництва, що базується на використанні надбань науково-технічного прогресу, наукових досягнень і досвіду. Зазначено також про необхідність застосування системного підходу до побудови інноваційної системи з урахуванням взаємопов'язаних складових інноваційної стратегії.

Інвестиційний аспект промислового розвитку досліджено Н. В. Погудою [2]. В роботах автора розглянуто запровадження економічних механізмів для залучення інвестицій у конкурентоспроможні галузі промисловості.

Запровадження ефективних механізмів координації і взаємодії держави, регіонів, бізнесу і суспільства при формуванні та реалізації промислової політики досліджено в роботах В. В. Підгірного [3]. Автор відзначає, що за рахунок удосконалення структури промислового виробництва і здійснення його технологічного переоснащення, вдосконалення інвестиційної політики можна досягти покращення макроекономічних умов діяльності промисловості.

Однак, незважаючи на значний обсяг наукових публікацій щодо дослідження різних сфер та особливостей діяльності промисловості в Україні, проблема аналізу і прогнозування тенденцій розвитку промисловості на регіональному рівні з точки зору прийняття стратегічних рішень в управлінні соціально-економічним розвитком регіону залишається актуальною.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є побудова прогнозу розвитку промисловості Запорізької області за різними методами та вибір найкращого з них.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Промисловість Запорізької області займає провідне місце в економіці області. В регіоні реалізується 60 % продукції та послуг і зайнято близько 40 % усіх працюючих. Запорізька область є одним із регіонів, який за економічними показниками стабільно займає одну із лідируючих позицій в Україні. Найбільшу частку промислової продукції займає металургійне виробництво – 36,22 % у 2014 р. (34,42 % у 2010 р.). На другій позиції знаходиться постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 23,43 % у 2014 р. проти 21,93 % у 2010 р., питома частка машинобудування у 2010 р. складала 19 %, а у 2014 р. - 15,62 % [4].

Аналіз індексу промислової продукції за період з 2013 р. по 2014 р., який представлено на рис. 1, дозволяє зробити висновок, що в

Запорізькій області у 2014 р. спостерігалася тенденція до зростання промислового виробництва.

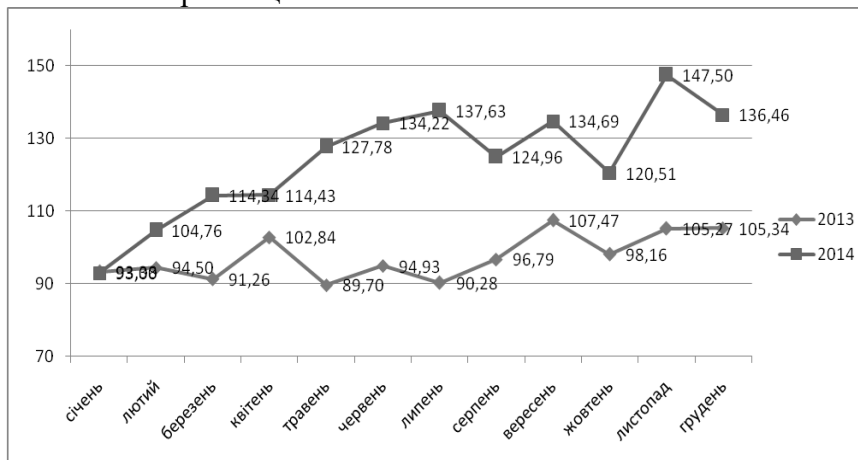

Рис. 1. Індеси промислової продукції по Запорізькій області (у % до відповідного періоду минулого року)

Джерело: побудовано автором

У середньому частка Запорізького регіону в обсязі реалізованої промислової продукції України складає майже 6 %. Крім того, в області відзначається загальна позитивна тенденція зростання обсягів реалізованої промислової продукції (рис. 2).

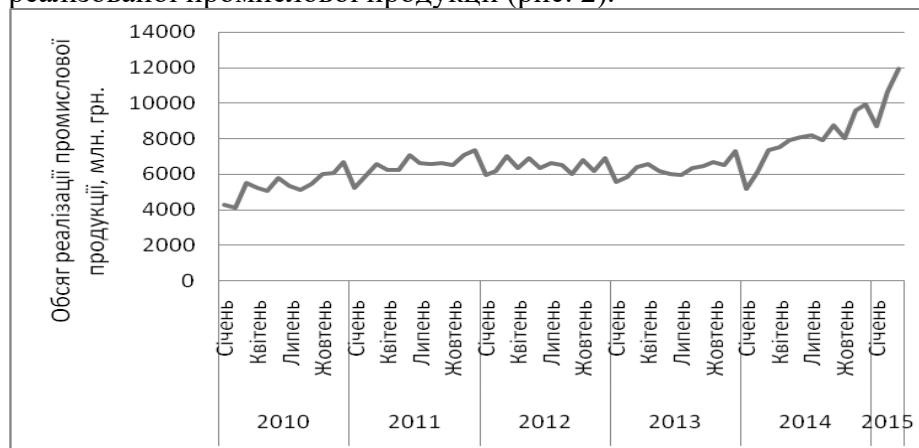

Рис. 2. Динаміка обсягу реалізації промислової продукції в Запорізькій області, січень 2010 р. – березень 2015 р.

Джерело: побудовано автором

Так, у 2014 р. обсяг реалізованої промислової продукції перевищив рівень 2010 р. на 46,2 % і становив 94562,05 млн грн, але у 2013 р. відбулося зменшення обсягів реалізації на 2,6 % у порівнянні з 2012 р.

Візуальний аналіз наведеного часового ряду свідчить про наявність тренду і сезонних коливань. Для підтвердження цієї гіпотези було проведено декомпозиційний аналіз ряду і встановлено, що ряд має адитивний тренд та сезонну складову.

Таким чином, переконавшись у наявності тренду і сезонності досліджуваного ряду, було прийнято рішення побудову прогнозу здійснити за допомогою моделі Холта – Уінтерса і дисперсійно-коваріаційного методу [5].

Модель Холта – Уінтерса має вигляд:

$$Y_p(t+k) = a(t) + kb(t) + F(t+k-L), \quad (1)$$

де $Y_p(t+k)$ – прогнозне значення показника; k – період прогнозування; L – період сезонності; $a(t)$, $b(t)$, $F(t)$ – складові моделі.

Перша складова моделі описує згладжений ряд, друга – тренд, третя – сезонність.

Детально процедуру визначення параметрів моделі Холта – Уінтерса описано у [5], також за допомогою прикладного пакету MS Excel визначено параметри згладжування моделі Холта – Уінтерса, які необхідно оцінити до початку прогнозування, тобто λ, β, γ , які відповідно дорівнюють 0,04; 0,16; 0,29.

Прогноз за дисперсійно-коваріаційним методом ($F_3(t)$) будується за правилом:

$$F_3(t) = \lambda F_1(t) + (1-\lambda)F_2(t), \quad (2)$$

де $F_1(t), F_2(t)$ – прогнози, які побудовано за різними методами; λ – вага прогнозу.

З процедурою визначення λ можна ознайомитися в [2]. Для даних, що аналізуються, вираз (2) має вигляд:

$$F_3(t) = 0,748F_1(t) + 0,252F_2(t), \quad (3)$$

де $F_1(t)$ – прогноз, який побудовано методом Холта - Уінтерса; $F_2(t)$ – прогноз, який побудовано методом експоненційного згладжування.

Результати прогнозування представлено на рис. 3.

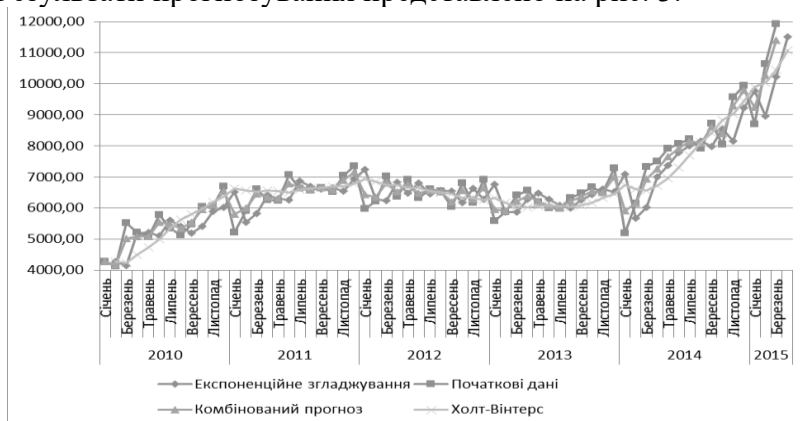

Рис. 3. Порівняння початкових даних з прогнозними

Джерело: побудовано автором

Візуальний аналіз графіка не дає можливості встановити найбільш точну модель прогнозу, тому розраховано міри точності кожного з представлених прогнозів, які наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Помилки для прогнозів експоненційного згладжування, Холта –
Уінтерса та комбінованого прогнозу

	Експоненційне згладжування	Модель Холта – Уінтерса	Комбінований прогноз
Середньоквадратична помилка	493161	367158	432905
Корінь із середньоквадратичної помилки	702,254	605,935	657,955
Середня абсолютна помилка	535,399	480,275	502,877
Корінь із середньоквадратичної помилки прогнозу від фактичних значень, %	10,427	9,365	9,847
Середня абсолютна помилка прогнозу, %	7,856	7,221	7,376

Джерело: власна розробка

Всі три методи дають прогнози з високою точністю, адже відносні помилки (корінь із середньоквадратичної помилки прогнозу від фактичних значень, середня абсолютна помилка) знаходяться в межах 10 % і за всіма представленими показниками модель Холта – Уінтерса дає найкращий результат.

ВИСНОВКИ

Таким чином, побудовано прогноз розвитку промисловості Запорізької області із застосуванням моделі Холта - Уінтерса і використовуючи підхід комбінування прогнозів, зокрема дисперсійно-коваріаційний метод, визначено міри якості прогнозів.

Тому основним завданням і метою наступних наукових досліджень є врахування в прогнозній моделі циклічної складової та розробка на її основі стратегічних заходів розвитку промисловості регіону.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика : монографія / Л. І. Федулова, В. П. Александрова, Ю. М. Бажал, та ін. ; Ін-т екон. прогнозування НАН України. – К. : Основа, 2005. – 549 с. 2. Погуда Н. В. Аналіз інвестиційної діяльності України в кризовий період [Електронний ресурс] / Н. В. Погуда // Сучасний соціокультурний простір 2010 : матеріали сьомої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 20–22 вересня 2010 року. – К., 2010. – С. 18–28. – Режим доступу : www.intkonf.org. 3. Підгірний В. В. Проблеми державного регулювання промислового виробництва в Україні та шляхи їх вирішення / В. В. Підгірний // Держава та регіони. – 2009. – № 3. – С. 128–134.

4. Економіка і промисловість Запорізької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.docme.ru/doc/47039>. 5. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування : підручник / Геєць В. М., Клебанова Т. С., Черняк О. І. та ін. – Харків : ІНЖЕК, 2008. – 396 с.

Дата надходження до редакції – 23.03.2015 р.

УДК 336.02

Плаксюк О. О.¹

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ КАПІТАЛУ Й ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Встановлено, що капітал – одна з найбільш використовуваних економічних категорій. Він є базою створення й розвитку підприємства, і в процесі функціонування забезпечує інтереси держави, власників і персоналу. Приведені показники використання основного і оборотного капіталу та методика їхнього визначення.

***Ключові слова:** система, показники, капітал, основний і оборотний капітал, ефективність.*

ВСТУП

Капітал – одна з найбільш використовуваних економічних категорій. Він є базою створення і розвитку підприємства й у процесі функціонування забезпечує інтереси держави, власників і персоналу. Будь-яка організація, що веде виробничу чи іншу комерційну діяльність, повинна мати визначний капітал, що являє собою сукупність матеріальних цінностей і коштів, фінансових вкладень і витрат на придбання прав і привілеїв, необхідних для здійснювання його господарської діяльності.

Якщо розглядати тлумачення капіталу з різних економічних дисциплін, то можна помітити деяку неоднозначність. Так, наприклад, у своїй роботі Касян С. Я. [1] стверджує, що капітал підприємства – головний ресурс, що є обмеженим і неоднорідним та спрямованим на накопичення й отримання прибутку завдяки своїй продуктивності; є, з одного боку, системою економічних відносин, з іншого – єдиним запасом авансованої вартості, яка сама збільшується; характеризується здатністю до концентрації і забезпечує безперервність управління ресурсами, має двоїсту речовинно-фінансову природу; капітал під час вкладення й обертання зі зміною своїх форм у процесі економічної діяльності підприємства у вигляді різних активів постійно взаємодіє з

---

¹ Рецензент – д. е. н., професор Ус Г. О.

ринковим середовищем, відчуваючи вплив його чинників та асиметричність інформації.

Назаренко І. М. [2] вказує, що капітал підприємства – сукупність матеріальних ресурсів, коштів, фінансових вкладень і витрат для придбання прав, а також інструмент, що відображає взаємовідносини між певними суб'єктами господарювання у процесі здійснення фінансово-господарської діяльності та управління фінансовими результатами та підприємством в цілому.

На сучасному етапі розвитку суспільства представники західної економічної науки ототожнюють капітал з благами тривалого використання, що створюються людиною для виробництва інших товарів і послуг. Зміна умов господарювання створює передумови для удосконалення визначення категорії «капітал». Саме тому сучасні дослідники по-різному трактують визначення цієї категорії [3].

Розглядаючи економічну сутність капіталу підприємства, слід зазначити такі його характеристики.

1. Капітал підприємства є основним чинником виробництва. У системі факторів виробництва (капітал, земля, праця) капіталу належить пріоритетна роль, тому що він поєднує усі фактори в єдиний виробничий комплекс.

2. Капітал характеризує фінансові ресурси підприємства, що приносять дохід. У даному випадку він може виступати ізольовано від виробничого фактора у формі інвестованого капіталу.

3. Капітал є головним джерелом формування добробуту його власників. Частина капіталу в поточному періоді виходить з його складу і попадає в «кишеню» власника, а частина капіталу, що накопичується, забезпечує задоволення потреб власників у майбутньому.

4. Капітал підприємства є головним вимірником його ринкової вартості. У цій якості виступає насамперед власний капітал підприємства, що визначає обсяг його чистих активів. Поряд з цим обсяг використовуваного власного капіталу на підприємстві характеризує одночасно і потенціал залучення ним позикових фінансових засобів, що забезпечують одержання додаткового прибутку. У сукупності з іншими факторами він формує базу оцінки ринкової вартості підприємства.

5. Динаміка капіталу підприємства є найважливішим показником рівня ефективності його господарської діяльності. Здатність власного капіталу до самозростання високими темпами характеризує високий рівень формування й ефективний розподіл прибутку підприємства, його здатність підтримувати фінансову рівновагу за рахунок внутрішніх джерел. У той же час зниження обсягу власного капіталу є, як правило, наслідком неефективної, збиткової діяльності підприємства.

Капітал підприємства характеризується різноманіттям видів і систематизується за цілим рядом категорій [4].

За приналежністю підприємству виділяють власний і позиковий капітал. Власний капітал характеризує загальну вартість засобів підприємства, що належать йому на праві власності і використовуваних ним для формування визначеної частини активів. Ця частина активу, сформована за рахунок інвестованого в них власного капіталу, являє собою чисті активи підприємства. Власний капітал містить у собі різні за своїм економічним змістом, принципами формування і використання джерела фінансових ресурсів: статутний, додатковий, резервний капітал. Крім того, до складу власного капіталу, яким може оперувати господарюючий суб'єкт без застережень при здійсненні угод, входить нерозподілений прибуток, фонди спеціального призначення та інші резерви. Також до власних засобів належать безоплатні надходження й урядові субсидії. Величина статутного капіталу має бути визначена в статуті й інших установчих документах організації, зареєстрованих в органах виконавчої влади. Вона може бути змінена тільки після внесення відповідних змін в установчі документи.

Додатковий капітал включає вартість майна, внесеного засновниками (акціонерами) понад зареєстровану величину статутного капіталу, суми, що утворюються в результаті змін вартості майна при його переоцінці, інші надходження у власний капітал підприємства.

Резервний капітал – це частина власного капіталу, що виділяється з прибутку організації для покриття можливих збитків і втрат. Величина резервного капіталу і порядок його утворення визначаються законодавством України і статутом організації.

Нерозподілений прибуток – основне джерело нагромадження майна підприємства чи організації. Це частина валового прибутку, що залишилася після сплати податку на прибуток у бюджет і відволікання засобів за рахунок прибутку на інші цілі.

Фонди спеціального призначення характеризують чистий прибуток, спрямований на виробничий розвиток і розширення підприємства, а також на заходи соціального характеру.

До інших резервів належать резерви, що створюються на підприємстві у зв'язку з майбутніми великими витратами, що включаються в собівартість, і витрати обігу. Субсидії і надходження утворюються в результаті спеціальних асигнувань з бюджету, позабюджетних фондів, інших організацій і фізичних осіб.

Усі власні засоби тією чи іншою мірою служать джерелами формування засобів, використовуваних організацією для досягнення поставлених цілей.

Інвестований капітал включає номінальну вартість простих і привілейованих акцій, а також додатково оплачений (понад номінальну вартість акцій) капітал. До даної групи звичайно зараховують і

безоплатно отримані цінності. Перша складова інвестованого капіталу представлена в балансі статутним капіталом, друга – додатковим капіталом (у частині отриманого емісійного доходу), третя – додатковим капіталом (у частині безоплатно отриманого майна).

Накопичений капітал знаходить своє відображення у вигляді статей, що виникають у результаті розподілу чистого прибутку (резервний капітал, нерозподілений прибуток, інші аналогічні статті). Незважаючи на те, що джерело утворення окремих складових накопиченого капіталу одне – нерозподілений прибуток, цілі і порядок формування, напрямки і можливості використання кожної його статті істотно відрізняються.

Усі статті власного капіталу формуються відповідно до законодавства України установчими документами й обліковою політикою. Чинне законодавство визначає обов'язок акціонерного товариства створювати два фонди – статутний і резервний. Іншого обов'язкового переліку фондів, що має створювати підприємство, а також нормативів відрахувань в них законодавство не містить. Питання використання резервного та інших фондів товариства належать до виняткової компетенції ради директорів товариства.

Позиковий капітал товариства характеризує залучені для фінансування розвитку підприємства на поворотній основі кошти чи інші майнові цінності. Джерела позикового капіталу можна розділити на дві групи – довгострокові і короткострокові. До довгострокових в українській практиці належать ті позикові джерела, термін погашення яких перевищує дванадцять місяців. У закордонній практиці позикові джерела, що видаються на термін від одного до п'яти років, вважаються середньостроковими. До короткострокового позикового капіталу можна зарахувати кредити, позики, а також вексельні зобов'язання з терміном погашення менш одного року, кредиторську заборгованість.

За формами інвестування розрізняють капітал у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, використовуваний для формування статутного капіталу підприємства.

Інвестування капіталу в цих формах дозволено законодавством при створенні нових підприємств, збільшенні обсягу їхнього статутного капіталу.

За об'єктом інвестування виділяють необоротний і оборотний капітал підприємства. Необоротний капітал характеризує ту частину використовуваного підприємством капіталу, що інвестований в усі види його необоротних активів. Оборотний капітал характеризує ту його частину, що інвестована в усі види його оборотних активів.

За формами власності розрізняють приватний і державний капітал, інвестований у підприємство в процесі формування його статутного капіталу.

За організаційно-правовими формами діяльності виділяють такі види капіталу: акціонерний капітал (капітал підприємств, створених у формі акціонерних товариств); пайовий капітал (капітал партнерських підприємств – товариств з обмеженою відповідальністю, командитних і т. п.) та індивідуальний капітал (капітал індивідуальних підприємств – сімейних і т. п.).

За характером використання власником розрізняють споживчий і накопичувальний (реінвестований) види капіталу. Споживчий капітал після його розподілу на цілі споживання втрачає функції капіталу. Він являє собою відтік засобів підприємства, здійснюваний з метою споживання (виплати дивідендів, відсотків, соціальні потреби підприємства і його працівників). Капітал, що накопичується, характеризує різні форми його приросту в процесі капіталізації прибутку, дивідендних виплат і т. п.

Наведений перелік не відбиває всього різноманіття видів капіталу, використовуваних у науковій термінології і економічній практиці. У ньому присутні ті необхідні класифікаційні ознаки, що будуть використовуватися в роботі надалі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основною метою даної статті є розробка методичних рекомендацій щодо аналізу власного капіталу підприємства, оскільки в даний момент загальноприйнятої методики аналізу в Україні не існує.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування механізму управління капіталом підприємства в Україні відбувається на тлі нестабільної макроекономічної ситуації.

Розвиток механізму управління капіталом підприємства реального сектору економіки України відбувається у певному економічному середовищі, в певних економічних умовах, на тлі та у контексті яких відбувається формування механізму управління капіталом підприємства. До них зарахуємо такі:

- збільшення загальної кількості підприємств;
- збільшення обсягу капіталу підприємств усіх видів економічної діяльності;
- визначення обсягу і порядку формування статутного і резервного капіталу підприємств різних організаційно-правових форм на законодавчому рівні;
- домінування в структурі капіталу підприємств реального сектору економіки позичкового капіталу;
- домінування власного капіталу в структурі балансу підприємств із високим рівнем фондомісткості виробництва продукції;
- домінування у структурі власного капіталу підприємств статутного капіталу;

- домінування у структурі короткострокового позичкового капіталу підприємств кредиторської заборгованості [5].

Для вимірювання, оцінки й аналізу капіталу використовується безліч показників. У той же час необхідно відзначити, що капітал є категорією, яка має складну економічну природу, і показники його не відбиваються прямо у фінансовій звітності підприємства. Тому одержання показників капіталу можливе тільки із застосуванням розрахункових і аналітичних методів. Дані обставини, у свою чергу, і визначають гостру необхідність у розробці і використанні при проведенні оцінки й аналізу капіталу системи показників, що найбільш повно характеризують його стан, рух і ефективність використання.

У цьому зв'язку актуальним є питання забезпечення чіткої класифікації цих показників аналізу за найбільш істотними ознаками з визначенням їхнього взаємного зв'язку і відображення в інформаційній моделі підприємства.

Система показників капіталу повинна формуватися в трьох основних напрямках:

1. Показники джерел формування капіталу.
2. Показники функціонуючого капіталу.
3. Показники результатів функціонування капіталу.

До числа найважливіших показників, що характеризують джерела формування капіталу, насамперед належать величина, структура і вартість усіх джерел капіталу й окремих його складових.

Функціонуючий капітал визначається показниками іншого порядку: об'ємними показниками активів, структурою і ціною активів підприємства. Крім того, показники функціонуючого капіталу повинні включати об'ємні показники поточних активів і структуру поточного капіталу (табл. 1).

Таблиця 1

Джерела формування капіталу

Показники	Методика визначення показників	Джерела інформації для формування показників
Величина джерел капіталу	Сума розділів пасиву балансу	Бухгалтерський баланс
Відношення власних і позикових джерел капіталу	Власні джерела капіталу / Запозичені джерела капіталу	Бухгалтерський баланс
Мультиплікатор капіталу	$MK = \frac{\text{Власні джерела капіталу}}{\text{Всього джерел}}$	Бухгалтерський баланс

Джерело: [4]

Далі при проведенні аналізу функціонуючого капіталу визначаються показники складу, стану, структури і динаміки основного й оборотного капіталу підприємства.

Показники структури основного капіталу наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Показники структури основного капіталу

Показники	Методика визначення показників
Коефіцієнт надходження основного капіталу	$K_p = \text{Збільшення за період} * 100 / \text{Обсяг капіталу на початок періоду}$
Коефіцієнт вибуття основного капіталу	$K_v = \text{Зменшення за період} * 100 / \text{Обсяг капіталу на початок періоду}$
Співвідношення непродуктивної і продуктивної частин капіталу	$K_n/p = \text{Непродуктивний капітал} / \text{Продуктивний капітал}$
Частка продуктивного капіталу в його загальній сумі	$K_{pr} = \text{Продуктивний капітал} / \text{Обсяг капіталу на початок періоду}$
Частка непродуктивного капіталу в його загальній сумі	$K_{непр.} = \text{Непродуктивний капітал} / \text{Обсяг капіталу на початок періоду}$

Джерело: [4]

Показники використання основного капіталу мають структуру, показану в табл. 3.

Таблиця 3

Показники використання основного капіталу

Показники	Методика визначення показників
Капіталовіддача основного капіталу	$K_v = \text{Обсяг виробництва} / \text{Середня величина основного капіталу}$
Капіталовіддача основного продуктивного капіталу	$K_{ос.пр} = \text{Обсяг виробництва} / \text{Середня величина основного продуктивного капіталу}$
Капіталовіддача основного виробничого капіталу	$K_{ос.вр} = \text{Обсяг виробництва} / \text{Середня величина основного виробничого капіталу}$
Капіталовіддача основного невиробничого капіталу	$K_{ос.нв} = \text{Обсяг виробництва} / \text{Середня величина основного невиробничого капіталу}$
Коефіцієнт амортизації	$K_a = \text{Сума амортизації} / \text{Початкова вартість капіталу}$
Коефіцієнт придатності	$K_p = \text{Залишкова вартість основного капіталу} / \text{Початкова вартість основного капіталу}$

Джерело: [5]

До показників оборотного капіталу належать: величина, склад, структура і динаміка, оборотність, динаміка оборотності, фактори, що впливають на оборотність. Показники структури оборотного капіталу показані в табл. 4.

Таблиця 4

Показники використання оборотного капіталу

Показники	Методика визначення показників
Коефіцієнт оборотності оборотного капіталу	$K_{об} = \text{Виручка від реалізації продукції} / \text{Середня величина оборотного капіталу}$
Оборотність оборотного капіталу в днях	$P_o = \text{Середня величина оборотного капіталу} / \text{Виручка від реалізації продукції}$
Коефіцієнт завантаження оборотного капіталу	$K_{зав} = \text{Середня величина оборотного капіталу} / \text{Виручка від реалізації продукції}$

Джерело: [5]

До показників поточного капіталу підприємства необхідно зарахувати: показник адекватності капіталу, рентабельності чистих активів, співвідношення статутного капіталу і поточного капіталу, частку чистих активів у власних джерелах капіталу.

Показники використання поточного капіталу мають структуру, показану в табл. 5.

Таблиця 5

Показники використання поточного капіталу

Показники	Методика визначення показників
Величина поточного капіталу	Поточний капітал = Чисті активи
Коефіцієнт адекватності капіталу	Кад = Величина поточного капіталу / Загальна величина капіталу підприємства
Рентабельність чистих активів	Рч.а. = Чистий прибуток / Чисті активи
Співвідношення статутного капіталу і поточного капіталу	К1 = Величина статутного капіталу / Величина поточного капіталу
Співвідношення суми статутного і резервного капіталу, і поточного капіталу	К2 = Сума статутного капіталу та резервний капітал / Величина поточного капіталу
Частка чистих активів у власних джерелах капіталу	К3 = Чисті активи / Власні джерела капіталу

Джерело: [4]

До показників ефективності використання капіталу належать: прибуток, прибутковість, рентабельність, капіталоемність, використання амортизаційних відрахувань, зміна показників фінансового стану.

Крім прибутку, для проведення аналізу ефективності використання капіталу необхідно використовувати й інші показники прибутку, наведені в табл. 6.

Таблиця 6

Показники прибутку

Показники	Методика визначення показників
1	2
Динаміка прибутку за її видами	Д = Прибуток на кінець розрахункового періоду / Прибуток на початок розрахункового періоду, в тому числі: - від основної діяльності; - від інвестиційної діяльності; - від інших операцій.
Коефіцієнт загальної рентабельності капіталу	Рз = (Прибуток / Капітал) * 100
Капіталовіддача	Кв = Виручка від реалізації продукції / Загальна величина капіталу
Динаміка капіталовіддачі	Дк = Кв на кінець періоду / Кв на початок періоду

Продовження табл. 6

1	2
Коефіцієнт реінвестування капіталу	$K_{реінв} = \text{Капітальні витрати} / \text{Додана вартість}$
Капіталоємність продукції	$K_p = \text{Сума амортизації} / \text{Виручка від реалізації}$
Коефіцієнт автономії	$K_{авт} = \text{Власні джерела капіталу} / \text{Всього капіталу підприємства}$
Коефіцієнт іммобілізації капіталу	$K_{ім} = \text{Постійний капітал} / \text{Всього власних джерел капіталу}$
Коефіцієнт забезпеченості запасів власним оборотним капіталом	$K_{з.з} = \text{Власні джерела оборотного капіталу} / \text{Загальна величина капіталу}$
Коефіцієнт забезпеченості оборотного капіталу власними джерелами	$K_{в.д} = \text{Власні джерела оборотного капіталу} / \text{Величина оборотного капіталу}$
Коефіцієнт загальної ліквідності	$K_{заг.лікв} = \text{Оборотний капітал} / \text{Поточні зобов'язання}$
Коефіцієнт критичної ліквідності	$K_{крит.лікв} = \text{Грошові кошти} / \text{Поточні зобов'язання}$
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{абс.лікв} = \text{Грошові кошти} + \text{короткострокові фінансові вкладення} / \text{Поточні зобов'язання}$
Чистий оборотний капітал	$NWC = \text{Оборотний капітал} - \text{Поточні зобов'язання}$

Джерело: [4]

Розробка системи показників сама по собі має велике значення для обчислення, оцінки й аналізу власного капіталу. Крім того, система показників об'єктивно необхідна для розробки методики комплексного економічного аналізу капіталу, який у даний час навіть у більш-менш наближеному вигляді не існує. Сьогодні, власне кажучи, ми маємо справу в цій сфері з деяким набором аналітичних задач, що є далеко не повним і, природно, не вибудованим в окрему методику.

ВИСНОВКИ

Під величинами власного і позикового капіталу найчастіше розуміють значення сальдо відповідних рахунків правої частини балансу. Такий «бухгалтерський» підхід до структури капіталу є традиційним серед більшості вітчизняних економістів.

Мінімізація середньої вартості капіталу безпосередньо впливає із критерію ефективного керування фірмою. Мінімальна середня вартість капіталу називається оптимальною, а структура капіталу, що відповідає оптимальній середній вартості капіталу, – оптимальною структурою капіталу фірми.

Керівництву підприємства, перш ніж приймати остаточне рішення про додаткову емісію акцій, необхідно ознайомитися з прогнозом можливих наслідків й оцінити всі переваги і недоліки даного кроку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Касян С. Я. Управління ресурсами промислового підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / С. Я. Касян ; Нац. техн. ун-т України «Київ. політех. ін-т». – К., 2011. – 20 с.
2. Назаренко І. М. Формування та ефективність управління капіталом сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / І. М. Назаренко; Міжнародний ун-т бізнесу і права. – Херсон, 2010. – 22 с.
3. Югас Е. Ф. Економічна сутність та види капіталу підприємства / Е. Ф. Югас, О. І. Олексик // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка : збірник наукових праць. – 2014. – Випуск 2 (43). – С. 63–67.
4. Мун С. В. Теорія капітала / С. В. Мун // Экономический вестник. – 2000. – № 2. – С. 136–141.
5. Чорна О. М. Економічний зміст та проблематика управління капіталом підприємства реального сектору економіки в Україні / О. М. Чорна, О. О. Мацнева // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції : науковий журнал. – 2013. – № 2. – С. 48–56.

Дата надходження до редакції – 06.04.2015 р.

УДК 005.935:001.8

Грібахо О. О., Демидов О. А.¹

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ

У статті запропоновано та обґрунтовано напрями запровадження системи контролінгу на підприємствах сфери послуг. Розглянуто основні напрями і етапи робіт із вдосконалення системи управління підприємством з поступовим руйнуванням стереотипів і помилкових суджень управлінського персоналу, всебічного охоплення системою контролінгу всіх елементів функціональної системи підприємств сфери послуг.

***Ключові слова:** контролінг, маржа безпеки, політика ціноутворення, сфера послуг, управлінський облік.*

ВСТУП

Процес управління сучасними підприємствами України обумовлений рівнем розвитку наукової думки в плані постановки управлінського обліку. Слід зауважити, що більше уваги в літературі приділено саме контролінгу в промисловості [1–4]. Поняття «контролінг» набагато ширше, ніж управлінський облік, але при цьому не слід забувати, що для господарюючого суб'єкта останні наукові дослідження в даному напрямку не відіграють значної ролі. Все обмежується конкретною метою. Метою частіше за все є намагання

---

¹ Рецензент – д. е. н., доцент Савченко С. О.

ефективно управляти господарською діяльністю, і важливим є вибір оптимального (дешевого), простого і надійного інструменту для здійснення управління. Якщо мова йде не про велике промислове підприємство, а про невеличке підприємство сфери послуг (наприклад, сфери комунальних послуг), виникає ряд обмежень: залучення інтелектуальних ресурсів, матеріальних ресурсів, інформаційних технологій, трудових ресурсів і т. д. Ще одне важливе обмеження – попередня діяльність суб'єкта господарювання в напрямку ведення бухгалтерського, податкового обліку, психології менеджерів, інертності менеджерів щодо реформування системи обліку. Як свідчить досвід роботи підприємств сфери комунальних послуг, філософія їх управління обумовлена кількома зовнішніми факторами:

- державні обмеження і державний контроль використання державного майна – звідси вимоги до системи обліку і звітності;
- тарифна політика і платоспроможність населення (клієнтів);
- податкове законодавство тощо.

Серед внутрішніх важливих факторів:

- управління собівартістю і тарифами;
- управління податковим навантаженням;
- управління дебіторською і кредиторською заборгованістю тощо.

Саме в цих протиріччях і взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів складається і шліфується система контролінгу сучасних підприємств сфери послуг. Важливим також вважаємо вірне організаційне проектування. Організаційна схема підприємства є не тільки основою забезпечення конкурентоспроможності [5], але й вдалого запровадження системи контролінгу.

Таким чином, основними завданнями підготовчого етапу впровадження системи контролінгу підприємств сфери послуг бачимо насамперед такі:

1. Вдосконалення існуючої системи збору, обробки і збереження економічної (бухгалтерської, податкової, управлінської) інформації.
2. Впровадження важелів цілеспрямованого впливу (управління) в існуючу систему обліку.
3. Створення умов запуску системи управління (планових, організаційних, мотиваційних, контрольних механізмів).

Проблеми контролінгу на підприємствах розглядаються на теоретичному і методологічному рівнях такими вітчизняними і закордонними вченими, як Д. Хан, Р. Манн, А. Дайле, Х. Й. Фольмут, Ю. Вебер, П. Хорват, У. Шеффер, М. С. Пушкар, Л. А. Сухарева, С. Н. Петренко, С. Ф. Голов, С. Г. Фалько, Н. Г. Данилочкіна, А. М. Кармінський і т. д.

Незважаючи на досить детальне висвітлення проблем впровадження системи контролінгу на підприємствах, вважаємо, що замало уваги приділено саме поетапному впровадженню даної системи

на вже діючих підприємствах сфери послуг. Проблема використання історичної економічної інформації і процес структурної трансформації підприємства під вимоги системи контролінгу має найбільшу актуальність в сучасних умовах.

Слід зазначити, що система контролінгу – це не тільки система ефективного управління, але й психологія особливого мислення відповідальних менеджерів. Саме цей аспект є основною проблемою будь-якого кардинального втручання в економічну і організаційну систему підприємства. Зазначена проблема призводить до опору персоналу і намагання персоналу попередити насильне втручання. Пропозиції, що ми намагаємось дати в даній статті, направлені на досягнення мети з найменшими втратами ресурсів і часу в умовах м'якої політики управління персоналом.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є визначення економічних і організаційних напрямків створення системи контролінгу підприємств сфери послуг із найповнішим використанням історичної економічної і організаційної інформації, яка б забезпечувала максимально можливу ефективність діяльності.

На нашу думку, розв'язання поставленої проблеми знаходиться в таких найважливіших чотирьох напрямках:

- формування облікової політики і системи документообігу [6];
- постановка облікової політики підприємства;
- визначення алгоритму формування фінансових результатів;
- розуміння управлінським персоналом цілей і процесів контролінгу на підприємстві.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Всі коригуючі дії, які слід застосувати до підприємства з метою найоптимальнішого використання історичної інформації і системи управління, яка вже склалася, виливаються з часом у фундаментальний підхід до становлення системи контролінгу взагалі, управлінського обліку і економічної системи зокрема. Етапи становлення системи контролінгу викладені на рисунку 1.

Процес впорядкування фінансово-економічної системи підприємства повинен супроводжуватися створенням і впровадженням відповідних регламентів – документів імперативного характеру, порушення яких передбачало б санкції для персоналу. Задля цього перш за все слід переглянути і затвердити кадрову політику і систему мотивації. Саме підтримка процесу реформ з боку персоналу підприємства є запорукою ефективності такого процесу.

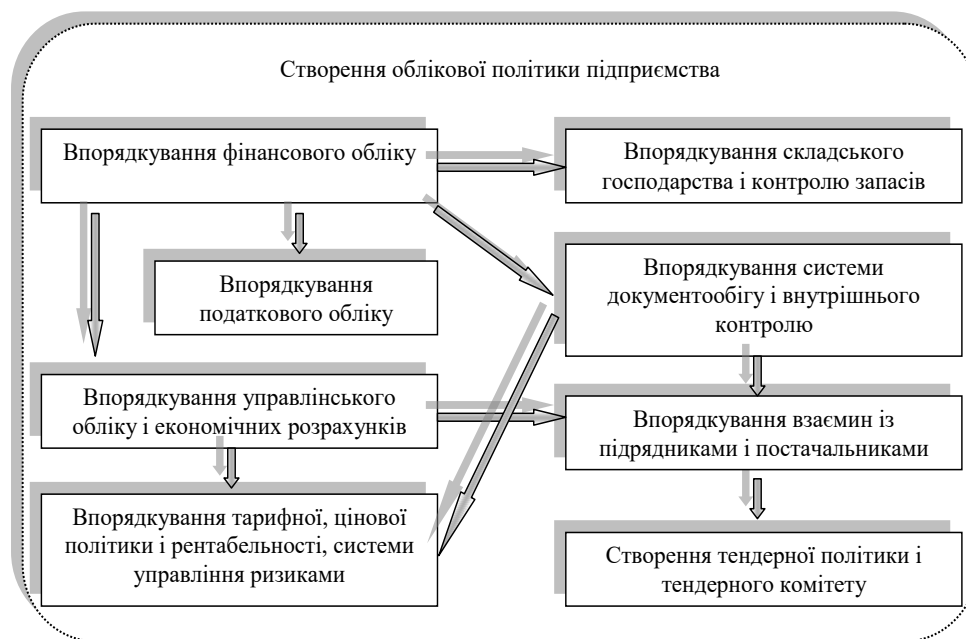

Рис. 1. Порядок створення облікової політики підприємства сфери послуг

Джерело: власна розробка

Під управлінським обліком у даній статті ми маємо на увазі:

- систему реєстрації і накопичення фактичної достовірної інформації (система виявлення, виміру, накопичення, підготовки і передачі фактичної інформації, що використовується управлінським персоналом для оцінки, контролю і прийняття управлінських рішень всередині організації. Основний принцип – превалювання сутності операцій над їхньою формою. Має значення достовірність даних, їх вичерпність (повнота) та безперервність в обліку);

- систему планування і прогнозування (система виявлення, виміру, накопичення, підготовки і передачі планової і прогнозної інформації, що використовується управлінським персоналом для планування, оцінки, контролю і прийняття управлінських рішень всередині організації);

- систему аналізу і корекції (система підготовки, групування, аналізу, презентації та інтерпретації облікової інформації, що використовується управлінським персоналом для коригування неоптимальних процесів, прийняття управлінських рішень всередині організації).

Взаємозв'язок фінансового і управлінського обліку можливий на рівні, представленому на рисунку 2.

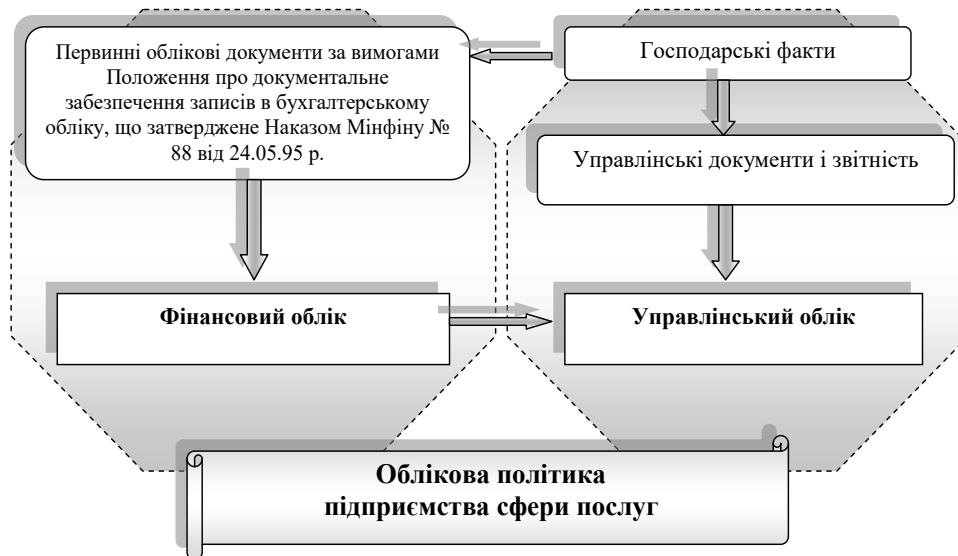

Рис. 2. Створення облікового регламенту підприємства
Джерело: власна розробка

Зважаючи на обмеження, продиктовані Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджені Наказом Міністерства фінансів України № 88 від 24.05.95 р. із змінами і доповненнями, Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996-XIV, фінансовий облік відображає операції при наявності документального підтвердження таких операцій, саме тому господарські факти повинні фіксуватися не тільки у фінансовому обліку, а і, перш за все, фіксуватися економічною службою підприємства, яка може виступати контролером подальшого відображення таких господарських фактів у фінансовому обліку. Виконання обліковими працівниками вимог Наказу № 88 суперечить одному з основних облікових принципів, закріплених в Законі «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», – принципу превалювання сутності над формою. Саме такі законодавчі обмеження є основною межею, що відділяє фінансовий облік від управлінського.

Вказаний обліковий регламент може бути створений у форматі політики управлінського обліку і, залежно від політики конфіденційності підприємства, може бути обмежений для використання державними контролюючими органами.

Система взаємовідносин із постачальниками та підрядниками має будуватися за принципом, відображеним на рисунку 3.

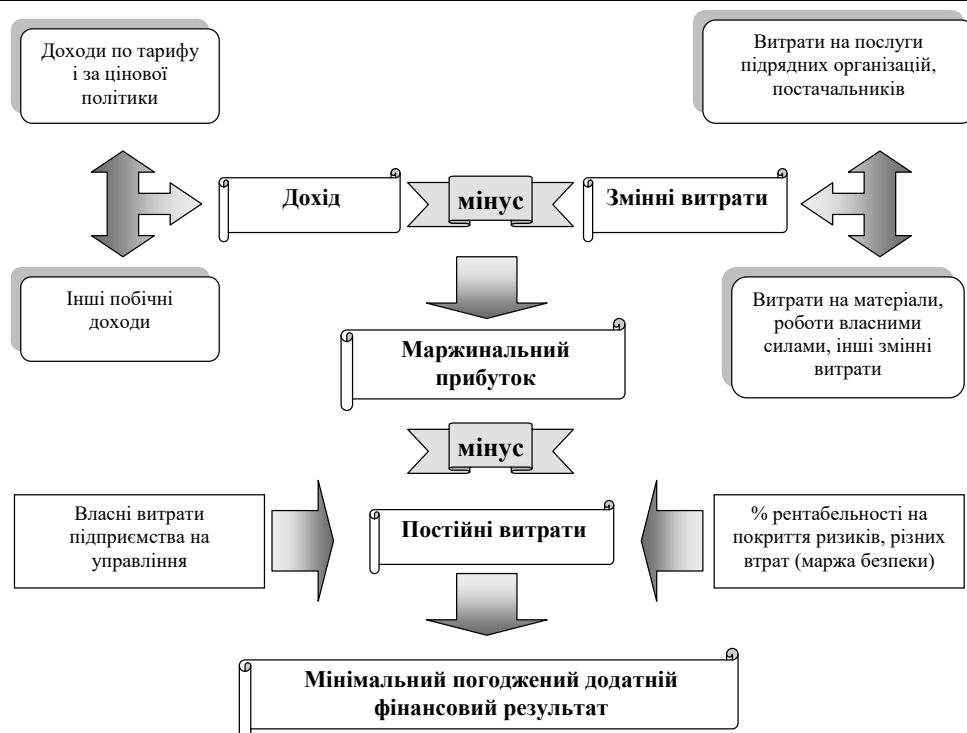

Рис. 3. Пропонований процес формування фінансових результатів підприємств сфери послуг

Джерело: власна розробка

Вважаємо за доцільне запровадження на підприємствах сфери послуг системи Direct Costing при управлінні витратами та при плануванні фінансових результатів. При цьому доцільно витрати на послуги підрядних організацій зробити змінними витратами. За умови жорсткого контролю і наявності тендерної політики це є можливим [7]. Граничний (максимальний) коефіцієнт операційного левериджу (співвідношення постійних і змінних витрат) повинен бути економічно обґрунтованим та затвердженим обліковою політикою. Залежно від рівня капіталізації активів, його нормальний рівень може значно відрізнятися на різних підприємствах. Наприклад, на підприємствах, що надають комунальні послуги, він може сягати 2,5 (за рахунок значного обсягу амортизаційних нарахувань).

Задля недопущення збитків доцільно планувати маржу безпеки як перевищення доходу над доходом, за якого досягається точка беззбитковості.

За умови своєчасного відображення в обліку операцій при впровадженні зазначеної вище системи підприємство матиме змогу:

- прогнозувати місячний фінансовий результат у будь-який день місяця до його закриття у фінансовому обліку;

– оперативно приймати управлінські рішення, спрямовані на прибутковість підприємства, якщо прогнозовані фінансові результати незадовільні або відхиляються від плану;

– планувати власну діяльність і контролювати додержання планів;

– дотримуватися чинного податкового і бюджетного законодавства, оптимізувати податкове навантаження.

З метою зменшення впливу людського фактора на систему формування фінансового результату і реєстрів фінансового обліку, зменшення витрат на облік доцільно автоматизувати систему управлінського обліку. При цьому слід трансформувати залишки за балансовими рахунками станом на найближчу звітну дату відповідно до вимог облікової політики та чинного законодавства.

ВИСНОВКИ

Підприємства, що працюють в сфері послуг, повинні орієнтуватися в ринковому середовищі, де надають послуги, найважливіше при цьому не понести втрати коштів внаслідок невірної підходу до ціноутворення, управління витратами. Правильний підхід до оптимізації господарської діяльності має забезпечити система контролінгу. Нами запропонована модель інтеграції системи контролінгу в діяльність підприємства, не руйнуючи одразу всі напрацювання в сфері управління, що склалися на підприємстві у попередні роки. Крім того, всебічне охоплення всіх елементів функціональної системи підприємства дозволяє ефективно коригувати діяльність всіх структурних підрозділів, впливати на зовнішнє середовище (через договірну роботу, правила поведінки з дебіторами, кредиторами та іншими стейкхолдерами). При цьому слід зазначити, що з часом, після початку реформування системи управління, система контролінгу повністю повинна замінити принципи, підходи до управління, навіть змінити стиль управління і мислення керівників підприємства. Малодослідженим залишається питання впливу державного регулювання економіки на різні аспекти впровадження системи контролінгу на підприємствах сфери послуг.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ануфриев И. Н. Модели и механизмы внутрифирменного управления / И. Н. Ануфриев. – М. : Институт проблем управления, 2009. – 72 с.
2. Клейнер Г. Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г. Б. Клейнер. – М. : Экономика, 2007. – 288 с.
3. Контролинг : учебник / [А. М. Карминский, С. Г. Фалько, А. А. Жевага, Н. Ю. Иванова] ; под ред. А. М. Карминского, С. Г. Фалько. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 336 с.
4. Ткаченко А. М. Организация контроллинга и внутреннего аудита в системе управления промышленным предприятием : автореф. дис. ... докт. экон. наук : 08.06.01 / А. М. Ткаченко ; Институт экономики промышленности НАН Украины. – Донецк, 2005. – 29 с.
5. Грібахо О. О. Організаційна культура підприємства як чинник підвищення його конкурентоспроможності / О. О. Грібахо // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2013. – № 1 (14). – С. 104–112.

6. Демидов О. А. Особливості застосування інструментів управлінського обліку до політики ціноутворення виробничих підприємств / О. А. Демидов // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2013. – № 2 (15). – С. 76–86. 7. Демидов А. А. Управление ценообразованием на комплексном производстве / А. А. Демидов // Контроллинг на малых и средних предприятиях : сборник научных трудов IV Международного конгресса по контроллингу. – Москва – Прага, 2014. – С. 75–82.

Дата надходження до редакції – 12.02.2015 р.

УДК 65.011.12

Бровкіна Ю. О.¹

ФАКТОРИ ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ХЛІБОПЕКАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто проблему забезпечення економічної безпеки хлібопекарських підприємств з позиції загроз, що надходять з боку їхнього внутрішнього середовища. Систематизовано основні організаційно-технологічні особливості функціонування хлібопекарської промисловості. Визначено домінуючі фактори внутрішнього впливу на економічну безпеку з урахуванням організаційно-технологічних характеристик даного виду економічної діяльності.

***Ключові слова:** фактори, внутрішнє середовище, хлібопекарське підприємство, економічна безпека.*

ВСТУП

Сучасні хлібопекарські підприємства існують у жорстких умовах постійних і непередбачених змін зовнішнього середовища, які вимагають від внутрішнього оточення своєчасних та ефективних методів реагування на них. Внутрішнє середовище суб'єктів господарської діяльності характеризується наявністю великої кількості факторів, які вимагають ретельного вивчення у зв'язку з різним ступенем їхнього впливу на економічну безпеку. Необхідність дослідження і розробки заходів з подолання негативних змін у внутрішньому середовищі підприємств хлібопекарської промисловості повною мірою проявляється у скороченні обсягів виробництва і реалізації готової продукції, падіннях показників рентабельності різних напрямків діяльності, зменшенні кількості торгових точок тощо. Забезпечення відповідного рівня економічної безпеки хлібопекарських

¹ Рецензент – д. е. н., професор Лазарева Є. В.

підприємства шляхом коригування змін у внутрішньому середовищі стає завданням особливо актуальним, тому великого значення при дослідженні умов функціонування хлібопекарських підприємств набуває визначення домінуючих факторів впливу на економічну безпеку у внутрішньому середовищі.

Вивчення проблеми економічної безпеки підприємства продовжує поглиблюватись та удосконалюватись. Різним аспектам економічної безпеки на мікрорівні присвячено багато наукових праць вітчизняних і західних учених, серед них Л. Абалкін, О. Ареф'єва, І. Белоусова, О. Белов, В. Гусев, Б. Губін, С. Дубецька, С. Ільшанко, Д. Ковальов, Г. Козаченко, Н. Лоханова, О. Новікова, Є. Олейников, Н. Реверчук, В. Сенчагова, Т. Сухорукова, В. Тамбовцев, Л. Шемяєва, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Шликов та інші. В роботах визначено головні принципи побудови системи економічної безпеки підприємства, досліджено економічні, правові та інституційні засади її вдосконалення у ринковій економіці, проведені узагальнення системи зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на економічну безпеку підприємств тощо.

Відаючи належне науковій і практичній значущості праць учених, слід відзначити, що певне коло питань потребує постійних досліджень та коригувань через високу залежність забезпечення економічної безпеки від внутрішнього оточення підприємства. Негативний вплив на підприємства здійснюється через недосконалість роботи персоналу, неможливість раціонального розподілу фінансових ресурсів, неефективне використання технологій тощо. Наслідками перелічених проблем стає зниження ефективності роботи підприємства, що при недбалому відношенні до їхнього подолання може призвести навіть до банкрутства таких об'єктів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження факторів внутрішнього середовища в контексті економічної безпеки і визначення найвпливовіших з них у площині підприємств хлібопекарської промисловості України. Теоретичну основу дослідження складає системний підхід до визначення та аналізу факторів, що впливають на економічну безпеку підприємств. Методологічну основу становлять методи системного і логічного узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підтримка підприємства у стані економічної безпеки – головна передумова стабільного розвитку бізнесу. Процес забезпечення економічної безпеки на підприємстві характеризується значною залежністю від його внутрішнього стану. Будь-які зміни всередині підприємства можуть суттєво вплинути на стан економічної безпеки як

з позитивного, так і з негативного боку. Дослідження останньої ситуації вимагає ретельного вивчення внутрішнього стану підприємства і внутрішніх факторів, які формують цей стан.

М. В. Мінченко, Л. П. Чижов, А. В. Фрояков визначають фактори як умови, рушійні сили, необхідні для здійснення господарських процесів, а також причини, що впливають на результати зміни даних за окремими показниками діяльності [1].

Таким чином, у контексті даного дослідження під факторами внутрішнього середовища розуміються причини, під впливом яких змінюється рівень економічної безпеки підприємства. Гарантування економічної безпеки можна вважати складовою частиною стратегічного управління підприємством. Тому більшість факторів, що впливають на стратегію розвитку підприємства, корелюють з факторами впливу на економічну безпеку.

Виникнення та інтенсивність прояву внутрішніх факторів безпосередньо залежить від діяльності підприємств, стану їхньої ресурсної бази, характеру організації системи управління тощо. Фахівці стратегічного менеджменту американські вчені А. А. Томпсон і А. Дж. Стрікланд серед факторів внутрішнього середовища пропонують приділяти увагу сильним і слабким сторонам підприємства, загальним цінностям та корпоративній культурі, філософії бізнесу, етичним принципам провідних керівників [2, с. 90].

Автор Л. І. Федулова серед складових внутрішнього середовища підприємства виділяє фінанси, технологію, кадри, техніку, організацію і управління [3]. О. В. Князь серед факторів внутрішнього середовища підприємства виділяє ресурси, організаційну структуру управління підприємством, стиль керівництва, цілі підприємства, види діяльності підприємства, використовувані технології, морально-етичний рівень працівників і соціально-психологічний клімат в організації [4].

У контексті дослідження факторів, що впливають на діяльність підприємств, більшість науковців вказують на переваги зовнішнього оточення, таким чином знижуючи значення внутрішнього середовища підприємства. В якості факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, які здійснюють суттєвий вплив на розвиток підприємств, автор Бузько І. Р. [5, с. 108] виділяє етапи життєвого циклу, стан зовнішнього середовища, обсяги виробництва та частку на конкретному ринку, стан ринкової кон'юнктури, законодавчі норми обмежуючого характеру, організаційну структуру підприємства.

Автори Сухорукова А. М. і Пашканг Н. Н. [6, с. 19] також вказують на перевагу зовнішнього середовища над внутрішнім. До факторів, які формують внутрішнє середовище підприємства, вони зараховують організаційно-правову форму підприємства, внутрішню структуру розподілу акцій, власності; техніко-технологічний рівень виробництва; підвищення продуктивності праці та дотримання режиму

економії; організацію й управління виробництвом, наявність кваліфікованих менеджерів, робітників і служби маркетингу; асортимент, якість і конкурентоспроможність продукції; раціональне використання фінансових ресурсів: амортизації, прибутку, оборотних коштів.

Узагальнюючи підходи вітчизняних учених до визначення факторів, слід сказати, що найбільшу перевагу вони віддають розмірам підприємства і його позиції в галузі, загальному стану галузі, привабливості ринку, стратегії конкурентів, конкурентним перевагам, місії та цілям підприємства, потенціалу підприємства, стадіям життєвого циклу підприємства і його товарів, витратам на виробництво та збут товарів, інтересам вищого керівництва, якісному складу персоналу, зобов'язанням підприємства щодо попередніх стратегій, ступеню залежності від зовнішнього середовища і фактору часу, альтернативним стратегіям, оцінці виконання поточної стратегії, фінансовим ресурсам підприємств і рівню ризику.

Всі перелічені групування факторів мають загальний характер і являють собою універсальну систему для проведення системної оцінки їхнього впливу на об'єкт дослідження. Автори пропонують різну кількість факторів, які доцільно вивчати, а саме: одні спираються на великий обсяг інформації щодо внутрішнього середовища, інші вважають доцільним розглянути декілька найважливіших факторів існування підприємства. Оскільки неможливо врахувати вплив всіх факторів на діяльність підприємства, на нашу думку, необхідно виділити оптимальну кількість факторів домінантного впливу на забезпечення економічної безпеки підприємств. На нашу думку, найбільш прийнятною є класифікація факторів внутрішнього середовища, що запропонована Р.З. Вечерковські, який в якості факторів внутрішнього середовища визначає персонал, технології та фінанси підприємства [7]. Вважаємо за необхідне технологічний фактор замінити на техніко-технологічний для підкреслення вагомості технічного потенціалу підприємств.

Дотримуючись думки вчених-економістів про переваги зовнішнього середовища над внутрішнім і враховуючи неспростовність того, що в ринковій економіці рушійною силою створення й ефективної роботи підприємств є попит на продукцію, доцільно встановити, що зовнішнє середовище найбільше впливає на економічну безпеку підприємства, а внутрішнє середовище можна розглядати як похідну від нього, оскільки всі ресурси підприємства беруться у зовнішньому середовищі. В свою чергу, реакцією на зовнішні зміни є проведення відповідних заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства. Внутрішні фактори суттєво збільшують свою вагу і починають домінувати над зовнішніми при

переході підприємств із стану виживання до стану розвитку. Як правило, акцент на внутрішніх факторах як основному резерві розвитку характерний для підприємств, що знаходяться в стані зростання або зрілості життєвої кривої підприємства [8, с. 71].

Усі фактори внутрішнього середовища знаходяться в тісній взаємодії та взаємозалежності. Наведені переліки факторів мають бути скориговані відповідно до певного виду економічної діяльності. Головною метою цього процесу повинно стати визначення ключових елементів розвитку підприємства і виявлення «вузьких місць», в яких можуть виникати загрози для економічної безпеки підприємства.

Аналіз літературних джерел, що стосуються функціонування хлібопекарських підприємств [9, 10], дозволяє виділити організаційно-технологічні особливості цієї галузі, які базуються на групуванні економічних, галузевих і техніко-технологічних ознак (рис. 1).

Персонал підприємства відіграє вирішальну роль серед внутрішніх факторів. Саме від нього залежить ефективність розподілу всіх видів ресурсів, і саме він формує головні засади розвитку підприємств незалежно від їхньої галузевої належності. Сучасний персонал має бути надзвичайно мобільним, що пояснюється, по-перше, необхідністю динамічного розвитку бізнесу, по-друге, необхідністю постійного пристосування до змін зовнішнього середовища і спроможністю протистояти цим змінам. З позиції забезпечення економічної безпеки працівники підприємств повинні мати бажання працювати на досягнення кінцевого результату, тобто разом йти до встановленої мети. Персонал підприємств хлібопекарської промисловості повинен мати здібності швидкого реагування на можливі щоденні негативні зміни у зовнішньому середовищі підприємства і передбачувати вплив внутрішніх факторів на ефективність процесу забезпечення економічної безпеки. Реакція персоналу може бути різною. Робітники можуть бути схильними до повної підтримки інтересів підприємства або спрямовані на реалізацію власних. Остання ситуація може призвести до зниження ефективності системи економічної безпеки. Важливу роль у структурі персоналу відіграють топ-менеджери, які повинні усвідомлювати, що виробництво хліба є соціально орієнтованим, тому поряд з досягненням мети щодо зростання прибутків необхідно враховувати інтереси всіх верств населення, особливо малозабезпечених.

Техніко-технологічна складова внутрішнього середовища хлібопекарських підприємств характеризується значною кількістю морально та фізично застарілого обладнання, яке до того ж має високий ступінь енерго- та матеріалоємності. Такі обставини свідчать про можливість загроз з боку частих поломок обладнання (потужні хлібозаводи найчастіше працюють у три зміни, тому простої в роботі

вкрай небажані), чутливості до подорожчання енергетичних ресурсів. Все це може негативно вплинути на прибутковість підприємств у зв'язку з підвищенням собівартості кінцевої продукції. З боку технології основною загрозою економічній безпеці є короткотривалий термін реалізації готової продукції, що вимагає постійного моніторингу обсягів попиту на різні види хлібобулочних виробів.

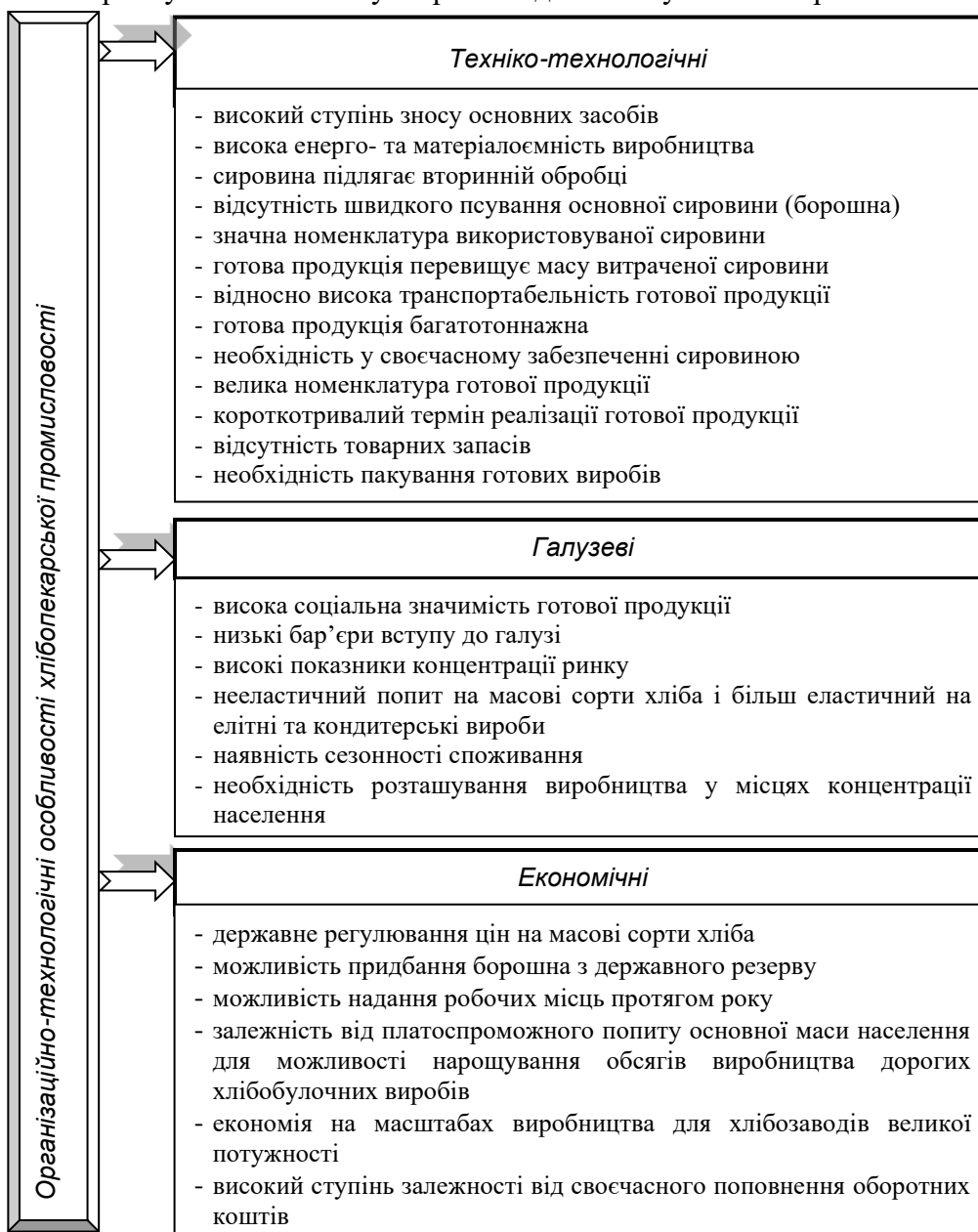

Рис. 1. Організаційно-технологічні особливості хлібопекарської промисловості

Джерело: власна розробка

Фінансовий фактор напряму залежить від технологічних особливостей хлібопекарського виробництва, а саме короткотривалий термін реалізації основної маси продукції, її багатотоннажність і велика номенклатура вимагають постійного поповнення обігових коштів у відповідному достатньому обсязі. Від своєчасності повернення заборгованості за кінцеву продукцію залежить щоденна робота підприємства і відповідно його прибутковість.

ВИСНОВКИ

Внутрішнє середовище хлібопекарських підприємств характеризується значною кількістю факторів, які впливають на його економічну безпеку, серед них найвагомішими слід вважати:

- вплив персоналу на формування ефективної роботи всіх функціональних складових діяльності підприємства та усвідомлення його керівництвом соціальної значущості основної маси виробленої продукції;
- урахування моральних і фізичних характеристик обладнання, його енерго- та матеріалоемність;
- короткотривалий термін реалізації основної маси продукції;
- необхідність своєчасного поповнення обігових коштів.

Дані фактори є пріоритетними при вивченні внутрішнього середовища хлібопекарських підприємств, тому саме на них треба звертати увагу в першу чергу. Моніторинг цих факторів необхідно здійснювати постійно, що стане у нагоді для забезпечення економічної безпеки на підприємстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мінченко М. В. Планування та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів : [монографія] / М. В. Мінченко, Л. П. Чижов, А. В. Фрояков. – Суми : Університетська книга, 2004. – 442 с.
2. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учебник для вузов / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд ; пер. с англ. под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
3. Федулова Л. І. Менеджмент організацій : підручник / Л. І. Федулова ; за заг. ред. Л. І. Федулової. – К. : Либідь, 2004. – 448 с.
4. Князь О. В. Аналіз та оцінювання факторів, які впливають на рівень інноваційного розвитку підприємств / О. В. Князь // Економіка промисловості. – 2006. – № 3. – С. 128–135.
5. Бузько І. Р. Стратегический потенциал и формирование приоритетов в развитии предприятий : монография / Бузько И. Р., Дмитренко И. Е., Сущенко Е. А. – Алчевск : Изд-во ДГМИ, 2002. – 216 с.
6. Сухорукова А. М. Результат трансформации системы управления пищевой промышленностью региона / А. М. Сухорукова, Н. Н. Пашканг // Пищевая промышленность. – № 9. – 2000. – С. 15–19.
7. Діагностика стану підприємства: теорія і практика : монографія / за заг. ред. А. Е. Воронкової. – Харків : ІНЖЕК, 2006. – 448 с.
8. Буркинский Б. В. Инвестиционное обеспечение инновационных процессов на предприятиях / Б. В. Буркинский, Е. В. Молина // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2004. – Выпуск 76. – С. 67–73.
9. Борщевський П. П. Інтенсифікація виробництва в харчовій промисловості / П. П. Борщевський. – К. : Урожай, 1989. – 135 с.
10. Дейнеко Л. В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень (проблеми теорії і практики) / Л. В. Дейнеко. – К. : Знання, 1999. – 331 с.

Дата надходження до редакції – 10.04.2015 р.

ВИБІР НАПРЯМІВ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ПІДГРУНТІ РЕЗУЛЬТАТІВ СТРАТЕГІЧНОГО КОНТРОЛІНГУ

Розглянуто підхід до вибору найбільш важливих напрямів стратегії розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємства, основою якого є застосування аналізу стратегічних розривів (GAP-аналізу) за показниками стратегічного контролінгу експортно-імпоротної діяльності. Обґрунтовано етапи GAP-аналізу. Подано результати апробації розробленого методичного підходу на вітчизняних машинобудівних підприємствах.

Ключові слова: стратегічний контролінг, аналіз стратегічних розривів, стратегія, стратегічні резерви, ринковий профіль.

ВСТУП

Вітчизняні промислові підприємства функціонують в умовах динамічних змін зовнішнього середовища, у зв'язку з чим істотно ускладнюється можливість прогнозування розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємства. На практиці більшість вітчизняних машинобудівних підприємств стикаються з відсутністю необхідної інформації для розробки адекватних альтернатив розвитку експортно-імпоротної діяльності, з виникненням непередбачених обставин і впливом неврахованих чинників.

В якості аналітичної основи процесу вибору найбільш важливих напрямів стратегії експортно-імпоротної діяльності підприємства, на погляд авторів, мають бути результати стратегічного контролінгу.

Вирішення проблеми стратегічного планування започатковано І. Ансоффом [4]. Результати сучасних досліджень у цій сфері викладені в роботах таких вітчизняних учених, як Галазюк Н. М. [5], Давиденко Л. Н. [1], Наливайко А. П. [6] та ін. Етап стратегічного вибору в роботі Зуба А. Т. [8] виділяється як ключовий етап стратегічного управління. Аналіз існуючих підходів і найбільш поширених інструментів вибору стратегії дозволив виділити переваги та виявити ряд недоліків, властивих як кількісним, так і якісним методам стратегічного вибору. Нівелювати недоліки традиційно вживаних інструментів стратегічного вибору дозволить або

---

¹ Рецензент – д. е. н., професор Ус Г. О.

комбінування цих методів, або їхнє доопрацювання з метою підвищення ефективності стратегічного вибору.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розроблення методичного підходу щодо вибору основних напрямів стратегії розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємства за результатами стратегічного контролінгу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Слід відзначити, що стратегічне управління робить акцент на тому, що не з будь-якого початкового стану підприємства досяжним є його бажане майбутнє. Тому в стратегічному плануванні величезна роль має відводитися здатності керівництва підприємства працювати з майбутнім, створювати образ бажаного майбутнього, проектувати і реалізовувати нові інноваційні бізнес-моделі свого підприємства і тим самим змінювати галузеві стандарти. Останнім часом у всьому світі спостерігається підвищений інтерес до такої сфери аналітики, як аналіз стратегічних розривів (GAP-аналіз). Розроблений Стенфордським дослідницьким інститутом, цей інструмент аналізу і сьогодні зберігає свою актуальність та має потенціал розвитку.

Під стратегічним розривом розуміється відхилення визначеного стратегічними цілями бажаного стану об'єкта у довгостроковій перспективі від поточного стану. Виявлений стратегічний розрив можна декомпозувати на складові, які є найбільш важливими в процесі розроблення адекватних управлінських рішень щодо досягнення стратегічних цілей. Виявлені стратегічні розриви важливо своєчасно виявляти й усувати [2]. У результаті GAP-аналізу можна розробити план дій з усунення виявленого розриву. Таким чином, мета GAP-аналізу – визначити, чи існує розрив між цілями і можливостями і, якщо так, встановити, як «заповнити» його. Оцінка розриву та якісна ідентифікація його напрямку дозволять не лише вказати проблему, але й означити стратегічні резерви, за рахунок яких можна вирішити проблему. При цьому стратегічний резерв пропонується визначати за від'ємним напрямом розриву і виходячи зі змісту досліджуваного показника. У випадку, якщо стратегічний інтерес підприємства представлений одночасно декількома параметрами, можна використати поширене представлення GAP-аналізу, яке припускає одночасну оцінку за декількома стратегічними напрямками. Пропонується застосувати аналіз стратегічних розривів за показниками стратегічного контролінгу експортно-імпоротної діяльності підприємств в якості основи методичного підходу до вибору найбільш важливих напрямів стратегії розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємства (ЕІД). Такий підхід дозволить синтезувати методи аналізу систем економічних індикаторів (збалансована система показників BSC) і методи ситуаційного аналізу (аналіз стратегічної

позиції І. Ансоффа, матриці BCG, ADL), виявити стратегічні розриви і резерви та підвищити ефективність ЕІД за рахунок використання резервів й усунення розривів.

На підставі опрацювання існуючих сучасних методик щодо здійснення аналізу стратегічних розривів [2, 4, 7] можна виділити такі етапи GAP-аналізу ЕІД підприємства:

I етап. Визначення та аналіз поточних значень показників ЕІД підприємства. Формалізувати стратегічні цілі ЕІД, забезпечити їхній взаємозв'язок, ідентифікувати й оцінити позицію, яку займає підприємство на ринку з точки зору стратегічно важливих показників ЕІД, дозволяють показники стратегічного контролінгу. Цей етап можна вважати інформаційним підготовчим етапом реалізації аналітичних процедур процесу вибору стратегії ЕІД підприємства.

II етап. Визначення очікуваних (бажаних або перспективних) значень показників ЕІД підприємства. Як показники, що охарактеризують бажаний стан ЕІД, пропонується використати в процесі GAP-аналізу обчислені оптимальні та прогнозні значення показників стратегічного контролінгу ЕІД досліджуваних підприємств, як це подано в роботі [9]. Це дозволить встановити розбіжності (стратегічні розриви і резерви) між поточними показниками ефективності ЕІД підприємства і очікуваними, ідентифікувати їхній рівень і напрям та визначити можливі варіанти стратегії розвитку ЕІД підприємства.

З метою візуалізації результатів порівняння отриманих даних найбільш ефективним і дієвим, на наш погляд, є застосування матричного інструменту ринкового (конкурентного) профілю, який дозволяє на основі поєднання якісних і кількісних методів діагностувати стратегічні розриви та виявляти стратегічні резерви. За результатами оцінки основних показників стратегічного контролінгу ЕІД підприємства в таблицю профілю слід виписати поточні й оптимальні (або прогнозні) значення цих показників і значення показників, що характеризують розрив.

Важливою проблемою використання методу ринкового профілю є перетворення кількісних значень показників стратегічних розривів у єдину зіставну шкалу вимірювань. За традиційною методикою розробки ринкового профілю взагалі проводиться оцінка важливості показників. Визначення вагових коефіцієнтів кожного показника здійснюється в основному за допомогою методу експертних оцінок, істотним недоліком якого є високий рівень суб'єктивності.

Для усунення недоліку суб'єктивності пропонується обчислити часткові показники рівня розриву за формулою:

$$r_i = \frac{x_{iopt} - x_{it}}{x_{iopt}}, \text{ або } r_i = \frac{x_{iprog} - x_{it}}{x_{iprog}},$$

де r_i – частковий показник рівня розриву; x_{it} – поточне значення показника окремої групи, що характеризує ЕІД підприємства; x_{iopt} – оптимальне значення показника окремої групи; x_{iprog} – прогнозне значення показника окремої групи.

Знак показника r_i дозволить визначити напрям руху підприємства: від'ємне значення r_i свідчить про досягнення стратегічного оптимуму або прогнозу та вказує на наявність стратегічного резерву; додатне значення r_i відкриває стратегічні цілі, досягнення яких має бути перспективним і потребує розроблення відповідної програми ефективних заходів.

Для графічного зображення матриці по вертикалі слід надати позначення показників, а по горизонталі – значення рівнів розриву кожного показника. Поєднуючи відмічені точки лініями, можна побудувати ринковий профіль стратегічної спрямованості розвитку ЕІД підприємства. Розміщення вершин ринкового профілю в області поблизу вертикалі на рівні нульового значення означає досягнення бажаних результатів та підтверджує правильність обраного вектора реалізації діючої стратегії ЕІД підприємства. Найбільш перспективні стратегічні альтернативи і стратегічні резерви можна визначити на підставі виявлення зсуву праворуч або ліворуч від центру графічного зображення ринкового профілю.

Таким чином, другий етап можна вважати етапом формулювання пропозицій щодо доцільності актуалізації певного напрямку окремого виду стратегії розвитку ЕІД підприємства на основі аналізу ринкового профілю.

III етап. Визначення критерію, за яким відбуватиметься розгляд розривів. У процесі оцінки існуючого розриву необхідно визначити, чи можна його подолати і за рахунок чого. Як зазначено в роботі [3], якщо розрив дуже великий, то процес подолання його за допомогою власних ресурсів доцільно розбити на декілька перехідних етапів або розтягнути на триваліший період часу. В рамках даного етапу пропонується здійснити експрес-аналіз рівнів розривів.

Отже, третій етап можна вважати етапом визначення якісних характеристик розриву та встановлення найбільш впливових факторів, за якими доцільно розробляти програму дій щодо реалізації певного напрямку відповідного виду стратегії розвитку ЕІД підприємства.

IV етап. Визначення критерію оцінки і вибір найбільш доцільного напрямку стратегії розвитку ЕІД підприємства, що є одним з основних елементів структури стратегічного вибору і показником відповідності стратегії умовам розвитку ЕІД підприємства. При порівнянні альтернатив слід брати до уваги і показники, значення стратегічних розривів за якими поліпшуються (зменшуються), і показники, значення стратегічних розривів за якими не змінюються або погіршуються

(збільшуються). На підставі ідентифікації рівнів стратегічних розривів показників кожної групи пропонується ієрархічний структурований перелік можливих напрямів відповідного виду стратегій розвитку ЕІД підприємства, в основі формування яких є базові стратегії (табл. 1). Цей перелік може стати своєрідною «стратегічною картою», розширення, доповнення та використання якої в процесі стратегічного планування і управління ЕІД підприємства дозволить істотно полегшити вибір напрямів стратегії розвитку ЕІД.

Таблиця 1

Ієрархія напрямів стратегії розвитку ЕІД підприємства

Критерій вибору стратегії	Вид стратегії	Напрями стратегії
Зовнішньоторговельна ефективність ЕІД, економічна ефективність	Товарна стратегія	Зміна номенклатури виробництва, оновлення асортименту продукції, зміна масштабів виробництва
Зовнішньоторговельна ефективність ЕІД, структурна ефективність	Ринкова стратегія	Вибір структури ринку збуту, вибір типу ринкової експансії, вибір поведінки ринкової конкуренції
Науково-технічна ефективність ЕІД, забезпечення ЕІД	Технологічна стратегія	Оновлення технології виробництва експортної продукції, вибір бази оновлення технології
Економічна ефективність ЕІД, забезпечення ЕІД	Фінансово-інвестиційна стратегія	Вибір структури джерел фінансових засобів, вибір інвестування наявних засобів
Зовнішньоторговельна ефективність ЕІД, забезпечення ЕІД	Ресурсно-ринкова стратегія	Вибір структури ринку постачальників ресурсів, вибір терміну зміни обсягів ресурсних запасів
Економічна ефективність ЕІД	Стратегія управління	Перегрупування функцій управління за характером їхньої реалізації, перегрупування управлінських функцій за продуктовою ознакою, перехід до змішаного угруповання управлінських функцій
Забезпечення ЕІД	Соціальна стратегія	Вибір соціального типу колективу, структуризація колективу

Джерело: власна розробка

V етап. Розроблення планів щодо усунення розривів та вибір найкращого варіанта стратегії ЕІД підприємства. Зміст цього етапу складає генерація ідей за такими варіантами: коригування існуючої стратегії з метою підвищення реалістичності цілей; декомпозиція стратегічних цілей на цільові орієнтири, що мають імовірність поетапного досягнення; виявлення джерел потенціальних факторів розвитку ЕІД підприємства.

У табл. 2–4 наведено результати розрахунків показників ринкового профілю для таких досліджуваних незбиткових машинобудівних підприємств, як Харківський завод транспортного машинобудування ім. Малишева, ВАТ «Завод ім. Фрунзе» і ВАТ «Харківський підшипниковий завод». За даними ринкового

профілю Харківського заводу транспортного машинобудування ім. Малишева визначено максимальний рівень стратегічного розриву в групі показників зовнішньоторговельної ефективності ЕІД та показників забезпечення ЕІД. Подолання такого рівня розривів можливе лише у довгостроковій перспективі. Додатне значення максимального рівня розриву за показником імпортової квоти характеризує незначимість імпорту для економіки заводу, що є підґрунтям пропозиції про коригування напряму ринково-ресурсної стратегії щодо зміни структури ринку постачальників ресурсів.

Таблиця 2

Ринковий профіль Харківського заводу транспортного машинобудування ім. Малишева

Показник	Поточне значення	Оптимальне або прогнозне значення	Стратегічний розрив	
			значення	рівень
1	2	3	4	
Експортна квота – частка експорту (x_1)	0,49	0,29	-0,2	-0,69
Імпортна квота (x_2)	0,03	0,16	0,13	0,81
Експортна щільність на зовнішньому ринку (x_3), тис. грн	19155,5	10301,27	-8854,23	-0,86
Частка внутрішнього ринку (x_5)	0,64	0,88	0,24	0,27
Рентабельність виробництва (x_6)	0,0	0,0	0,0	0,0
Продуктивність праці 1 працюючого (x_7), тис. грн/чол.	15,87	46,86	30,99	0,66
Матеріаломісткість продукції (x_9)	2,07	6,02	3,95	0,66
Економічна ефективність експорту (x_{10})	0,99	1,03	0,04	0,04
Економічна ефективність імпорту (x_{11})	0,85	0,7	-0,15	-0,21
Рентабельність імпорту (x_{13})	-0,016	-0,02	-0,004	0,20
Темп змін поставок на експорт (x_{14})	1,49	1,89	0,40	0,21
Рівень продуктової диверсифікації експорту (x_{16})	0,91	0,88	-0,03	-0,03
Ефективність використання активів (x_{17})	-0,004	-0,004	0,0	0,0
Темп змін обсягу продажів (x_{18})	1,49	3,4	1,91	0,56
Рентабельність основної діяльності (x_{19})	0,008	0,0	-0,01	0,0

Продовження табл. 2

1	2	3	4	
Запаси матеріальних ресурсів (x21), тис. грн	34807,0	17815,9	-16991,1	-0,95
Витрати на збут (x22), тис. грн	20319,0	10296,0	-10023,0	-0,97
Коефіцієнт плинності персоналу (x23)	0,05	0,06	0,01	0,17
Заохочувальні та компенсаційні виплати (x24), тис. грн	36500	24200	-12300,0	-0,51

Джерело: власні розрахунки

Від'ємне значення максимального рівня розриву за показником експортної щільності Харківського заводу транспортного машинобудування ім. Малишева на зовнішньому ринку дає можливість говорити про суттєву стійкість партнерських відносин та наявність великих партнерів по бізнесу у підприємства, що можна визначити як існуючий стратегічний резерв. Це дозволяє запропонувати розгляд такого напрямку ринкової стратегії, як розширення сектору зовнішнього ринку.

Таблиця 3

Ринковий профіль ВАТ «Завод ім. Фрунзе»

Показник	Поточне значення	Оптимальне або прогнозне значення	Стратегічний розрив	
			значення	рівень
1	2	3	4	5
Експортна квота – частка експорту	0,45	0,29	-0,16	-0,55
Імпортна квота	0,02	0,16	0,14	0,88
Експортна щільність підприємства на зовнішньому ринку, тис. грн	38871,1	20209,2	-18661,90	-0,92
Частка внутрішнього ринку	0,71	0,88	0,17	0,19
Рентабельність виробництва	0,02	0,071	0,05	0,72
Продуктивність праці 1 працюючого, тис. грн/чол.	26,5	46,86	20,36	0,43
Матеріаломісткість продукції	7,25	6,02	-1,23	-0,20
Економічна ефективність експорту	0,92	1,6	0,68	0,43
Економічна ефективність імпорту	1,2	1,98	0,78	0,39
Рентабельність імпорту	0,27	0,39	0,12	0,31
Темп змін поставок на експорт	0,39	1,89	1,50	0,79
Рівень продуктової диверсифікації експорту	0,86	0,88	0,02	0,02

Продовження табл. 3

Ефективність використання активів	14,93	24,08	9,15	0,38
Темп змін обсягу продажів	0,45	3,4	2,95	0,87
Рентабельність основної діяльності	0,08	0,16	0,08	0,50
Запаси матеріальних ресурсів, тис. грн	13973,0	17815,9	3842,90	0,22
Витрати на збут, тис. грн	17188,1	10296,0	-6892,10	-0,67
Коефіцієнт плинності персоналу	0,06	0,09	0,03	0,33
Заохочувальні та компенсаційні виплати, тис. грн	2800	4100	1300,00	0,32

Джерело: власні розрахунки

Таблиця 4

Ринковий профіль ВАТ «Харківський підшипниковий завод»

Показник	Поточне значення	Оптимальне або прогнозне значення	Стратегічний розрив	
			значення	рівень
1	2	3	4	5
Експортна квота – частка експорту	0,46	0,29	-0,17	-0,59
Імпортна квота	0,18	0,16	-0,02	-0,13
Експортна щільність підприємства на зовнішньому ринку, тис. грн	11559,3	41438,03	29878,73	0,72
Частка внутрішнього ринку	0,89	0,88	-0,01	-0,01
Рентабельність виробництва	0,07	0,095	0,03	0,26
Продуктивність праці 1 працюючого, тис. грн/чол.	42,2	46,86	4,66	0,10
Матеріаломісткість продукції	10,8	6,02	-4,78	-0,79
Економічна ефективність експорту	1,28	1,28	0,00	0,00
Економічна ефективність імпорту	1,05	1,03	-0,02	-0,02
Рентабельність імпорту	0,09	0,056	-0,03	-0,61
Темп змін поставок на експорт	1,11	1,89	0,78	0,41
Рівень продуктової диверсифікації експорту	0,92	0,88	-0,04	-0,05
Ефективність використання активів	1,18	2,46	1,28	0,52
Темп змін обсягу продажів	1,11	3,4	2,29	0,67

Продовження табл. 4

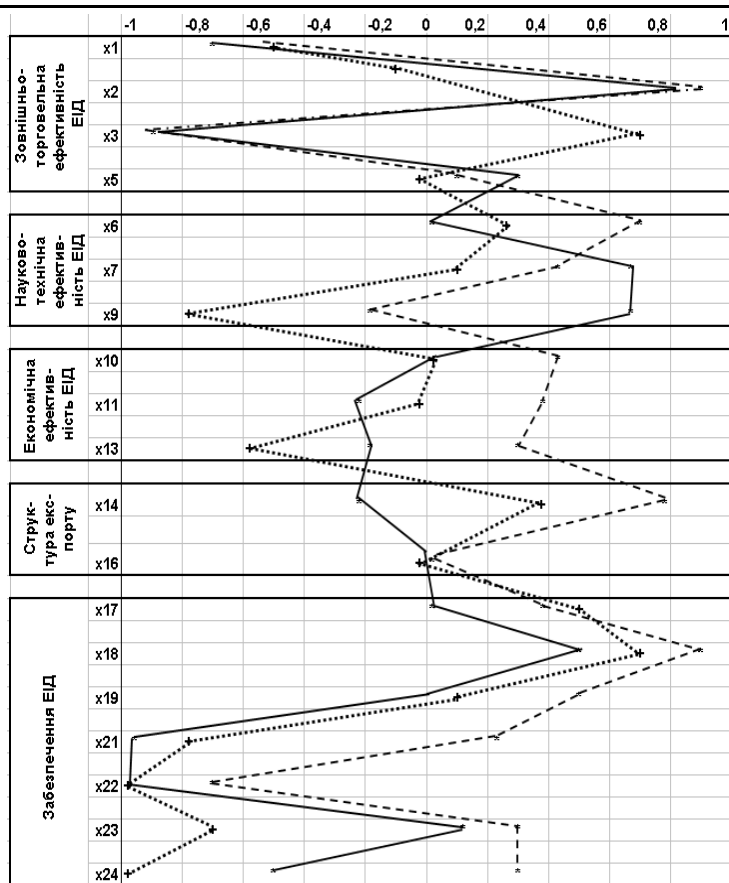
Рентабельність основної діяльності	0,09	0,01	0,01	0,10
Запаси матеріальних ресурсів, тис. грн	32208,1	17815,9	-14392,20	-0,81
Витрати на збут, тис. грн	20614,2	10296,0	-10318,20	-1,00
Коефіцієнт плинності персоналу	0,06	0,036	-0,02	-0,67
Заохочувальні та компенсаційні виплати, тис. грн	29459	14800	-14659,00	-0,99

Джерело: власні розрахунки

Від'ємне значення максимального рівня розриву показників групи забезпечення ЕІД Харківського заводу транспортного машинобудування ім. Малишева вказує на проблеми у сфері формування запасів матеріальних ресурсів та управління витратами на збут. Тому пропонується розглянути варіант кардинальної зміни діючого напрямку ресурсної стратегії ЕІД щодо можливості формування короткострокових запасів матеріальних ресурсів, що також приведе до зменшення витрат на підприємстві.

Додатне значення високого рівня розриву в групі показників науково-технічної ефективності ЕІД Харківського заводу транспортного машинобудування ім. Малишева означає неефективність діючої технологічної стратегії підприємства і необхідність її коригування в напрямі оновлення технології виробництва. При цьому додатне значення високого рівня розриву за показником матеріаломісткості продукції вказує на існуючий стратегічний резерв щодо реалізації цього напрямку. Мінімальний і низький рівні стратегічного розриву визначено в групі показників економічної ефективності ЕІД, групі структурної ефективності експорту та групі забезпечення ЕІД, що відображає наближення підприємства до досягнення певних стратегічних цілей і можливість формування стратегічних резервів реалізації напрямку товарної стратегії щодо розширення номенклатури та масштабів виробництва, напрямку ринкової стратегії щодо розширення сектору зовнішнього ринку і зміни структури типу ринку й напрямку фінансово-інвестиційної стратегії щодо відмови від залучення зовнішніх фінансових коштів. Отже, завдяки існуючим стратегічним резервам підприємства і сформованому потенціалу їхнього створення стратегія розвитку ЕІД Харківського заводу транспортного машинобудування ім. Малишева може бути стратегією інновацій за рахунок поєднання цілей технічної політики та політики капіталовкладень з метою розширення сектору зовнішнього ринку.

На рис. 1 подано порівняльний аналіз побудованих ринкових профілів підприємств.

————— Харківський завод транспортного машинобудування ім. Малишева
 - - - - - ВАТ «Завод ім. Фрунзе»
 ..... ВАТ «Харківський підшипниковий завод»

Рис. 1. Порівняльний аналіз ринкових профілів підприємств
Джерело: побудовано авторами

Ринковий профіль ВАТ «Завод ім. Фрунзе» відображає існування максимальних рівнів розриву в групі показників зовнішньоторговельної ефективності ЕІД і показників забезпечення ЕІД, подолання яких може бути досить тривалим. Суттєвою проблемою є низьке значення імпоротної квоти і недостатній темп змін обсягу продажів, за якими максимальний рівень розриву є додатним. У цілому ринковий профіль підприємства ВАТ «Завод ім. Фрунзе» має зсув праворуч, що визначає перспективні стратегічні цілі, але при цьому встановлено відсутність будь-яких стратегічних резервів, що унеможливорює їхнє досягнення. Тому в контексті даного дослідження можна зробити висновок про неефективність не лише існуючої стратегії розвитку ЕІД підприємства, але і стратегії розвитку інших видів діяльності, що вказує на необхідність проведення більш глибокого і детального аналізу.

Для ВАТ «Харківський підшипниковий завод» максимальний рівень розриву зафіксовано лише в групі показників забезпечення ЕІД (витрати на збут і заохочувальні та компенсаційні виплати). Цей рівень має від'ємне значення, що, з одного боку, вказує на існування проблем у сфері управління витратами на підприємстві, а з іншого – на наявність значного стратегічного резерву реалізації ефективної соціальної стратегії, що пояснює від'ємне значення високого рівня розриву за показником коефіцієнта плинності персоналу. Тому доцільною буде актуалізація напряму соціальної стратегії щодо структуризації колективу підприємства за сегментами ринку збуту, що дозволить покращити показники ЕІД. Додатні значення високого рівня розриву за показниками експортної цільності підприємства на зовнішньому ринку і темпу змін обсягу продажів визначають наявність великої кількості партнерів підприємства по бізнесу з незначними обсягами та характеризують неефективність діючих маркетингових програм щодо забезпечення ЕІД. Це обумовлює необхідність коригування ринкової стратегії в напряму вибору домінуючо-сегментної структури ринку збуту. Наближення підприємства до досягнення певних стратегічних цілей і можливість формування стратегічних резервів можна визначити на підставі мінімального або низького рівнів розриву за показниками рентабельності виробництва, продуктивності праці одного працюючого, економічної ефективності експорту, економічної ефективності імпорту, рівня продуктової диверсифікації експорту і рентабельності основної діяльності. Тому пропонується дотримуватись існуючих напрямів реалізації ринкової, технологічної і товарної стратегії розвитку ЕІД підприємства.

ВИСНОВКИ

1. Значення рівнів розриву між значеннями показників стратегічного контролінгу ЕІД підприємства та їхніми очікуваними (оптимальними або прогнозними) значеннями і графічне зображення ринкового профілю підприємства наочно характеризують існуючі та перспективні напрями відповідного виду стратегії розвитку ЕІД, стратегічні резерви, за рахунок яких можна досягти стратегічних цілей, і проблеми, вирішення яких є першочерговим завданням підприємства у сфері розвитку ЕІД.

2. Розвинуто методичний підхід до вибору напрямів стратегії розвитку ЕІД підприємства, відмінність якого полягає, по-перше, у застосуванні аналізу стратегічних розривів за поточними й оптимальними і прогнозними значеннями показників стратегічного контролінгу ЕІД в якості очікуваних, що дозволяє перетворити стратегію у форму конкретних об'єктивних показників з метою налагодження зворотного зв'язку для оцінки результатів ЕІД і розроблення своєчасних заходів реагування на виявлені стратегічні розриви; по-друге, застосування матричного інструменту ринкового

(конкурентного) профілю дозволяє наочно відобразити виявлені стратегічні резерви та стратегічні розриви і визначити майбутню ефективність стратегічних альтернатив щодо розвитку ЕІД підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Давыденко Л. Н. Модели конкурентных стратегий деятельности предприятия на рынках наукоемкой продукции / Л. Н. Давыденко, В. М. Пинчук // Экономика и управление. – 2012. – № 4. – С. 23–29.
2. Зенкина В. Е. Анализ стратегических разрывов как инструмент стратегического анализа и потенциал его применения в стратегическом управлении организацией / В. Е. Зенкина // Аудит и финансовый анализ. – 2012. – № 4. – С. 107–112.
3. Грант Р. М. Современный стратегический анализ / Р. М. Грант. – СПб : Питер, 2008. – 560 с.
4. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб : Питер, 1999. – 416 с.
5. Галазюк Н. М. Стратегічне планування зовнішньоекономічної діяльності як основа управління підприємством на сучасному етапі розвитку / Н. М. Галазюк // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси» : зб. наук. пр. – 2013. – № 10. – С. 56–62.
6. Наливайко А. П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку : монографія / А. П. Наливайко. – К. : КНЕУ, 2001. – 227 с.
7. Стратегический разрыв: технологии воплощения корпоративной стратегии в жизнь : пер. с англ. / М. Ковени, Д. Гэнстер, Б. Хартлен и др. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 232 с.
8. Зуб А. Т. Стратегический менеджмент: Теория и практика : учебное пособие / А. Т. Зуб. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 415 с.
9. Малярець Л. М. Аналітичні процедури стратегічного контролінгу ефективності експортно-імпортової діяльності підприємства / Л. М. Малярець, Г. В. Моргун // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 10. – С. 67–71.

Дата надходження до редакції – 22.01.2015 р.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.767.2

Savchenko S., Alimov D., Savchenko M.

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF WEIGHTS OF SMALL AND BIG CAPITALIZATION COMPANIES ASSETS WITHIN A PORTFOLIO ON RETURNS DURING THE CRISIS

The paper is based on the Modern Portfolio Theory which was developed by Harry Markowitz. His main discoveries are the facts that the risk can be measured and diversification is a way to protect and enlarge investors capitals. The same theory was checked on the example of two companies in USA with different capitalization in order to detect the influence of their weight on return. To check if idea of increase of weight of small capitalization company will increase returns in crisis works within Ukrainian stock market, similar model was implemented on the Ukrainian Example.

Keywords: modern portfolio theory, stock exchange, rate of return of shares, crisis, effect of size of capitalization.

STATEMENT OF THE PROBLEM

How to maximize earnings with minimizing risks – that is the question appeared at the same moment as stock trading. One of the most popular ways of solving that problem was invented by Noble Price winner Dr. H. Markovitz. H. Markovitz introduced Modern Portfolio Theory in 1952, however, he used name of Portfolio theory, because “there is nothing Modern about it”. Main concept of the theory is that the investor should diversify the portfolio to reduce risk by holding several assets with no strong positive correlation between them. By doing so, investors can preserve themselves from losing capitals during market crisis, because negative or slightly positive correlation between asset’s returns means that they will not lose their value at the same time, making the investor bankrupt.

H. Markovitz had discovered that the most efficient way of trading is creation of a portfolio of several assets. «A good portfolio is more than a long list of good assets and bonds. It is a balanced whole, providing the investor with protections and opportunities with respect to a wide range of contingencies. The investor should build it towards an integrated portfolio which best suits his needs» (H. Markovitz, 1959). So, to build optimal portfolio, the investor should minimize portfolio variance, subject to expected portfolio return (J. D. Jobson, 1980). As a proxy to measure risk,

in that model is used standard deviation of returns, which is square root of variance.

Model was built upon 4 crucial assumptions:

– Investors are strongly risk-averse, they would better prefer lower returns, than higher risks. They will never build a portfolio, if it is possible to create another one with same returns, but with lower risk level.

– Markets of securities are efficient. Efficiency of the market Theory was developed by Eugene Fama, and states that investors in the market behave in the most rational way, market prices are adjusted to new available information almost immediately, which leads to re-valuation of assets in unpredictable way. Investors are using all possible sources of data (E. F. Fama 1991).

– «Focus on the portfolio as a whole and not on individual securities. The risk and reward characteristics of all of the portfolio's holdings should be analyzed as one, not separately, with assumptions that equities offer higher returns than bonds, small-company equities offer higher returns than large-company equities and value equities offer greater returns than growth equities, all with their respective commensurate risk levels. An efficient allocation of capital to specific asset classes of equities and bonds is far more important than selecting the individual securities» (M. Choudhry, S. Turner, 2008).

– Correlation I the model is stated as opportunity cost for diversification, meaning that having in a portfolio assets with close to 1 correlation coefficient, the investor will have undiversified portfolio, vulnerable to market fluctuations.

METHODOLOGY

Crisis of 2007–2008 was nightmare for investors all over the world, even for those who preferred to secure themselves against risk by using MPT ideas of diversification. It was challenging for MPT, because investors assumed that portfolio is a kind of placebo, safe haven, during severe storm of crisis.

Small companies historically much more volatile than large cup companies, during the crisis of 2008 behaved in a strange way: they fell in total by 36 % versus their 80 years returns standard deviation of 24,8 %. On the contrary, historically significantly less volatile large cup company index dropped by 53,9 %, having 80 years standard deviation equal to only 19,2 %. And the same situation can be observed on example of Great Depression.

Conclusion that can be done is that during the crisis it is better for the investor not to focus on one class of assets, but diversify, another conclusion is the investor by changing amount of small capitalization companies can protect himself against crisis.

METHODS OF DATA COLLECTION

In this paper as time series was taken 2004–2014 monthly data. The choosing of data is explained by the fact that the period covers stock market before and after the crisis as well as recovery process. Monthly frequency is selected because yearly, as well as quarterly data, is not reflecting changes in market situation in accurate way, on the contrary, daily data is not selected due to its unavailability.

Application of MPT on the real life example, portfolio creation

To construct a portfolio, there were selected 2 companies – Ebix and Intel.

«Ebix, Inc. provides software and e-commerce solutions to the insurance industry. The company operates data exchanges, which connect various entities within the insurance markets and enables the participant to carry and process data from one end to another in the areas of life insurance, annuities, employee health benefits, risk management, workers compensation, and property and casualty (P&C) insurance. It also focuses in the area of broker systems on designing and deploying back-end systems consisting of Global for multinational P&C insurance brokers» (<http://www.ebix.com/Contents/company>).

Ebix is listed at National Association of Securities Dealers Automated Quotation (NASDAQ) and considered as small cup company with market capital equal to \$ 623,510,144 (<http://www.nasdaq.com/symbol/ebix>).

Second chosen company is Intel Corporation.

«Intel Corporation designs, manufactures, and sells integrated digital technology platforms worldwide. It operates through PC Client Group, Data Center Group, Other Intel Architecture, Software and Services, and All Other segments. The company's platforms are used in various computing applications comprising notebooks, desktops, servers, tablets, smartphones, automobile infotainment systems, automated factory systems, and medical devices. Intel Corporation was founded in 1968 and is based in Santa Clara, California» (<http://finance.yahoo.com/q/pr?s=INTC+Profile>).

That company belongs to the group of big cup companies, with the capital of \$ 131,728,281,299.

Both companies were selected as a part of the model, because they are USA companies, so data is available and trustworthy. Correlation coefficient between returns of assets of these companies is equal to 0,014, so, according to H. Markovitz portfolio theory, that is example of almost no correlation and good way of diversification of the portfolio. Asset returns of both companies were taken daily and then transferred into monthly averages.

Expected returns of each asset were calculated using definition of Expected return:

$$\text{Expected return} = \frac{\text{Number of repetition of unique stock price}}{\text{Sample size of 2518 observations}} \times \text{Value of unique stock price}$$

There was counted a number of repetition of prices during 2004–2014 for each stock, then that number was divided by sample size of 2518 daily observations and multiplied by those prices.

To find expected returns of portfolio, H. Markowitz's formula for 3 asset portfolio was used, where are two risky and one riskless assets. As riskless asset there was taken US Treasury 10-years bond. That is a reasonable choice, because "Treasury securities are considered risk-free since they are backed by the U.S. government. This figure, and an added margin based upon the risk involved, is used in pricing various debt securities» (<http://www.bankrate.com/rates/interest-rates/10-year-treasury-bill.aspx>). USTB are world-wide considered as proxy for risk-free rate, because true risk free rate is just an assumption, not existing in real life.

To find weights of both assets in a portfolio, formula 1 was used:

$$w_1 = \frac{\{E(R_1) - R_F\}\sigma_2^2 - \{E(R_2) - R_F\}\rho\sigma_1\sigma_2}{\{E(R_1) - R_F\}\sigma_2^2 + \{E(R_2) - R_F\}\sigma_1^2 - \{E(R_1) - R_F + E(R_2) - R_F\}\rho\sigma_1\sigma_2} \quad (1)$$

Weight of Ebix is turned out to be equal to 0,098271, and weight of Intel equals to 1-0,098271, and equals to 0,901729. Portfolio should be splitted in a proportion of 9,8% of Ebix stocks and 90,17% of Intel Corp. shares.

Econometric estimation

The idea of the research is to find how can be changed proportions of small and big cup companies' assets within portfolio, to make it less vulnerable during crisis situation. And the best way to do this is building up regression equation model (2), such as:

$$\begin{aligned} \text{PORTFOLIO RETURN} = & \beta (1) + \beta (2)*DUMC + \beta (3)*DUM + \\ & + \beta (4)*EBIXMA + \beta (5)*INTELMA + \beta (6)*MISEASADJBLN\$ + \\ & + \beta (7)*LIB + \beta (8)*CPI + \beta (9)*DJI \end{aligned} \quad (2)$$

DUMC is a dummy variable to define crisis situation, based on Dow-Jons industrial average. Crisis is defined by subtracting standard deviation from average of DJIA index, if value of DJI is lower than average minus one standard deviation, dummy place 0, meaning that there is crisis on a market, otherwise it places 1. Period of crisis, having such a dummy as a proxy is from 2008-10-01 to 2009-07-01.

DMU is dummy variable as well as *DUMC* it captures crisis situation on market, in addition, it captures when market is booming. Boom situation is present as average value of DJI index plus two standard deviations, adding one standard deviation is not accurate enough. According to such definition, the boom was on market, during 01.05.2013 to 01.10.2013.

EBIXMA stands for monthly-adjusted prices of Ebix stocks.

INTELMA stands for Monthly-adjusted prices of Intel Corp. stocks.

Control variables of the model are *lib*, *dji*, *MISEASADJBLN\$*, *cpi*.

CPI is Consumer Price Index, main tool in the USA to measure inflation level. It is crucial indicator for the investor.

MI is a measure of the money supply that includes all physical money, such as coins and currency, as well as demand deposits, checking accounts and Negotiable Order of Withdrawal (NOW) accounts

Dow-Jones Industrial Average is the oldest US stock market index it includes 30 largest companies. It covers almost quarter of US market, and its fluctuations could be applied to whole market.

As a risk-free rate in the model is taken the London Interbank Offered Rate (LIBOR).

RECEIVED RESULTS

The first step is to estimate the model using the data from Table 1.

Table 1

The results of the model during stability

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.097269	0.414475	-0.234681	0.8149
DUM	0.098878	0.045661	2.165484	0.0325
DUMC	-0.253131	0.065009	-3.893751	0.0002
EBIXMA	-0.011461	0.003209	-3.571374	0.0005
INTELMA	0.011319	0.003983	2.841742	0.0053
LIB	0.051782	0.010498	4.932395	0.0000
MISEASADJBLN\$	-0.000273	6.83E-05	-3.991719	0.0001
CPI	0.005163	0.002372	2.176199	0.0317
DJI	-2.50E-05	1.36E-05	-1.847643	0.0673
R-squared	0.863879	Mean dependent var	0.341826	
Adjusted R-squared	0.853979	S.D. dependent var	0.235440	
S.E. of regression	0.089968	Akaike info criterion	-1.906109	
Sum squared resid	0.890366	Schwarz criterion	-1.695923	
Log likelihood	122.4135	Hannan-Quinn criter.	-1.820759	
F-statistic	87.26308	Durbin-Watson stat	1.464461	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Source: results of the author

After the unit root testing and heteroscedasticity tests were done successfully and with the help of OLS regression, the equation turned into form (3):

$$\begin{aligned}
 \text{PORTFOLIO\_RETURN} = & -0.097 + 0.0989 \cdot \text{DUM} - 0.2531 \cdot \text{DUMC} - \\
 & 0.0114 \cdot \text{EBIXMA} + 0.0114 \cdot \text{INTELMA} + 0.0517 \cdot \text{LIB} - \\
 & 0.0002 \cdot \text{MISEASADJBLN\$} + 0.005 \cdot \text{CPI} - 2.505 \cdot \text{DJI}
 \end{aligned} \quad (3)$$

Coefficients can be explained in such a way:

Beta(1) has no significant statistical meaning, so it should not be interpreted.

Beta(2) is DUM coefficient, showing influence of change in market situation on portfolio return, positive sign of it means that portfolio returns will decrease during boom situation.

Beta(3) has negative sign, indicating negative correlation between dummy and returns. So portfolio returns will increase by 0.25% during crisis times.

Beta(4) Indicates negative correlation between portfolio returns and stock prices of small cup company within the portfolio. That can be explained by the fact that in 2008 small cup companies performed better than big cap, however, investors expected them to perform way worse.

Beta(5) shows weak positive correlation between Intel corporation assets and portfolio returns. That is due to the fact that big cup companies have statistically higher rate of return and price of these companies are much higher than small cup.

Beta (6) is describing relations between LIBOR and return. There is weak positive correlations. Statistically, correlation between stock prices is negative, but in the case of that portfolio situation is controversial, which can be explained by the fact that portfolio was built from 2 assets of different categories.

Beta(7) indicates positive correlation between returns of the portfolio an M1 of the USA. Only unexpected changes of M1 have negative effect on stock prices and returns, so, assuming there were no unexpected shocks, result is explainable.

Beta(8) weak positive correlation between portfolio returns and inflation.

Beta(9) is equal to $-2,504$, meaning that with 1% decrease of DJI index, portfolio returns will be increased by 2,5 %.

Durbin-Watson statistics is closer to two then to zero, so model should not be affected by autocorrelation.

The second step is to estimate the model again, but having as main with portfolio return, calculated in different way. Now weights of assets in a portfolio are not equal to 9,8 % (EbiX) and 92 % (Intel), but equal to 50 % each. That is done in order to test how percentage of a small cup company asset would affect portfolio returns in a crisis period (Table 2).

Table 2

The results of the model during crisis

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.023931	0.007149	3.347607	0.0011
DUM	-0.000704	0.000941	-0.747566	0.4563
DUMC	0.008888	0.001305	6.808137	0.0000
EBIXMA	-0.000152	4.93E-05	-3.088245	0.0025
INTELMA	-0.000201	7.96E-05	-2.529999	0.0128
CPI	-6.39E-05	3.75E-05	-1.701739	0.0916
M1SEASADJBLN\$	-3.98E-08	1.27E-06	-0.031440	0.9750
R-squared	0.671022	Mean dependent var		0.011559
Adjusted R-squared	0.653399	S.D. dependent var		0.003384
S.E. of regression	0.001992	Akaike info criterion		-9.542117
Sum squared resid	0.000445	Schwarz criterion		-9.378639
Log likelihood	574.7559	Hannan-Quinn criter.		-9.475733
F-statistic	38.07478	Durbin-Watson stat		0.796424
Prob(F-statistic)	0.000000			

Source: results of the author

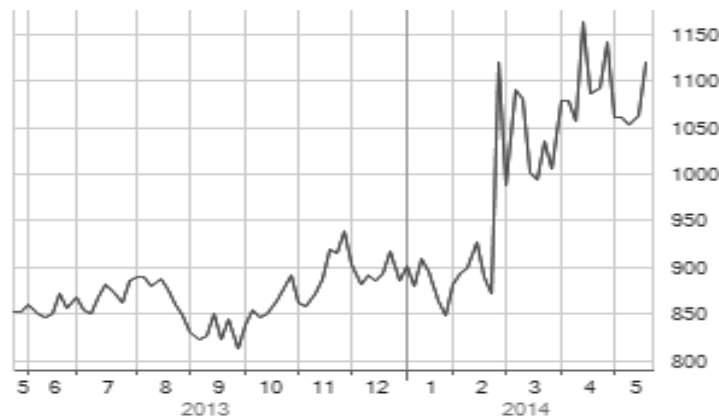
As it is visible from estimation, coefficients of variables had changed. With new variable, regression equation has turned into form (4):

$$PRHALF = 0.024 - 0.0007022 * DUM + 0.0089 * DUMC - 0.0002 * EBIXMA - 0.0002 * INTELMA - 6.385 * CPI - 3.984 * MISEASADJBLN\$ \quad (4)$$

Values of coefficients in that case are totally different, Beta of DUMC is positive here, which means that during the crises portfolio returns are going to be lower. By reducing weight of small cap company assets in the portfolio, was reduced expected return of portfolio in crisis, which is proving the hypothesis of the paper.

Reference to Ukrainian economy

Now Ukrainian economy faces crises due to political instability in the country and failure of central bank to keep exchange rate fixed. There are no doubts that the crisis was transferred on stock market as well. Due to changes in exchange rate regime, UX, Ukrainian stock index grown up from 900 puncts to 1100 in few days, now it shows extreme volatility, much higher than last year, as you can see from graph 1.

Graph 1. Yearly graph of UX index/

Source: <http://www.ux.ua/ru/index/ux/>

Investors are facing devaluation of national currency to USD from 7,99–8 to 11,0–11,7 (<http://minfin.com.ua/currency/>) and increasing risks, due to conflict between Western and South-Eastern parts of Ukraine. That background can force investors to pull their money out of Ukraine, leaving the country even in worse position. However, there is a way to minimize loses or even get profits from portfolio investments within the Ukrainian stock market. The paper presents the way of diversification of portfolio, which allows to increase returns in crisis times, and can be implemented at the Ukrainian Stock market. That is the best solution both for stock traders,

because they will not lose anything, and for the Ukrainian stock market, because it will not face mass outflow of capital.

The similar research was done to check if the idea of increase of weight of a small capitalization company will increase returns in crisis within the Ukrainian stock market.

Two Ukrainian companies were chosen: Ukrnafta and Yenakiieve Steel Factory.

Ukrnafta is the biggest for today oil company, with 91 % of oil production, 21 % gas, and 17 % of overall hydrocarbons production in Ukraine, owning 2783 oil and gas wells. Obviously, that company with market capital of 13557127,5 hryvnias or 1158728 USD belongs to club of big capitalisation companies.

Second chosen company is Yenakiieve Steel Factory, which is the biggest factory in city of Yenakiieve (160 000 citizens), it produces more than 50 types of steel outputs both for Ukraine and foreign countries. With market capital of 1582603 hryvnias, or 13526 USD is small capitalization company.

Correlation coefficient between those companies is equal to 0,32, which shows weak positive correlation.

In practical part exactly the same method, showed above in the paper, on the example of US companies was used. Data frames of the research are 2009–2013 taken monthly data. The equation (5) was used:

$$\begin{aligned} \text{PORTFOLIO RETURN} = & \beta (1) + \beta (2)*DUM + \beta (3)*ENMZ + \\ & + \beta (4)*UNAF + \beta (5)*LIB + \beta (6)*CPI + \beta (7)*UX + \beta (8)*MI, \end{aligned} \quad (5)$$

where *DUM* – dummy variable indicating crisis in a same way as *DUMC* in formula above; *ENMZ* – monthly adjusted prices of Yenakiieve Steel Factory stocks; *UNAF* – monthly adjusted prices of Ukrnafta stocks; *CPI* – Consumer Price Index of Ukraine, monthly; *LIB* – LIBOR, taken as risk-free rate proxy; *UX* – Ukrainian Stock Index; *MI* – is a measure of the money supply that includes all physical money, such as coins and currency, as well as demand deposits, checking accounts and Negotiable Order of Withdrawal (NOW) accounts.

Results of estimations are shown in tables below.

In tables (3, 4) the main variable is portfolio return that is culculated taking H. Markowitz's weighs of assets formula.

Coefficient of dummy variable in second case is significantly bigger, witch proofs, that on Ukrainian market as well as on US, it is possible to protect or even increase portfolio returns by increasing weight of small capitalization company asset within a portfolio.

Table 3

The results of the model with portfolio return as the main variable

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-5.356007	2.641101	-2.027945	0.0483
ENMZ	0.083588	0.044250	1.888983	0.0651
UNAF	0.868810	0.014283	60.82761	0.0000
DUM	0.309503	0.158061	1.958128	0.0562
LIB	0.040941	0.019598	2.089044	0.0421
UX	-7.76E-05	0.000144	-0.539355	0.5922
CPI	0.025253	0.073869	0.341863	0.7340
R-squared	0.989652	Mean dependent var	-0.162908	
Adjusted R-squared	0.988330	S.D. dependent var	2.941612	
S.E. of regression	0.317770	Akaike info criterion	0.665443	
Sum squared resid	4.745946	Schwarz criterion	0.923274	
Log likelihood	-10.96696	Hannan-Quinn criter.	0.764878	
F-statistic	749.1224	Durbin-Watson stat	1.856963	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Source: results of the author

Table 4

The results of the model with the increased weight of a small company asset

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-14.33862	34.32445	-0.417738	0.6781
UNAF	0.250100	0.107654	2.323172	0.0246
DUM	2.884552	1.168032	2.469583	0.0173
UX	-0.002546	0.001224	-2.080484	0.0431
M1	3.28E-06	2.87E-05	0.114268	0.9095
LIB	0.122610	0.300665	0.407797	0.6853
ENMZ	0.446121	0.325990	1.368509	0.1778
CPI	0.009330	0.544770	0.017127	0.9864
R-squared	0.317068	Mean dependent var	-0.049722	
Adjusted R-squared	0.213144	S.D. dependent var	2.638926	
S.E. of regression	2.340857	Akaike info criterion	4.674865	
Sum squared resid	252.0622	Schwarz criterion	4.969529	
Log likelihood	-118.2214	Hannan-Quinn criter.	4.788506	
F-statistic	3.050951	Durbin-Watson stat	2.090623	
Prob(F-statistic)	0.010093			

Source: results of the author

CONCLUSION

Despite the fact that Ukrainian economy is facing crisis, it still can be attractive for foreign and domestic investments, which will cause injection

of capital and help economy to overcome the crisis. History knows examples, when sudden and massive outflow of foreign capitals out of stock market caused market crash and deepening crises. In Nigeria in 2008–2009, panic of investors caused decrease in capitalization from N13,5 million to only N4,5 million (A. G. Olisaemeka, 2010).

Ukrainian investors should be ensured that their capitals are secure, or can be secured within national stock market. If they have no reasons to pull out their investments, the market will be secured from sudden outflow.

REFERENCES

1. Reilly F. Investment analysis and portfolio management / F. Reilly, K. Brown. – 6-th edition. – 1939.
2. Snowdon B. Modern Macroeconomics: Its Origins, Development and Current State / Snowdon B., Vane H. R. – Edward Elgar Publishing, 2005.
3. Markowitz H. Portfolio selection / H. Markowitz // *The Journal of Finance*. – 1952. – Vol. 7. – № 1.
4. Ward M. A note on applying the Markowitz portfolio selection model as a passive investment strategy on the JSE / M. Ward // *Investment Analysts Journal*. – 2009. – № 69.
5. Markowitz H. Does Portfolio Theory Work During Financial Crises? / Harry M. Markowitz, Mark T. Hebner, Mary E. Brunson. – 2009.
6. Sandberg P. How modern is portfolio theory? / P. Sandberg // *Master of Science Thesis*. – № 304. – Stockholm Royal College, 2005.
7. Hafer R. W. The Response of Stock Prices to Changes in Weekly Money and the Discount Rate / R.W. Hafer // *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*. – March 1986. – P. 5–14.
8. Zubairi H. J. Testing the validity of CAPM and APT in oil, gas and fertilizer companies listed on Karachi stock exchange / H. Jamal Zubairi, Shazia Farooq // *Pakistan Business Review*, 2011.
9. Fama F. The Capital Asset Pricing Model: Theory and Evidence / F. Fama, K. French // *Journal of Economic Perspectives*. – Volume 18. – № 3. – Summer 2004. – P. 25–46.
10. Sharpe W. F. Capital Assets prices: Theory of market equilibrium under conditions of risk / W. F. Sharpe // *The Journal of finance*. – Vol. XIX. – № 3. – September 1964. – P. 425–442.
11. M. Ward. A note on applying the Markowitz portfolio selection model as a passive investment strategy on the JSE / M. Ward // *Investment Analysts Journal*. – 2009. – № 69.
12. Evans H. P. Practical Application of Modern Portfolio Theory through Technical Analysis / H. P. Evans. – 2008.
13. Modern Portfolio Theory and the Myth of Diversification / M. Choudhry, S. Turner, G. Landuyt, K. Butt. – 1976.
14. Murphy J. M. Efficient Markets, Index Funds, Illusion and Reality / J. Michael Murphy // *Journal of Portfolio Management*. – 1977. – Vol. 4. – № 1. – P. 5–20.
15. Brinson G. Determinants of Portfolio Performance / Brinson G., Hood L. P., Beebower G. // *Financial Analysts Journal*. – January/February 1995. – Vol. 51.
16. Lintner J. Security Prices, Risk, and Maximal Gains from Diversification / J. Lintner // *Journal of Finance*. – 1965. – № 20. – P. 587–615.
17. Fama E. Common Risk Factors in the Returns on Stocks and Bonds / E. Fama, K. French // *Journal of Financial Economics*. – 1993. – № 33:1. – P. 3–56.
18. NASDAQ database [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.nasdaq.com/symbol/ebix/stock-report>.
19. FRED database [Electronic resource]. – Access mode : <http://research.stlouisfed.org/fred2>.
20. Springer Link database [Electronic resource]. – Access mode : <http://link.springer.com/>.
21. Yahoo finance [Electronic resource]. – Access mode : www.google.com/finance?q=EBIX.
22. Українська біржа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ux.ua/ru/index/ux/>.

Савченко С. О., Алімов Д. В., Савченко М. С.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МАСИ АКТИВІВ КОРПОРАЦІЙ МАЛОЇ ТА ВЕЛИКОЇ КАПІТАЛІЗАЦІЇ У ПОРТФЕЛІ ІНВЕСТИЦІЙ НА ПРИБУТКОВІСТЬ ПІД ЧАС КРИЗИ

Робота присвячена розрахунку портфеля цінних паперів та перевірки функціонування теорії Гаррі Марковіца в сучасних умовах на прикладі двох компаній США з різною капіталізацією. Визначено вплив ваги капіталізації на прибутковість. У роботі проведено комплексне дослідження актуальності сучасної теорії формування портфеля цінних паперів. Запропоновано модель для його формування та проведено порівняння її результатів для фондових ринків України та інших країн. Розглянуто можливість успішного застосування моделі у період кризи.

Ключові слова: сучасна теорія портфеля цінних паперів, фондовий ринок, прибутковість акцій, криза, вплив розміру капіталізації.

Дата надходження до редакції – 15.04.2015 р.

УДК: 336.763: 336.764.1:658

Лось В. О., Синьокий А. О.¹

АНАЛІЗ ПОВЕДІНКИ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

У роботі розглянуто і проаналізовано курсову вартість акцій чотирьох вітчизняних підприємств, визначено дохідність і ризик акцій, сформовано портфель цінних паперів двох підприємств та визначено чутливість акцій будь-якого іншого підприємства до змін, які відбуваються на ринку, а також визначено поведінку акцій за різного роду змін.

Ключові слова: акції, підприємство, дохідність, ризик, цінні папери, коефіцієнт бета.

ВСТУП

Кожен цінний папір має свою номінальну та ринкову вартість або ціну, яка зазначається на самому цінному папері. Базуючись на

---

¹ Рецензент – д. е. н., професор Бакурова А. В.

показниках вартості акцій підприємств, можна знаходити різні показники, такі як дохідність або ризик акцій того чи іншого підприємства [1].

На сьогодні дуже важливим є питання аналізу ринку цінних паперів і формування оптимального портфеля, який у подальшому може позитивно вплинути не тільки на розвиток ринку цінних паперів, а й на підприємництво в цілому.

Безумовно, не ми перші торкнулися вивчення цього питання. Різні аспекти зазначеної проблематики вивчалися досить ґрунтовно. З приводу вирішення зазначеної проблеми існують дослідження, виконані рядом авторів, перш за все таких, як А. А. Пересада, О. Г. Шевченко, Ю. М. Коваленко, С. В. Урванцева, Т. В. Майорова, О. С. Стоянова, О. І. Ястремський та ін. [1]. Усі вивчені матеріали послужили теоретичною і методологічною основою для написання статті, предметом якої є проведення аналізу поведінки активів підприємств на ринку цінних паперів, актуальність чого не викликає сумнівів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є аналіз чотирьох українських підприємств шляхом визначення їхньої дохідності і ризику, а також формування оптимального портфеля цінних паперів двох перспективних підприємств на ринку і визначення коефіцієнта бета.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглянемо курсову вартість цінних паперів українських підприємств, таких як ПАТ «Єнакієвський металургійний завод» (Єнакієве), ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» (Алчевськ), ВАТ «Азовсталь» (Маріуполь) та ПАТ «Мотор Січ» (Запоріжжя) (табл. 1). Ціна акцій, наведена у табл. 1, визначається у гривнях.

Виходячи із наведених даних, можна зробити висновок, що акції з найдорожчою курсовою вартістю має ПАТ «Мотор Січ», яке знаходиться у місті Запоріжжі. А акції з найменшою курсовою вартістю має ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» з міста Алчевська.

Аналізуючи показники курсової вартості акцій підприємств, можна побачити, що у травні 2013 року порівняно з червнем 2012 року курсова вартість акцій ПАТ «Єнакієвський металургійний завод» впала на 4,97 %. За той же період вартість акцій ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» знизилась на 16,98 %. У ВАТ «Азовсталь» спостерігалась та ж тенденція – вартість акцій у травні 2013 року скоротилась на 33,33 % у порівнянні з відповідними показниками за червень 2012 року. І лише на ПАТ «Мотор Січ» за той же період спостерігається зростання курсової вартості. За рік вони виростили на 3,14 %.

Таблиця 1

Курсова вартість акцій

Місяць	Чер	Лип	Сер	Вер	Жов	Лис	Гру	Січ	Лют	Бер	Кві	Тра
ПАТ «Єнакієвський металургійний завод» (Єнакієве)												
2012/13	36,59	35,96	33,55	35,7	41,04	36,8	38	36,22	36,11	34,93	34	34,77
2013/14	34,63	34,9	33,06	33,7	33,63	33,05	32,01	31,6	37,16	33,38	34,82	43,9
2014/15	44,68	44,29	36,42	25,78	27,77	19,96	20,95	18,73	18,45	17,99	18	18,12
ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» (Алчевськ)												
2012/13	0,053	0,054	0,056	0,058	0,048	0,048	0,053	0,052	0,052	0,048	0,043	0,044
2013/14	0,043	0,04	0,038	0,042	0,04	0,041	0,039	0,036	0,043	0,036	0,031	0,036
2014/15	0,037	0,037	0,032	0,025	0,025	0,017	0,015	0,012	0,015	0,013	0,016	0,016
ВАТ «Азовсталь» (Маріуполь)												
2012/13	0,915	0,912	0,854	0,863	0,685	0,671	0,739	0,704	0,691	0,632	0,576	0,61
2013/14	0,611	0,633	0,618	0,631	0,652	0,694	0,67	0,595	0,783	0,68	0,709	0,755
2014/15	0,783	0,872	0,789	0,654	0,801	0,692	0,745	0,706	0,848	0,79	0,864	0,85
ПАТ «Мотор Січ» (Запоріжжя)												
2012/13	2041	2286	2195	2 234	2042	1874	2210	2483	2599	2 206	2018	2105
2013/14	1954	1815	1695	1619	1568	1597	1824	1730	2083	1 624	1757	2213
2014/15	2421	2738	2302	2237	2287	2086	2483	2525	2802	2 555	2779	2688

Джерело: складено автором із використанням [2]

Розглядаючи наступний період, ми бачимо, що курсова вартість акцій ПАТ «Єнакієвський металургійний завод» за період з червня 2013 по травень 2014 року виросла на 26,77 %, ВАТ «Азовсталь» – на 23,57 %, а ПАТ «Мотор Січ» – на 13,25 %. У свою чергу, вартість акцій ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» знизилась на 16,28 % за той самий період.

Аналізуючи показники останнього періоду, а саме червень 2014 – травень 2015 років, робимо висновок, що зниження вартості акцій спостерігалось на ПАТ «Єнакієвський металургійний завод» і на ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» – на 59,45 % і на 56,76 % відповідно. На ВАТ «Азовсталь» і на ПАТ «Мотор Січ» за той самий період спостерігалось підвищення вартості акцій – на 8,56 % та на 11,03% відповідно.

На графіках динаміки коливання вартості акцій вищенаведених підприємств ми бачимо, що ПАТ «Єнакієвський металургійний завод» та ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» мають тенденцію до спадання у порівнянні з показниками на початок періоду, що розглядається. На інших підприємствах не спостерігається різкого спадання вартості акцій, але і різкого підвищення у вартості немає.

Курс акції тим вищий, чим більший дивіденд, що сплачується за нею, і чим нижчий рівень позикового проценту, оскільки, купуючи акції, власник грошового капіталу завжди порівнює дивіденди з тим доходом, який він міг би одержати, поклавши свій капітал у банк, тобто з позиковим відсотком. Середній курс акції дорівнює сумі грошового капіталу, яка принесе дохід, що дорівнює дивіденду, в разі вкладення цієї суми в банк (чи передачі у позику) [1].

Дохідність цінних паперів залежить від двох чинників:

- очікуваної норми дохідності;
- норм та правил оподаткування доходів від операцій з цінними паперами.

Визначимо показники дохідності підприємств від продажу акцій за допомогою такої формули [1, 2]:

$$R_i = \frac{P_{i+1} - P_i}{P_i},$$

де P_i – курсова вартість акції за поточний місяць, а P_{i+1} – курсова вартість акції за наступний місяць.

Результати записуємо у таблицю дохідності кожного підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Дохідність акцій												
Місяць	Чер	Лип	Сер	Вер	Жов	Лис	Гру	Січ	Лют	Бер	Кві	Тра
ПАТ «Снаківський металургійний завод» (Снаківське)												
2012/13	-0,017	-0,067	0,064	0,150	-0,103	0,033	-0,047	-0,003	-0,033	-0,027	0,023	-0,004
2013/14	0,008	-0,053	0,019	-0,002	-0,017	-0,031	-0,013	0,176	-0,102	0,043	0,261	0,018
2014/15	-0,009	-0,178	-0,292	0,077	-0,281	0,050	-0,106	-0,015	-0,025	0,001	0,007	
ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» (Алчевськ)												
2012/13	0,019	0,037	0,036	-0,172	-0,010	0,060	0,116	0,000	-0,077	-0,104	0,023	-0,023
2013/14	-0,070	-0,050	0,105	-0,048	0,025	-0,049	-0,077	0,194	-0,163	-0,139	0,161	0,028
2014/15	0,000	-0,135	-0,219	0,000	-0,320	-0,118	-0,200	0,250	-0,133	0,231	0,000	
ВАТ «Азовсталь» (Маріуполь)												
2012/13	-0,003	-0,064	0,011	-0,206	-0,020	0,101	-0,047	-0,018	-0,085	-0,089	0,059	0,002
2013/14	0,036	-0,024	0,021	0,033	0,064	-0,035	-0,112	0,316	-0,132	0,043	0,065	0,037
2014/15	0,114	-0,095	-0,171	0,225	-0,136	0,077	-0,052	0,201	-0,068	0,094	-0,016	
ПАТ «Мотор Січ» (Запоріжжя)												
2012/13	0,120	-0,040	0,018	-0,086	-0,082	0,179	0,124	0,047	-0,151	-0,085	0,043	-0,072
2013/14	-0,071	-0,066	-0,045	-0,032	0,018	0,142	-0,052	0,204	-0,220	0,082	0,260	0,094
2014/15	0,131	-0,159	-0,028	0,022	-0,088	0,190	0,017	0,110	-0,088	0,088	-0,033	

Джерело: власні розрахунки

На ПАТ «Єнакієвський металургійний завод» і на ВАТ «Азовсталь» у період з червня 2012 по травень 2013 року спостерігалось підвищення дохідності від продажу акцій, а на ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» та на ПАТ «Мотор Січ» відбулося зниження дохідності. За період з червня 2013 року по травень 2014 року на усіх вищенаведених підприємствах спостерігалось збільшення дохідності акцій компаній. Динаміку дохідності акцій підприємств, що розглядаються, подано нижче (рис. 1).

Аналізуючи графіки дохідності акцій підприємств, можна побачити, що у період з квітня по червень 2014 року на всіх досліджуваних підприємствах було різке зниження дохідності акцій. Перш за все це, напевно, обумовлюється загостренням політичної кризи на сході України, де знаходяться саме ці підприємства.

Очікувана норма дохідності цінного паперу складається з двох частин:

- відсоткових виплат, обіцяних емітентом;
- ймовірних капітальних приростів (збитків) внаслідок зміни

ринкової вартості цінного паперу.

Рис. 1. Динаміка дохідності акцій

Джерело: побудовано авторами

Очікувану норму дохідності обчислюємо за формулою [1]:

$$R_m = \frac{\sum R_i}{n},$$

де R_i – дохідність акції, а n – кількість періодів, що розглядаються.

Базуючись на знайдених показниках, ми отримуємо очікувану дохідність для кожного підприємства.

Ризик акцій для кожного емітента розрахуємо за формулою [3]:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum(R_i - R_m)^2}{n - 1}}$$

Очікувана дохідність і ризик наведені в табл. 3.

Таблиця 3

Очікувана дохідність і ризик за кожним емітентом

Емітент	Очікувана дохідність (%)	Ризик
ПАТ «Снакієвський металургійний завод» (Снакієве)	-1,38%	0,103
ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» (Алчевськ)	-2,51%	0,123
ВАТ «Азовсталь» (Маріуполь)	0,34%	0,108
ПАТ «Мотор Січ» (Запоріжжя)	1,36%	0,096

Джерело: власні розрахунки

Отже, найбільшу очікувану дохідність має ПАТ «Мотор Січ», а найменшу – ПАТ «Алчевський металургійний комбінат».

Концепції фінансових ризиків складні й суперечливі. Підходи до вимірювання їх супроводжуються, навіть на думку дослідників, значними суперечностями. Ризик фінансового активу можна розглядати по-різному. По-перше, ризик, притаманний окремому активу, тлумачать як окремий ризик. По-друге, розглядають ризик одного фінансового активу в сукупності фінансових активів, які формують портфель.

Взаємозв'язок дохідності й ризику зумовлює те, що вкладання коштів у цінні папери відбувається за умови, коли очікувана ставка доходу буде прийнятною для інвестора, щоб компенсувати його ризик. Чим вище можливість виникнення несподівано низького доходу чи збитків, тим вищим є ризик інвестування [3].

Базуючись на отриманих даних, сформуємо портфель цінних паперів двох підприємств із найбільшою очікуваною дохідністю та найменшим ризиком. Серед чотирьох вищенаведених емітентів найбільш надійним є ПАТ «Мотор Січ», яке має найменший ризик (0,096). Серед усіх підприємств найбільша очікувана дохідність спостерігається також у ПАТ «Мотор Січ», однак ми формуємо портфель, який складається з акцій двох різних підприємств, тому беремо підприємство із наступною максимальною дохідністю за ПАТ «Мотор Січ». Підприємство ВАТ «Азовсталь» із очікуваною дохідністю 0,34 % ми включаємо до портфеля цінних паперів.

Порівняно з портфелем реальних інвестиційних проектів, портфель цінних паперів має ряд позитивних моментів, а саме: можливість формування портфеля з великої кількості фінансових інструментів; вища ліквідність; більша можливість бути керованим. Разом із тим недоліками є: високий рівень ризику, бо існує не лише ризик на дохід, але й ризик на весь інвестований капітал; відсутність

можливості впливати на рівень дохідності; низька інфляційна захищеність; обмежені можливості вибору окремих фінансових інструментів [4].

Отже, сформуємо портфель цінних паперів з акцій ПАТ «Мотор Січ» та акцій ВАТ «Азовсталь». Припустимо, що ПАТ «Мотор Січ» має частку X акцій в оптимальному портфелі, а ВАТ «Азовсталь» має частку розміром $(1 - X)$. Вважаючи акції незалежними, визначимо ризик портфеля з рівняння [3]:

$$\sigma_{\text{Портфеля}}^2 = \sigma_{\text{Мотор Січ}}^2 \cdot X^2 + \sigma_{\text{Азовсталь}}^2 \cdot (1 - X)^2.$$

Прирівнюючи похідну до нуля, знаходимо частку акцій ПАТ «Мотор Січ» і ВАТ «Азовсталь» у оптимальному портфелі цінних паперів: $X = 0,621442 = 62,14\%$, $1 - X = 0,378558 = 37,86\%$.

Таким чином, оптимальний портфель повинен складатися із акцій ПАТ «Мотор Січ» на 62,14 % і з акцій ВАТ «Азовсталь» на 37,86 %.

На основі отриманих даних знайдемо рівень ризику сформованого портфеля: $\sigma_{\text{Портфеля}} = 0,072323$ та очікувану дохідність, користуючись формулою [3]:

$$R_{m(\text{Портфеля})} = R_{m(\text{Мотор Січ})} \cdot X + R_{m(\text{Азовсталь})} \cdot (1 - X).$$

Отримані дані занесені до таблиці 4.

Таблиця 4

Середньорічна дохідність оптимального портфеля

	Чер	Лип	Сер	Вер	Жов	Лис	Гру	Січ	Лют	Бер	Кві	Тра
2012/13	0,073	-0,049	0,015	-0,131	-0,059	0,150	0,059	0,022	-0,126	-0,087	0,049	-0,044
2013/14	-0,031	-0,050	-0,020	-0,007	0,036	0,075	-0,074	0,246	-0,187	0,067	0,186	0,072
2014/15	0,124	-0,135	-0,082	0,099	-0,106	0,147	-0,009	0,144	-0,081	0,090	-0,026	

Джерело: власні розрахунки

Аналізуючи показники очікуваної дохідності та ризику оптимального портфеля, можна зробити висновок, що ризик портфеля набагато нижчий, ніж ризик окремо взятих підприємств. Так, і очікувана дохідність на порядок вища відповідних окремих показників емітентів. Це говорить про те, що при формуванні портфеля акцій двох підприємств ми отримуємо портфель, який дає більш оптимальні показники дохідності та ризику.

На рис. 2 наведено динаміку середньорічної дохідності оптимального портфеля.

Рис. 2. Середньорічна дохідність оптимального портфеля
Джерело: побудовано авторами

Визначимо вплив ринку на зміну прибутковості сформованого портфеля. Для цього знайдемо коваріації дохідності ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» і дохідності оптимального сформованого портфеля. Коваріацію обчислимо за формулою [4]:

$$\text{cov}(R_{i(\text{ОП})}, R_{i(\text{АМК})}) = \frac{\sum (R_{i(\text{ОП})} - R_{m(\text{ОП})})(R_{i(\text{АМК})} - R_{m(\text{АМК})})}{n - 1} = 0,0083.$$

На основі отриманих даних знайдемо коефіцієнт бета за формулою [5, 6]:

$$\beta = \frac{\text{cov}(R_{i(\text{ОП})}, R_{i(\text{АМК})})}{\sigma_{\text{ОП}}^2} = 1,591.$$

Оскільки коефіцієнт бета більший за одиницю ($|1,591| > 1$), то ступінь ризику акцій ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» майже у 1,6 рази вищий, ніж у акцій оптимального портфеля цінних паперів, сформованого з акцій ПАТ «Мотор Січ» та ВАТ «Азовсталь». А отже, норма прибутку акції значною мірою залежить від змін, що відбуваються на ринку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у даній роботі було проаналізовано курсову вартість чотирьох українських підприємств і визначено рівень їхньої дохідності та ризику. Було сформовано портфель цінних паперів з акцій ПАТ «Мотор Січ» (62,14 %) і ВАТ «Азовсталь» (37,86 %) і визначено рівень його ризику, що становить 0,072, а це значно нижче, ніж ризик окремо взятих підприємств. Оскільки $\beta = 1,591 > 1$, то акції ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» більш схильні до коливань, ніж середньоринковий стан; отже, можна говорити про більшу ризикованість інвестицій у ці акції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / В. П. Ходеківська, О. Д. Данілов. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. – 501 с.
2. Інформаційний портал про особисті

інвестиції та фінанси [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://investfunds.ua>.
3. Портфельне інвестування : навчальний посібник / А. А. Пересада, О. Г. Шевченко, Ю. М. Коваленко, С. В. Урванцева. – К. : КНЕУ, 2004. – 408 с. 4. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : підручник / Т. В. Майорова. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с. 5. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с. 6. Ястремський О. І. Моделювання економічного ризику : підручник / О. І. Ястремський. – К. : Либідь, 1992. – 176 с.

Дата надходження до редакції – 02.04.2015 р.

УДК 336.225.673

Смаглій В. А., Хуткий О. В.¹

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті висвітлено сутність фінансового контролю у сфері оподаткування, визначено його основних суб'єктів, проаналізовано роль контролюючих органів та досліджено можливості подальшого вдосконалення. Розкрито напрями забезпечення належного фінансового контролю органами державного управління у фінансовій діяльності держави, його роль у регулюванні питань формування, розподілу і використання грошових фондів коштів. Обґрунтовано шляхи підвищення ефективності податкового контролю у процесі адміністрування податків і зборів та формуванні бюджетних коштів. Особлива увага приділяється організації та методам перевірок платників податків контролюючими органами, підвищенню їхнього рівня відповідальності за порушення податкового законодавства.

Ключові слова: податковий кодекс, фінансовий контроль, податковий контроль, контролюючі органи, податкова перевірка, адміністрування податків, податкове правопорушення.

ВСТУП

У сучасних умовах глобальної та регіональної нестабільності в Україні гостро постає проблема необхідності ефективного управління фінансовою та податковою сферами діяльності держави. У державі вкрай актуальними є завдання відновлення і розвитку регіонів, нарощування обороноздатності, модернізації галузей економіки, що потребує значних фінансових ресурсів. Головною передумовою для

---

¹ Рецензент – д. е. н., доцент Савченко С. О.

здійснення необхідних в Україні реформ є забезпечення суворой фінансової дисципліни, передбаченої нормами чинного податкового законодавства, що можливо лише за умови ефективного податкового контролю. Тому метою даної статті є дослідження стану податкового контролю, окреслення наявних проблем і надання пропозицій щодо його подальшого вдосконалення та забезпечення ефективності.

Проблемам здійснення фінансового контролю у сфері оподаткування присвячені наукові праці А. Бризгаліна, О. Василика, Л. Воронової, М. Весельського, А. І. Крисоватого, М. Кучерявенка В. А. Онищенка. Проте, незважаючи на досить вагомий науковий розробки та дослідження, тема контролю в оподаткуванні не втратила своєї актуальності, оскільки наявні невирішені проблеми в ефективності податкового контролю, що зумовлює необхідність подальшого вивчення його сутності, аналізу причин наявних недоліків і визначення шляхів вдосконалення.

На сучасному етапі розвитку країни важливим елементом регулювання економіки є державний фінансовий контроль у цілому та в оподаткуванні зокрема. Крім того, всі форми організації соціуму на будь-якому рівні потребують відповідного контролю. Усім об'єктам суспільної діяльності – від маленької фірми до держави у цілому – необхідний облік і контроль. Відсутність контролю або його надмірність однаково ведуть до руйнації такого об'єкта [8, с. 6].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета даного дослідження полягає у визначенні ключових положень здійснення фінансового контролю у сфері оподаткування, висвітленні його особливостей щодо правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів на основі теоретичних та практичних аспектів досліджуваних проблем, надання методичних рекомендацій з підвищення ефективності податкового контролю для протидії ухиленням від оподаткування, боротьби з податковими правопорушеннями.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Належне функціонування податкової сфери неможливо без єдиного механізму податкового контролю, важливою умовою дієвості якого є його достатньо повна та чітка правова регламентація.

В Україні стан контролю за виконанням платниками податків законодавства характеризується такими факторами: порівняно низька фінансова дисципліна платників як наслідок неналежної податкової культури суспільства; завищена фіскальна орієнтація податкової політики; недосконала законодавча база в податковій сфері [10].

Ефективна організація податкового контролю за своєчасністю сплати і правильністю нарахування податкових платежів здатна забезпечити розв'язання важливого завдання у сфері бюджетної

політики України – наповнення дохідної частини Державного бюджету та місцевих бюджетів, що особливо актуально під час фінансової кризи і зростання бюджетного дефіциту.

В Україні відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, регулюються вимогами Конституції України, статтею 67 якої визначено, що кожен повинен сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом [1]. Податковий кодекс України (далі – ПКУ) визначає їхній вичерпний перелік і порядок адміністрування [2].

Аналіз податкового законодавства свідчить про те, що суб'єкти підприємницької діяльності сьогодні активно використовують способи мінімізації податків, ухилення від оподаткування, допускають податкові правопорушення в частині правильності обчислення податків, повноти і своєчасності розрахунків з бюджетами тощо. Тому актуальним є подальше вдосконалення напрямів і методів фінансового контролю у сфері справляння податків, визначення достатніх прав і обов'язків контролюючих органів для протидії складним схемам ухилення від оподаткування.

Чинним законодавством регламентована діяльність органів державної влади, що мають повноваження здійснювати контрольні, контрольно-ревізійні, наглядові і фіскальні дії щодо бюджетних коштів і податкових надходжень. Проте особливістю їх є те, що функції фінансового контролю окремо визначені в спеціальних законах і різних нормативно-правових актах. Так, стаття 20 ПКУ встановлює права лише органів доходів і зборів, тобто податкової та митної служб як органів контролю [2]. Статтею 98 Конституції України визначено повноваження Рахункової палати як органу, що здійснює контроль за використанням коштів лише державного бюджету [1]. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», на нашу думку, не визначає основні поняття контролю як системи в сфері формування бюджетних фондів коштів [4].

Крім цього, проблемою є те, що положення чинних законів стосовно контролю в галузі справляння податків та їх адміністрування не завжди узгоджуються з частиною нормативно-правових актів у сфері державного фінансового контролю. Це свідчить про неналежний рівень збалансованості у взаємодії контролюючих органів в країні та потребує законодавчого вдосконалення їх регулювання.

Нині положення про податковий контроль, який здійснюють податкові органи, законодавчо закріплені в статтях 61 та 62 ПКУ [2].

Що стосується основних функцій податкового контролю, то вітчизняні науковці виділяють: облікову функцію – забезпечення обліку платників податків, предметів оподаткування, належних платежів до бюджетів і державних цільових фондів; профілактичну функцію – припинення та попередження правопорушень у податковій

сфері; інформаційну функцію – податковий контроль є джерелом інформації для прийняття управлінських рішень; мобілізуючу функцію – за результатами податкового контролю відповідно може збільшуватись обсяг надходжень до бюджетів та цільових державних фондів. Виходячи з цього, можна зауважити, що законодавче визначення податкового контролю потребує врахування вказаних напрямів, що дасть змогу повніше закріпити можливості контролюючих органів.

Як свідчить дослідження, чинна нормативна та інструктивно-методична база контрольно-перевірочної роботи не завжди дає можливість встановити податкові правопорушення через недостатню прозорість діяльності суб'єктів господарювання, приховані ними фінансові операції, використання фіктивних фірм. Тому вважаємо, що при здійсненні фінансового контролю в галузі оподаткування його фахівці повинні застосовувати, крім прямих методів, що базуються на звітності, даних первинного бухгалтерського обліку, відомостей з офіційних документів тощо, також і непрямі способи контролю. Вони передбачають комплекс заходів для отримання детальної і достовірної інформації щодо господарської діяльності платника податків з інших джерел, ніж його звітність та бухгалтерські документи.

До прийняття ПКУ в Україні Законом України № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язання платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (далі – Закон № 2181-III) було закріплено положення щодо умов застосування непрямих методів перевірок платників [5]. Сутність цих методів полягала в тому, що коли платник у деклараціях не відображав реальні доходи для оподаткування, то податковим органом вони обраховувалися, виходячи з наявних витрат суб'єкта господарювання, які можливо реально перевірити. В подальшому відбулося поступове згортання цього положення. Спочатку внесенням змін до зазначеного закону було передбачено умову, що непрямі методи застосовуються за рішенням суду, а пізніше цей результативний і ефективний засіб контролю не увійшов до ПКУ.

На наш погляд, нині чинний ПКУ безпідставно звужує права та можливості органів державної фіскальної служби тим, що не передбачає застосування непрямих методів контролю при адмініструванні податкових платежів [2]. Тому вважаємо, що необхідним є внесення законодавчих змін стосовно надання більших повноважень контролюючим органам для забезпечення протидії складним схемам суб'єктів господарювання щодо мінімізації сплати податків і зборів. З метою ефективності здійснення зазначеного контролю є доцільним доповнити главу 5 ПКУ положеннями щодо обов'язкового застосування податковими органами непрямих методів для визначення податкового зобов'язання суб'єкта підприємництва. При цьому цілком

можливо використати законодавчі напрацювання, які до впровадження ПКУ дозволялися контролюючим органам при здійсненні ними перевірок [5]. Крім того, є потреба законодавчо врегулювати використання інформації, яку буде одержано в процесі застосування зазначених методів як законних підстав для оформлення матеріалів ревізій, комплексних перевірок і застосування штрафних санкцій.

При цьому вважаємо неприйнятним положення урядового законопроекту від 15.09.2014 р. № 5079 «Про внесення змін до Податкового кодексу та деяких інших Законів України (про податкову реформу)» (далі – Проект № 5079), який передбачає «посилити контроль за доходами громадян шляхом запровадження непрямих методів контролю, обмеження готівкових операцій, запровадження збору на готівкові операції. При цьому запроваджується обов'язок повідомлення контролюючого органу щодо продажу фізичним особам товарів (робіт, послуг) вартістю за 1 одиницю понад 10 мінімальних заробітних плат (12 180,00 грн). Доходи, визначені за непрямими методами контролю, підлягають оподаткуванню за подвійним розміром ставки податку на доходи фізичних осіб (30–34 %) [6].

На наш погляд, такий підхід є неефективним, оскільки запроваджує вибіркового підхід до проведення зазначених контрольних заходів, різко збільшує податковий тиск на населення і не стосується юридичних осіб, особливо тих, які отримують надприбутки, ухиляючись від оподаткування шляхом заниження об'єкта оподаткування.

Аналіз пропозицій уряду щодо вдосконалення фінансового контролю в податковій сфері, викладених в Проекті № 5079 (розширити функції контролюючих органів шляхом надання їм права на проведення перевірок правильності ведення бухгалтерського обліку відповідно до національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності, розширити право контролюючих органів зупиняти проведення документальних перевірок на всіх платників податків з подальшим поновленням її проведення на невикористаний строк) заздалегідь свідчить, на нашу думку, про неефективність зазначених контрольних заходів [6]. Адже при цьому суттєво зросте значення лише правильності ведення бухгалтерського обліку, оскільки передбачувані податкові штрафні санкції застосовуватимуться за невірне ведення бухгалтерського обліку, а не за приховування чи заниження об'єкта оподаткування. Натомість необхідно було б провести реформу аудиторської діяльності, переорієнтувавши проведення перевірок аудиторськими компаніями щодо якості ведення бухгалтерського обліку та його відповідності національним та міжнародним стандартам. Це дало б змогу зменшити кількість податкових перевірок і, як наслідок, знизити фіскальний тиск на господарюючих суб'єктів.

Зауважимо також, що посилення відповідальності для суб'єктів підприємництва, на наш погляд, повинно проводитися лише після створення для них умов економічного зростання з метою виходу з «тіньового» сектору економіки, усунення причин, що його породжують. Здійснення контролюючими органами перевірочних заходів повинно бути адекватним податковому навантаженню з урахуванням фінансового стану платників податків.

З метою посилення фінансового контролю в податковій сфері урядовим проектом № 5079 передбачається введення одноразового декларування доходів, майна фінансового стану фізичної особи, зокрема одержаних із порушенням законодавства з питань оподаткування і валютного регулювання [6]. Вважаємо, що це спричинить зростання обсягів тінізації зарплат і ріст частки їхньої виплати в конвертах без оподаткування.

Аналізуючи питання вдосконалення фінансового контролю, слід зазначити, що позитивним є положення ПКУ, відповідно до якого запроваджено новий вид перевірок – документальну невіізну позапланову електронну перевірку [2]. Згідно з цими вимогами ПКУ, зазначені електронні перевірки запроваджено з 2014 року [2]. Вони використовуються органами фіскальної служби як сервіс для платників. Такий метод контролю забезпечує дистанційне обслуговування платників податків, звільняє їх від обов'язкового особистого відвідування податкових інспекцій, зменшує термін проведення перевірки.

У план подальшого вдосконалення контролю внесено також законопроект Державної фіскальної служби № 5505 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подальшого впровадження електронного сервісу та здійснення електронних перевірок». Ним планується підвищити якість податкового аудиту шляхом здійснення електронних перевірок, передбачається механізм електронних перевірок, визначені права та обов'язки платників і податкових аудиторів [6]. Пропозиції фіскальної служби полягають у законодавчому врегулюванні порядку проведення контролюючими органами електронних перевірок на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях та електронних документах платника податків. Такі перевірки проводитимуться за заявою платника податків. Крім того, передбачається, що акт (довідка) такої перевірки може бути складений у формі електронного документа і спрямований засобами електронного зв'язку платнику податків.

На наш погляд, така форма фінансового контролю в оподаткуванні хоча і зумовить мінімізацію персонального контакту між платником податків і органом контролю, проте вважаємо, що акцент такого контролю буде зосереджений на методологічній і арифметичній перевірках даних звітності платника, а не на перевірці

достовірності зазначених звітних даних, їх відповідності первинному бухгалтерському обліку та руйнуванню схем ухиляння від оподаткування.

Проблемою здійснення податкового контролю є законодавче врегулювання питання відповідальності з боку місцевих органів влади за стан виконання прогностичних показників наповнення бюджетів коштами, тобто в основному за повнотою та своєчасністю сплати податків і зборів. Проте суттєвою прогалиною нормативних документів є те, що звіти про виконання місцевих бюджетів розглядаються лише комісіями з питань бюджету відповідних органів місцевого самоврядування, а розгляд висновків відповідного компетентного державного органу фінансового контролю нормативними актами не передбачений. Зазначене відображає низький рівень об'єктивності в оцінюванні стану фінансово-бюджетної дисципліни в частині забезпечення повноти формування місцевих бюджетів.

Ми вважаємо, що на часі реформування державного фінансового контролю у сфері оподаткування як складової ефективної податкової політики органів влади в управлінні фінансовими ресурсами. Вважаємо, що проблеми контролю за повнотою надходжень податків і зборів до місцевих бюджетів можуть вирішуватися шляхом впровадження в податкову систему вагомих за обсягами місцевих податків і зборів, які мають реальну базу оподаткування і не зумовлюють значних витрат на їхнє адміністрування та перевірки. Проте передбачені нині чинним ПКУ не всі є досконалими, зокрема туристичний збір, збір за місця для паркування транспорту. Крім того, їх неефективно контролювати, оскільки витрати на заходи контролю перевищують мізерні доходи від справляння вказаних платежів [2].

Недосконалість чинного податкового законодавства та частини нормативно-правових актів щодо здійснення податкового контролю, на наш погляд, не дає змогу досягати належної якості перевірок контролюючих органів у сфері оподаткування.

Як свідчить вивчення, не набула системності та ефективності практика застосування органами фінансового контролю попереджувальних та профілактичних заходів щодо запобігання правопорушенням у сфері оподаткування. Тому доцільним було б на постійній основі формувати та накопичувати у фінансових органах та органах фіскальної служби в областях єдину базу даних про сумнівні фінансово-майнові операції платників, що сприяло б розкриттю випадків фінансових і податкових порушень на початковому етапі їхнього виникнення.

Наступною проблемою є здійснення податкового контролю, що потребує невідкладного розв'язання. На думку авторів, на сучасному етапі в країні не досягнуто належної гармонізації відносин між органами податкового контролю і платниками податків щодо співпраці

та взаєморозуміння, в результаті чого має місце певна недовіра як підприємницьких структур, так і громадян до контролюючих органів та системи податкового контролю. Погоджуємося з думкою вітчизняних науковців стосовно того, що платникам податків державою має бути забезпечено ефективне використання фондів мобілізованих коштів, що, в свою чергу, вимагає прозорості та підзвітності органів влади і місцевого самоврядування щодо розподілу та витрачання податкових надходжень. В кінцевому підсумку адміністрування податків має бути спрямоване на дотримання балансу інтересів держави і платників податків [9].

ВИСНОВКИ

Здійснений аналіз стану контролю фінансових органів у сфері оподаткування свідчить, що на сучасному етапі потребують вирішення проблеми реформування податкової системи, вдосконалення методів податкового контролю з метою підвищення його ефективності. За наслідками проведеного дослідження пропонуються такі пропозиції щодо напрямів і перспектив розвитку податкового контролю:

- внесення змін до податкового законодавства, положення якого повинні бути більше спрямовані на забезпечення регулюючої функції податкової системи, що впливатиме на ефективність податкового контролю;

- введення в державі обов'язкової апробації та перевірки ефективності запроваджуваних податкових законів;

- при реформуванні податкової системи передбачити заходи щодо обґрунтованого розширення податкової бази, які дадуть змогу знизити податковий тиск на платників податків і підвищити рівень добровільної сплати податків, що забезпечить приріст бюджетних надходжень;

- розширення взаємодії органів фінансового контролю держави всіх ланок шляхом використання інформаційної бази з різних джерел для виявлення ухилень від оподаткування;

- удосконалення методів податкового контролю за рахунок використання інформаційних технологій, підвищення ефективності перевірок, можливостей автоматизованого відбору платників для проведення документальних ревізій і перевірок;

- залучення до оподаткування «тіньових» коштів через відстеження товарно-грошових потоків, контроль за використанням готівки, прогнозування надходжень;

- вжиття заходів органів виконавчої влади і місцевого самоврядування щодо розв'язання проблеми гармонізації стосунків контролюючих органів у сфері оподаткування з платниками податків, встановлення між ними партнерських відносин, заохочення їх до добровільної сплати зобов'язань перед бюджетами.

На думку авторів, подальші дослідження мають бути зосереджені на питаннях впровадження єдиних методичних розробок у системі заходів податкового контролю, визначенні систематизованих критеріїв за важливими галузями економіки для здійснення прогнозу ймовірності виникнення податкових правопорушень. Такі заходи дадуть змогу більш повно відстежувати стан справляння податків, ефективніше запобігати ухиленню від оподаткування та вдосконалити механізми податкового контролю, підвищити його якість.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>.
2. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду деяких податків і зборів : закон України № 5503-VI від 20.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5503-17>.
4. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : закон України № 2939-XII від 26.01.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>.
5. Про порядок погашення зобов'язання платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами : закон України № 2181-III від 21.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2181-14>.
6. Про внесення змін до Податкового кодексу та деяких інших Законів України (про податкову реформу) : проект Закону України № 5079 від 15.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/4_52180.
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подальшого впровадження електронного сервісу та здійснення електронних перевірок : проект Закону України № 5505 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/diyalnist-regulyatorna-politika/2013-rik/print-101428.html>.
8. Попова С. М. Організація податкового контролю : навч.-практ. посіб. / С. М. Попова, В. Д. Понікаров, О. В. Кожушко. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 290 с.
9. Шавло І. Податковий контроль у системі податкового адміністрування [Електронний ресурс] / І. Шавло, Н. Шкуренко. – Режим доступу : http://sophus.at.ua/publ/2014_04_17_18_
10. Заболотнікова В. С. Податковий контроль як невід'ємний інструмент Державної податкової служби / В. С. Заболотнікова, О. В. Соломатіна // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 3. – С. 128–132.

Дата надходження до редакції – 16.01.2015 р.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 681.518

Грабарєв А. В., Домрачев В. М.¹

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ БІЗНЕС-АНАЛІТИКИ У МЕНЕДЖМЕНТІ

У статті досліджено сучасні інструменти бізнес-аналітики, які застосовуються в процесі роботи фінансовими установами України. Результати аналізу показують, що використання систем бізнес-аналітики у менеджменті банків не тільки дозволяє розробити найбільш ефективну стратегію розвитку, оптимізувати процес документообігу, але і чітко визначити функціональні обов'язки різних підрозділів банку. Системи бізнес-аналітики також важливі у державному плануванні та прогнозуванні.

***Ключові слова:** інструменти бізнес-аналітики, планування, прогнозування, прогнозна модель.*

ВСТУП

На початку 1990-х років на Заході почала зростати економічна активність підприємств і поширюватись глобалізація ринків. Ринки стали більш динамічними і мінливими. З'явилась необхідність застосування більш гнучких інструментів їхнього аналізу.

Поведінка фінансового ринку стала менш стабільна і менш прогнозована. Банкам, компаніям, державі стало необхідно вчасно реагувати на ці зміни. Особливо це позначилось під час останньої фінансової кризи.

Останнім часом на ринку з'явилися інноваційні аналітичні системи категорії бізнес-аналітики (business intelligence, BI). Ці системи забезпечують банки, компанії, державні установи необхідними інструментами бізнес-аналітики і планування. До розробки систем бізнес-аналітики підключились такі відомі комп'ютерні компанії, як IBM (Cognos Express, SPSS) [1], Microsoft [2], SAS [3] та інші.

---

¹ Рецензент – д. е. н., професор Сергєєва Л. Н.

Тому актуальним є проаналізувати ті риси таких систем, які дозволяють їм мати попит на сучасному ринку ІТ-технологій. Наш розгляд буде орієнтовано на існуючу та широко впроваджену систему SAS business intelligence.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є розгляд сучасних інструментів бізнес-аналітики, які застосовуються в процесі прийняття рішень фінансовими установами України та надання рекомендацій щодо їхнього застосування.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглянемо основні характеристики сучасних систем бізнес-аналітики.

Ці системи дозволяють компаніям формувати свою стратегію на ринку. Системи ВІ забезпечують компанії інструментами збору та аналізу даних.

Вони включають такі необхідні блоки, які містять інструменти аналізу, моделювання, прогнозування бізнес процесів, які присутні на ринку і дозволяють вибрати та обґрунтувати процес прийняття рішення.

Основними модулями систем бізнес-аналітики є модулі роботи з даними (наповнення, обробки, трансформації), аналізу даних і побудови візуально інформативних звітів, які б сприяли керівництву компанії (аналітикам) у процесі прийняття рішень.

Система бізнес-аналітики передбачає наявність у компанії певної кількості співробітників, які присвячують свій виробничий час збору, обробці та аналізу відповідної інформації. На теперішній час зрозуміло, що всі звіти, які будуть формуватися системою, повинні мати можливість бути легко представлені чи то у вигляді документів Microsoft Office (Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft PowerPoint, Microsoft Outlook), чи то у вигляді інтернет-сторінки у WWW-мережі (рис. 1).

Рис. 1. Приклад звіту в системі SAS business intelligence
Джерело: побудовано авторами із використанням [3]

Усі сучасні системи бізнес-аналітики мають модуль, який ми умовно називаємо генератором Web-звітів (SAS Web Report Studio). Метою цього модуля є формування комерційно привабливої та інформаційно значущої сторінки у Інтернеті (рис. 2).

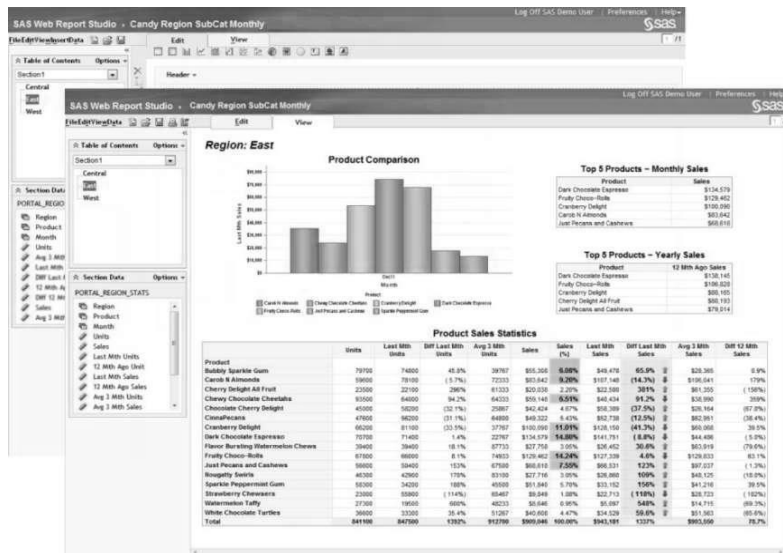

Рис. 2. Приклад побудови Web-звіту у системі SAS Web Report Studio
Джерело: побудовано авторами із використанням [3]

Звісно, що генератор звітів має бути доскональним модулем, який зможе наявно представити будь-яку інформацію у відповідності до вимог користувача (рис. 3).

Рис. 3. Приклад побудови звіту у системі SAS BI Dashboard
Джерело: побудовано авторами із використанням [3]

Однією з вимог до сучасних систем бізнес-аналітики є можливість не тільки формувати звіти для розміщення їх на

внутрішніх чи зовнішніх порталах, але і надати відповідні інструменти адміністрування цих звітів, зокрема можливістю забезпечення їх цифровими підписами, визначенням тих, хто і коли розробив цей звіт, для кого він призначений, і чи читав цей звіт той, кому він був призначений, і коли читав останнього разу (рис. 4).

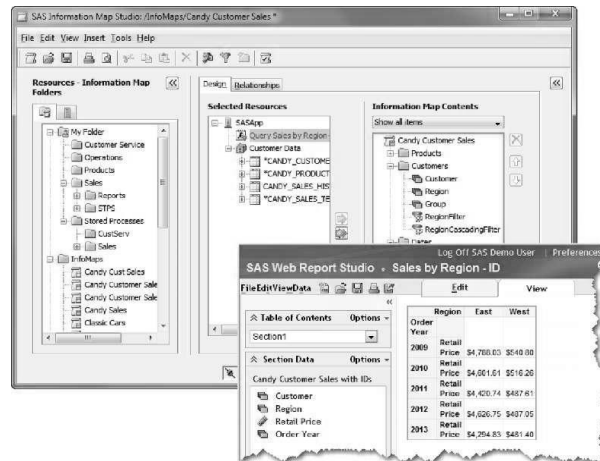

Рис. 4. Приклад побудови інформаційного звіту в системі
SAS Web Report Studio

Джерело: побудовано авторами із використанням [3]

Сучасні системи бізнес-аналітики підтримують технологію OLAP (Online analytical processing), яка дозволяє ефективно прив'язувати звіти до великих обсягів даних (SAS OLAP Cube Studio) (рис. 5).

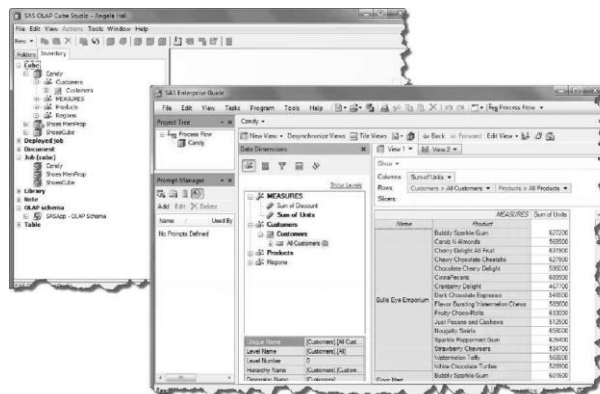

Рис. 5. Приклад побудови звіту в системах
SAS OLAP Cube Studio та OLAP Viewer

Джерело: побудовано авторами із використанням [3]

Взагалі сучасні системи бізнес-аналітики є багатофункціональними системами, які містять багато блоків для формування аналітики і відповідних звітів (рис. 6).

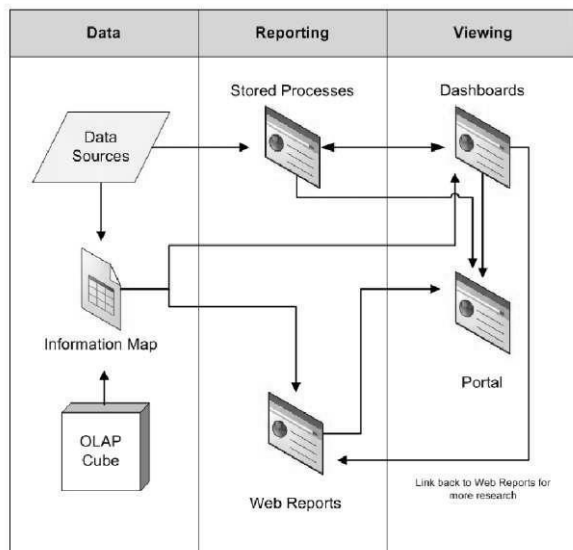

Рис. 6. Приклад руху даних у порталі

Джерело: побудовано авторами із використанням [3]

Відповідні системи супроводжуються необхідними бібліотеками функцій і внутрішньою мовою програмування, на якій зацікавлений користувач може реалізувати свої власні методи та інструменти.

Різні компанії мають різні бізнес-процеси і різні моделі цих процесів. Одна справа – банки, інша – державні фінансові установи. Системи ВІ мають інструменти побудови бізнес-моделі, яка складається з цих бізнес-процесів. Бізнес-процеси визначаються багатьма факторами, наприклад, культурним оточенням компанії, її іміджем. Прикладами процесів є телефонний дзвінок, надсилання СМС чи електронна пошта. В системі ВІ є інструменти роботи з цими процесами: зберігання, контролю, обробки, опису самих процесів та їхніх результатів, документування процесів.

Обов'язковим у системах ВІ є блок статистичної обробки інформації.

Останнім часом активно впроваджує на підприємствах свою систему ВІ фірма Microsoft, яка має ту перевагу, що більшість персоналу компаній звикли (і мають навички роботи) до традиційних програм: Excel, Word, PowerPoint тощо. Загальна схема Microsoft ВІ зображена на рис. 7.

Приклади використання систем ВІ

Серед інших фінансових установ, системи ВІ широко застосовують банки. В Україні багато банків із участю іноземного капіталу у своїй роботі активно використовують системи бізнес-аналітики при аналізі та прогнозуванні результатів діяльності.

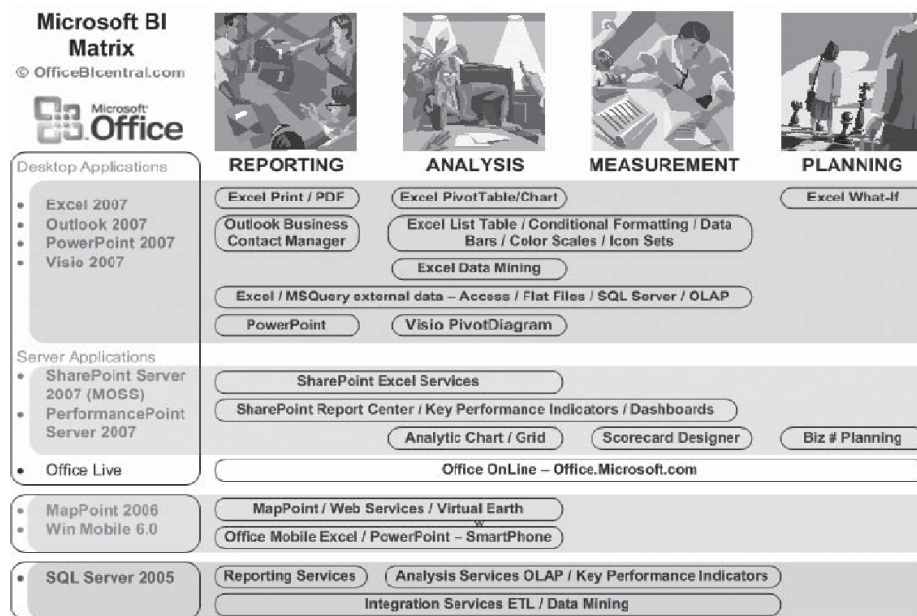

Рис. 7. Загальна матриця системи ВІ фірми Microsoft
Джерело: www.mirosoft.com

Широкого застосування системи зазнали у роботі різних підрозділів банків. Кредитний підрозділ використовує бізнес-процеси з надання кредитів фізичним та юридичним особам. Адміністративний підрозділ банку використовує бізнес-процеси з анкетування можливих співробітників, організації навчання працюючих співробітників, руху працівників за посадами у напрямку підвищення. Особливе значення у банку має фінансовий підрозділ і підрозділ, який займається наданням послуг клієнтам банку. Цей підрозділ працює з бізнес-процесами із залучення клієнтів, аналізу руху залишків на рахунках клієнтів тощо.

ВИСНОВКИ

Використання систем бізнес-аналітики у менеджменті банків не тільки дозволяє розробити найбільш ефективну стратегію розвитку, оптимізувати процес документообігу, але і чітко визначити функціональні обов'язки різних підрозділів банку.

Системи бізнес-аналітики також важливі у державному плануванні та прогнозуванні: в Україні запроваджена середньострокова модель прогнозування доходів та витрат державного бюджету [5, 6].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Офіційний сайт компанії IBM [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www-01.ibm.com/software/ru/data/cognos/products/cognos-express/http://www-01.ibm.com/software/ru/data/cognos/products/cognos-express/>.
2. Ken Withee. Microsoft Business Intelligence For Dummies / Published by Wiley Publishing, Inc. – Wiley Publishing, 2010. – 436 p.
3. Aanderud T. Building Business Intelligence Using SAS:

---

content development examples / Tricia Aanderud, Angela Hall. – SAS Institute Inc. USA, 2012. – 365 p. 4. Laursen Gert H. N. Business analytics for managers: taking business intelligence beyond reporting / Gert H. N. Laursen, Jesper Thorlund. – SAS Institute Inc. USA, 2010. – 273 p. 5. Державний бюджет і бюджетна стратегія в умовах економічних реформ : у 4-х т. Т. 3. Бюджетне планування і прогнозування на середньострокову перспективу / за заг. ред. М. Я. Азарова. – К. : ДНУ «Академія фінансового управління», 2011. – 480 с. 6. Склярєнко О. В. Інформаційні системи інноваційної аналітики у фінансових установах / О. В. Склярєнко, В. М. Домрачев, В. П. Малюков // Економіка і управління. – 2014. – № 4. – С. 129–135.

Дата надходження до редакції – 26.03.2015 р.

**ПРО НАБІР ДО АСПІРАНТУРИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
08.00.11 – математичні методи, моделі та
інформаційні технології в економіці**

Оголошується набір слухачів для навчання в аспірантурі за спеціальністю 08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці.

Підготовка науково-педагогічних та наукових кадрів у Східноєвропейському університеті економіки і менеджменту здійснюється відповідно до нормативних документів Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України. До таких документів передусім належать: Конституція України, Закон України «Про вищу освіту», Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 р. № 309 «Про затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 960 від 14.06.2000 № 1124 від 27.08.2004 та № 254 від 02.03.2010), Постанова президії ВАКУ України від 9.04.2003 р. № 1-0214 про «Перелік спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» та ін.

Умови проведення вступних іспитів і зарахування до аспірантури

До аспірантури на конкурсній основі приймаються особи, які мають вищу освіту і кваліфікацію спеціаліста або магістра.

Термін навчання з відривом від виробництва не перевищує трьох років, без відриву від виробництва – чотирьох.

Рішення про допуск до складання вступних іспитів до аспірантури приймається приймальною комісією за результатами співбесіди, розгляду реферату та поданих наукових праць з врахуванням письмового висновку передбачуваного наукового керівника.

Вступники до аспірантури складають вступні іспити зі спеціальності (в обсязі навчальної програми для спеціаліста або магістра, яка відповідає обраній ними науковій спеціальності), філософії та однієї з іноземних мов на вибір (англійської, німецької, французької) згідно з навчальними програмами із вищих навчальних закладів IV рівня акредитації, затверджених Міністерством освіти і науки України.

Вступники, які на час вступу до аспірантури склали всі або кілька кандидатських іспитів, рішенням приймальної комісії звільняються від вступних іспитів до аспірантури, з яких були складені кандидатські іспити, і їм зараховуються оцінки кандидатських іспитів.

Прийом вступних іспитів до аспірантури проводиться предметними комісіями в усній формі.

Кожному аспірантові одночасно з його зарахуванням відповідним наказом ректора призначається науковий керівник, як правило, доктор наук або за рішенням вченої ради кандидат наук.

Документи подавати за адресою: 18036, м. Черкаси, вул. Нечуя-Левицького, 16; відділ аспірантури.

Довідки за телефоном: (0472) 71-21-78, 64-70-55, 64-72-00 (д. е. н. Ус Галина Олександрівна).

Вступники до аспірантури подають на ім'я ректора університету:

- 1) заяву;
  - 2) особовий листок з обліку кадрів;
  - 3) список опублікованих наукових праць і винаходів (аспіранти, які їх не мають, подають наукову доповідь (реферат) з обраної ними наукової спеціальності);
  - 4) медичну довідку про стан здоров'я за формою № 086-у;
  - 5) копію диплома про закінчення вищого навчального закладу із зазначенням одержаної кваліфікації спеціаліста і магістра (особи, які здобули відповідну освіту за кордоном, – копію нострифікованого диплома);
  - 6) посвідчення про складання кандидатських іспитів (за наявності складених кандидатських іспитів).
  - 7) копію паспорта;
  - 8) копію ідентифікаційного коду;
  - 9) 3 фотографії.
- Паспорт та диплом про вищу освіту пред'являються особисто.

ПАСПОРТ СПЕЦІАЛЬНОСТІ **08.00.11 – математичні методи, моделі** **та інформаційні технології в економіці**

I. Формула спеціальності:

Наукова спеціальність, яка досліджує методологічні, теоретичні, науково-методичні і прикладні проблеми, аналізу, функціонування і розвитку соціально-економічних систем і процесів на засадах розробки і застосування методів математичного моделювання, інформаційних систем і технологій.

II. Напрями досліджень:

1. Теоретико-методологічні проблеми математичного моделювання соціально-економічних систем.
2. Моделі та методи дослідження проблем економічної теорії.
3. Моделі та методи програмно-цільового управління економічними системами і процесами.
4. Моделювання процесів управління соціально-економічними системами.
5. Моделювання процесів суспільного відтворення.
6. Моделювання процесів економічного зростання.
7. Прогнозування тенденцій і показників розвитку економічних систем і процесів.
8. Математичні моделі економічної динаміки.
9. Моделювання балансових пропорцій і показників економіки.

10. Математичні моделі та методи формування балансів для різних рівнів управління економікою.
11. Системний аналіз економічних процесів.
12. Моделювання реструктуризаційних процесів в економіці.
13. Моделі і методи формування раціональних організаційно-економічних структур і систем управління в економіці.
14. Моделювання процесів ефективного використання виробничого потенціалу.
15. Моделювання в окремих сферах суспільної діяльності.
16. Аналіз, оцінка, моделювання та оптимізація ризику в економіці.
17. Системи підтримки прийняття рішень.
18. Методи штучного інтелекту в економіці.
19. Моделі, методи та інформаційні технології функціонування систем моніторингу в економіці.
20. Теоретико-методологічні проблеми інформатизації суспільства, побудованого на знаннях.
21. Впровадження нових комп'ютерних технологій та обробки статистичної інформації.
22. Формування інтегрованих інформаційних баз даних за результатами статистичних спостережень.
23. Нові інформаційні та комунікаційні технології.
24. Гіпертекстові та мультимедійні технології в соціально-економічних системах.
25. Геоінформаційні системи в економіці.
26. Економічні й організаційні проблеми інформаційної діяльності, створення інформаційного простору об'єкта.
27. Безпека та надійність інформаційних систем.
28. Методи та моделі управління проектами інформатизації.
29. Економічна ефективність розроблення, впровадження та функціонування інформаційних систем і технологій.
30. Методи системного аналізу, оптимізації, управління в інформаційних системах.
31. Системи управління базами даних і знань.
32. Інструментальні засоби проектування та створення управлінських інформаційних систем.

НАШІ АВТОРИ

Алімов Д. В., Університет ім. Лазарського у Варшаві, слухач магістратури, провідний аналітик компанії CBRE Corporate Outsourcing

Бровкіна Ю. О., к. е. н., доцент кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки Одеської національної академії харчових технологій

Германенко Л. М., к. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Грбарєв А. В., к. е. н., декан факультету інформаційних систем і технологій Європейського університету

Грібахо О. О., к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Демидов О. А., к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Дешевенко Л. П., к. і. н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Дмитрук Б. П., к. е. н., професор кафедри обліку і аудиту Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Домрачев В. М., к.ф.-м. н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем та математичних дисциплін Європейського університету

Лось В. О., к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики Запорізького національного університету

Лукашев С. В., к. е. н., доцент, проректор, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Лук'янова В. В., д. е. н., професор кафедри економіки підприємства і підприємництва Хмельницького національного університету

Макаренко О. І., к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики Запорізького національного університету

Міхно І. С., аспірант кафедри економічної кібернетики Національного університету біоресурсів і природокористування України

Моргун Г. В., аспірантка, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Плаксюк О. О., к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Савченко А. М., д. мед. н., завідувач кафедри менеджменту та економіки в галузі охорони здоров'я Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Савченко І. А., к. е. н., викладач Київського економічного коледжу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Савченко М. С., Університет ім. Лазарського у Варшаві, слухач магістратури

Савченко С. О., д. е. н., доцент, проректор з науково-дослідної роботи Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Свідерська А. В., аспірант, молодший науковий співробітник кафедри економіки підприємства і підприємництва Хмельницького національного університету

Синюкий А. О., студент кафедри економічної кібернетики Запорізького національного університету

Смаглій В. А., старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Стрекаль О. О., аспірант кафедри фінансів економічного факультету Київського національного університету ім. Т. Шевченка

Хуткий О. В., старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

SUMMARY

Dmytruk B.

THE PECULIARITIES AND OPPORTUNITIES OF THE USAGE OF ANTI-CORRUPTION POLICY BACKGROUND OF SOME COUNTRIES IN UKRAINE

In this article the level of corruption in Ukraine as a component of bribery, criminal, political, social and cultural problem has been analyzed. Corruption has reached an open form and has become a common thing and today it is the main thread for Ukrainian democracy. The expediency of the usage of anti-corruption policy in Singapore, Hong Kong, Greece and other countries has been proved. It was taken into account that it is impossible to copy an anti-corruption system. Each country must create its own tools and means in its fight against corruption. It has been offered to do some practical actions that allow to decrease negative effects of corruption in Ukraine.

Germanenko L.

THE REGION FOOD PROVISION AS A PREREQUISITE FOR NATIONAL FOOD SECURITY

The article deals with the conceptual apparatus' theoretical aspects usage for the formation and regulation of food security at the macro and meso level, unique solutions to the problem of food provision in the region have been offered.

Deshevenko L.

TOURISM AS A PRIORITY AREA OF THE DEVELOPMENT OF NATIONAL CULTURE AND ECONOMY

Nowadays tourism has become one of the prominent social and economic phenomenon which has a global value. It is a priority area of social, economic, cultural and political development of the majority of states. It is an essential element of the customer's behavior model that is typical for the significant part of the world population.

Mihno I.

METHODS OF WASTE MANAGEMENT FINANCING. INTERNATIONAL EXPERIENCE

The article highlighted the problem of waste disposal and ways of its financing in the world, the experience of other countries in this sphere. State participation in waste management and tax arrangements is analysed. The

state, problems and ways of waste disposal in Ukraine, the methods of funding, based on the experience of developed countries are investigated. To solve this problem it has been offered to use a systematic approach based on decentralization of government authority and environmental and financial control.

Strekal O.

**PROBLEMS AND PRIORITIES OF THE
EFFECTIVENESS OF STATE-OWNED ENTERPRISES IN
THE OIL AND GAS SECTOR OF UKRAINE**

The article studies prerequisites of establishment and development, problems and priorities to ensure the efficiency of state enterprises of oil and gas sector of Ukraine in the context of the need to liberalize the oil and gas market in the country and ensure the competitiveness of these enterprises under these conditions. The peculiarities of the state oil and gas enterprises of Ukraine under the present conditions are described taking into account the specific factors that promote or hinder the development processes. The directions to improve the performance of state oil and gas enterprises in Ukraine are identified. It is found that ensuring the performance of state enterprises of oil and gas sector of Ukraine depends on the development and elaboration of specific groups of constituents of government regulation.

Savchenko A., Savchenko I.

**STRATEGIC GUIDELINES OF COMPETITIVE RELATIONS
REGULATION DEVELOPMENT IN GLOBALIZATION
CONDITIONS**

Modern tendencies of competitive relations development in conditions of global market transformation are researched. Key trends of competition regulation system formation of economic entities are identified.

Lukyanova V., Sviderska A.

**THE QUALITY ANALYSIS OF FOREIGN ECONOMIC RISKS
OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES IN
KHMELNYTSKYI REGION**

The theoretical and methodological aspects of the qualitative analysis of risks in foreign economic activity are investigated. The essential spheres of heightened risk and the peculiarities of risks in foreign economic activity of machine-building enterprises in Khmelnytskyi region are analyzed.

Makarenko O.

**THE FORECASTING OF THE DEVELOPMENT OF
ZAPORIZHYA REGION INDUSTRY**

In this article the tendency of the development of Zaporizhyya region industry is analyzed. The forecasting of industry development using the Holt-Winters model is offered. The approach of forecasting combination (dispersive and covariance method) has been used.

Plaksyuk O.

**THE SYSTEM OF CAPITAL ESTIMATES INDICES
AND THE EFFECIENCY OF THE USAGE OF THE CAPITAL**

It is determined that the capital is the most used category in economics. The capital is the principle for business creating and developing. It provides state interests, the interests of employers and employees. The indices of basic and current capital and the methodology for their determination are offered.

Gribaho O., Demydov O.

**FORMATION OF CONTROLLING SYSTEM IN SERVICE
BUSINESSES**

The article deals with current issues of the controlling system implementation for service industries. The main trends and steps of business management system improvement with gradual destruction of stereotypes and false judgments of executive staff are researched. It is offered to involve all elements of service business system into controlling system.

Brovkina Ju.

**THE INTERNAL ENVIRONMENT FACTORS AND THEIR
IMPACT ON ECONOMIC STABILITY OF BREAD MAKING
BUSINESSES**

In this article the problem of economic stability of bakeries taking into account internal environmental threads is studied. The main managerial and technologic peculiarities of bread making industry performance have been systemized. The dominant factors of internal influence on the economic stability taking into account the managerial and technologic characteristics of the type of economic activity has been defined.

Lukashev S., Morgun A.

**THE CHOICE OF THE DIRECTIONS OF DEVELOPMENT
STRATEGY OF ENTERPRISE EXPORT-IMPORT ACTIVITY
BASED ON THE RESULTS OF STRATEGIC CONTROLLING**

The approach to the choice of the most important directions of development strategy of enterprise export-import activity based on the implementation of GAP-analysis according to the strategic controlling indices of enterprise export-import activity has been considered. GAP-analysis stages have been proved. The results of the assessment of the developed methodical approach at the national machine-building plants are offered.

Savchenko S., Alimov D., Savchenko M.

**INVESTIGATION OF THE EFFECT OF WEIGHTS
OF SMALL AND BIG CAPITALIZATION COMPANIES
ASSETS WITHIN A PORTFOLIO ON RETURNS
DURING THE CRISIS**

The paper is based on the Modern Portfolio Theory which was developed by Harry Markowitz. His main discoveries are the facts that the risk can be measured and diversification is a way to protect and enlarge investors capitals. The same theory was checked on the example of two companies in USA with different capitalization in order to detect the influence of their weight on return. To check if idea of increase of weight of small capitalization company will increase returns in crisis works within Ukrainian stock market, similar model was implemented on the Ukrainian Example.

Los V., Syneoky A.

**THE ANALYSIS OF CORPORATE ASSETS IN THE
SECURITIES MARKET**

In this article the market value of stocks of four national iron and steel enterprises are analyzed. The price and risk shares are determined. Investment portfolio of two enterprises has been offered. The share fluctuation of any enterprise depending on the market changes has been determined. It was defined the variation of shares taking into account different kinds of changes.

Smagliy V., Khutky O.

**CURRENT ISSUES OF FINANCIAL CONTROL IN TAXATION
IN UKRAINE AND THE OPTIONS OF ITS IMPROVEMENT**

The essence of financial control in taxation and its principal agents are discussed in the article. The role of controlling agencies and the

possibilities of further improvement are analyzed as well. The formats of ensuring relevant financial control in financial activities of the state performed by government agencies are shown. The role of financial control in the regulation of establishment, distribution, and utilization of monetary funds is highlighted too. The ways of taxation control efficiency improvement in the process of administration of taxes and charges, as well as in the forming of budget funds are proved. Special attention has been centered on the organization and the methods of inspection of taxpayers carried out by fiscal agencies. The ways of increasing the level of fiscal agencies responsibility for violation of the tax legislation are scrutinized as well.

Grabarev A., Domrachev V.

THE IMPLEMENTATION OF MODERN INFORMATION SYSTEMS OF BUSINESS ANALYTICS IN MANAGEMENT

In this article modern elements of business analytics that are used in the work process by financial institutions in Ukraine have been researched. The results of the analysis have shown that the implementation of the business analytics system in bank management allows not only to choose the most effective development strategy and improve management but also to determine the responsibilities of different departments of a bank. Business analytics systems play an important role in state planning and forecasting.

ЗАПРОШУЄМО АВТОРІВ ДО СПІВПРАЦІ

У Східноєвропейському університеті економіки і менеджменту видається фаховий журнал «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту».

Затверджено Постановою президії ВАК України від 10 листопада 2010 року № 1-05/7 (Бюлетень ВАК України, № 12, 2010).

Науковий журнал «Вісник СУЕМ» друкує статті за такими напрямками:

- економіка і організація,
- фінанси і кредит,
- інвестиції і ринок,
- бухгалтерський облік та аудит,
- сучасний менеджмент,
- проблеми маркетингу,
- дослідження молодих вчених.

Журнал виходить два рази на рік, статті приймаються до 15 квітня та 15 жовтня кожного року.

Статті слід надсилати електронною поштою на адресу journal3.suem@gmail.com. Після прийняття редакцією до друку (перевірки на відповідність вимогам та рецензування членами редколегії) необхідно подати (або надіслати поштою) до редакції журналу рукопис статті у паперовій формі, кожна сторінка підписана автором (авторами). Окремо подаються відомості про автора (ПІБ, місце роботи, посада, науковий ступінь, вчене звання, адреса, телефон, адреса електронної пошти).

Максимальна кількість **співавторів – не більше чотирьох**.

Автори, які не перебувають з Університетом у трудових відносинах, подають **рецензію доктора наук** з висновком «Стаття відповідає вимогам ВАК України та рекомендується до друку у науковому журналі «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту».

Автори, які є аспірантами або здобувачами Університету, подають **висновок наукового керівника**.

Статті, що відхилені рецензентами, повертаються авторам на доопрацювання. Доопрацьована стаття надсилається до редакції в тижневий термін. Рукопис статті автору не повертається.

Автори оплачують вартість публікацій у розмірі **300 грн за обсяг 0,5 авторських аркушів (20 000 символів) та вартість поштових витрат (30 грн)**. При бажанні співавтора мати окремий екземпляр додатково сплачується **80 грн**. Оплата здійснюється після прийняття Редколегією позитивного рішення (автор повідомляється електронною поштою).

Копія квитанції про оплату подається електронною поштою.

Оплата у готівковій формі здійснюється в касі Університету, а безготівковою формою за такими платіжними реквізитами:

Одержувач платежу: ТОВ ВНЗ «СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ», код 14204539 МФО 354789, р/р 2600700025653 АТ «Укресімбанк», вул. Н.-Левицького, 16, м. Черкаси, 18036 (призначення платежу: за друк статті, із зазначенням прізвища автора).

Обов'язкові елементи статті:

- **УДК** даної теми дослідження (зазначається у лівому кутку вгорі);
- **дані про автора** (українською, російською та англійською мовами): прізвище, ім'я та по батькові; науковий ступінь, вчене звання; місце роботи (навчання), посада;
  - **назва статті** (українською, російською та англійською мовами);
  - **анотація** (українською мовою);
  - **ключові слова** (не менше трьох та не більше восьми);
  - **постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;**
    - **аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття;**
      - **формулювання цілей статті (постановка завдання);**
      - **виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;**
      - **висновки з даного дослідження і перспективи подальшого дослідження даної теми;**
        - **анотація англійською мовою (Summary)** (виділяється курсивом);
        - **література** (не більше десяти посилань на наукові джерела; посилання подаються по тексту у квадратних дужках; на кожне використане джерело, зазначене у розділі «література», по тексту повинно бути не менше одного посилання).

Вимоги до оформлення статті:

- редактор – Microsoft Word (розширення файлу doc або rtf);
- формат редактора для формул – Microsoft Equation;
- шрифт тексту – Times New Roman, 12 кегль;
- інтервал між рядками – 1;
- береги: лівий, правий, верхній, нижній – 4 см;
- для рисунків та таблиць: шрифт – Times New Roman, 10 кегль, інтервал між рядками – 1;
- рисунки, таблиці, діаграми створюються з використанням чорно-білої гами; кольорові графічні об'єкти, заливки та зноски не допускаються!
- обсяг статті (зі списком використаної літератури, таблицями, схемами тощо) 8–13 сторінок формату А4;
- матеріал статті оформлюється із зазначенням відповідних розділів;
- бібліографічний опис у списку джерел наводиться у відповідності до вимог МОН України.

За відсутності одного з перелічених компонентів, наявності великої кількості стилістичних, орфографічних і граматичних помилок, а також при оформленні, що не відповідає вимогам, матеріали Редколегією до розгляду не приймаються, не рецензуються та не повертаються автору.

Адреса редакції: вул. Н.-Левицького, 16, Черкаси, 18036.

Відповідальний секретар журналу Дешевенко Людмила Петрівна,
тел. (0472) 64-72-00 (внут. 101).

ВІСНИК СУЕМ № 1 (18), 2015

Науковий журнал

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 16612 – 5084Р від 23.04.2010.

Редактор О. М. Строгалова

Підписано до друку 23.06.2015. Формат 84x108/16.
Друк різнографічний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 11,7. Тираж 100 прим. Зам. № 15-21.
Адреса редакції, видавця, виготовлювача: 18036, м. Черкаси, вул. Н.-Левицького, 16
Телефон редакції: (0472) 64-72-00 (101), факс (0472) 64-73-00,
e-mail: journal3.suem@gmail.com

Надруковано на обладнанні СУЕМ

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 3734 від 17 березня 2010 р.

Видається за рекомендацією Вченої ради СУЕМ

Статті проходять рецензування. Передрук і переклади матеріалів,
опублікованих у журналі, дозволяються лише зі згоди автора та редакції.
